FAKULTA HUMANITNÝCH VIED UNIVERZITY MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

ČASOPIS O SÚČASNEJ LINGVISTIKE,
LITERÁRNEJ VEDE, TRANSLATOLÓGII A KULTUROLÓGII

ROČ. 4, ČÍSLO 2, DECEMBER 2012

ISSN 1338-0583

Šéfredaktor
doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD. (vladimir.bilovesky@umb.sk)

Zástupca šéfredaktora
PhDr. Ivan Šuša, Ph.D. (ivan.susa@umb.sk)

Tajomníčka
Mgr. Paulína Kováčová (paulina.slosarova@gmail.com)

Technická redaktorka
Mgr. Katarína Dlhošová (katarina.dlhosova@umb.sk)

Členovia Redakčnej rady

prof. PhDr. František Alabán, CSc.
PhDr. Mária Bieliková, PhD.
doc. PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.
prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.
PaedDr. Mária Hardošová, PhD.
prof. Dr. Michal Harpáň
PhDr. Anita Huťková, PhD.
doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc.
Mgr. Dušan Kováč Petrovský, PhD.
doc. PhDr. Marta Kováčová, PhD.
prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.
doc. Dr. Simigné Fenyö Sarolta, PhD.
prof. PhDr. Jozef Sipko, CSc.
prof. Larisa Sugay, DrSc.
doc. Dr. Tűnde Tuska, PhD.
prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc.
doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

Všetky uverejnené príspevky sú recenzované.

OBSAH

NAMIESTO ÚVODU **5**

ŠTÚDIE A ODBORNÉ ČLÁNKY

Konstantin Lifanov
PREDBERNOLÁKOVSKÁ SLOVENČINA OČAMI BERNOLÁKOVCA **6**

David Weber
APPROACHES TO LANGUAGE: FROM PLATO TO DERRIDA **17**

Svetlana Skomorokhova
'GOBLINISM' AND TRANSLATOR'S VISIBILITY IN POST-SOVIET RUSSIAN TRANSLATION PRACTICE **25**

Ardamica Zorán
A FORDÍTÁSTUDOMÁNY INTERDISZCIPLINÁRIS KÖZEGE
- részlet egy hosszabb elméleti dolgozatból – **40**

Jana Miškovská
AUDIOVIZUÁLNY PREKLAD VO VÝUČBE PREKLADATEĽSTVA A TLMOČNÍCTVA NA NEMECKÝCH A SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH A UNIVERZITÁCH **46**

Kamila Brtková
PROBLEMATIKA INTERPRETÁCIE RUSKÝCH PRECHODNÍKOV V DIELACH N. V. GOGOĽA A M. ZOŠČENKA V SLOVENSKÝCH PREKLADOCH V. MARUŠIAKOVEJ A J. FERENČÍKA **61**

Svetlana Fokina
ПУШКИНСКИЕ РЕМИНИСЦЕНЦИИ В КОНТЕКСТЕ ОРФИЧЕСКОГО МИФА В ЦИКЛЕ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ «АНДРЕЙ ШЕНЬЕ» **73**

Anton Repoň
IDEÁL RODINNÉHO ŠŤASTIA V ROMÁNE *RODINNÉ ŠŤASTIE* L. N. TOLSTÉHO **82**

Paulína Kováčová
ČINGIZ AJTMATOV – BRÁNA DO KIRGIZSKEJ KULTÚRY **90**

Eva Mesárová
PODSTATA LITERÁRNEJ FANTASTIKY PODĽA TZVETANA TODOROVA **98**

Eva Höhn
WALTER BENJAMIN A NEMECKÁ LITERATÚRA **108**

Eva Schwarzová
VÝSKYT EPONÝM V ODBORNEJ LEXIKE PRÍRODOVEDNÝCH DISCIPLÍN V JAZYKOVOM PÁRE NEMČINA - SLOVENČINA **116**

Nina Cingerová
OPOZÍCIA SKUPINOVÝCH SUBJEKTOV AKO KONŠTITUČNÝ PRVOK DISKURZU **124**

Ingrid Kálaziová
VÝZNAM KONTEXTU PRE POCHOPENIE VERBÁLNEJ IRÓNIE **137**

RECENZIE

Anita Huťková
BANSKOBYSTRICKÁ TRANSLATOLÓGIA V BIBLIOGRAFII **144**

Miroslava Melicherčíková
ZÁZRAKY V ORECHOVEJ ŠKRUPINKE **145**

Pavol Koprda
CONTRIBUTO SULLA STORIA SLOVACCA, PER GLI ITALIANI **148**

Ladislav György
VÍTANÁ PUBLIKÁCIA PRE POLITOLÓGOV A PREKLADATEĽOV-TALIANISTOV **149**

Marta Kováčová
UMELECKÉ SLOVO I. S. TURGENEVA V MONOGRAFII A. REPOŇA **150**

Jana Pospíšilová
UMELECKÝ PREKLAD V ŠTÚDIU GERMANISTIKY (Recenzia slovenského prekladu nemeckej poviedky) **152**

Jana Miškovská
PUBLIKÁCIA PRE TÝCH, KTORÍ MAJÚ RADI INTELIGENTNÝ HUMOR A PRE PREKLADATEĽOV KRÁSNEJ LITERATÚRY **153**

SPRÁVY A INFORMÁCIE

Ivan Šuša
PROFESOROVI MICHALOVI HARPÁŇOVI UDELILI ČESTNÝ DOKTORÁT UMB **157**

Anita Račáková
SLÁVNOSTNÉ OTVORENIE CENTRA POĽSKÉHO JAZYKA A KULTÚRY NA FHV UMB **159**

Miroslava Hliničanová
PREDNÁŠKA S DISKUSIOU *TLMOČNÍCKA EMPÍRIA – IDEÁL A REALITA* **160**

Martin Kubuš
PREKLADATEĽSKÉ SOIRÉE **161**

Martin Djovčoš – Martin Kubuš
LITERÁRNA BESEDA *KRVILAČNÉ TETY A INÉ ZVERY* **162**

Eva Čulenová
ROZHLASOVÁ AKADÉMIA S NAŠIMI PEDAGÓGMI **163**

Marta Kováčová
JUBILUJÚCA PROFESORKA LARISA SUGAY **164**

...DVE SMUTNÉ SPRÁVY NA ZÁVER....

Ivan Jančovič
ZA MILANOM JURČOM **166**

Petra Kelčíková/Eva Urbanová
ZA TATIANOU VINARČÍKOVOU **169**

POKYNY PRE AUTOROV **170**

NAMIESTO ÚVODU

V roku 2012 si Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici pripomenula dvadsiate výročie svojho vzniku. Integrálnou súčasťou jej štruktúr boli od začiatku aj katedry cudzích jazykov a slovakistiky, ktoré dodnes zabezpečujú vyučovanie lingvistiky, literárnej vedy, kulturológie a translatológie. Okrem tradičného zamerania na učiteľstvo sa postupne vyprofiloval odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo a v jeho rámci programy cudzích jazykov a kultúr. Stalo sa tak presne pred pätnástimi rokmi, kedy vznikla Filologická fakulta – začali sa organizovať konferencie a zakladať odborné časopisy. Dodajme, že jednou z nosných konferencií, ktorá sa stále teší obľube vedeckých kruhov doma i v zahraničí, je nepochybne konferencia Preklad a tlmočenie – v roku 2012 sa uskutočnil už jej jubilejný desiaty ročník.

Sme radi, že súčasťou tohto filologického a translatologického priestoru sa stal aj náš časopis. V tomto čísle ponúka štúdie, recenzie a správy kolegov zo Slovenska, Českej republiky, Veľkej Británie, Ruska a Ukrajiny.

Teší nás i fakt, že dvom členom našej redakčnej rady sa dostalo vzácnych ocenení – profesorovi Michalovi Harpáňovi bol udelený čestný doktorát UMB (viac v príspevku Ivana Šušu) a profesorke Larise Sugay „cena rektorky UMB v oblasti vedecko-pedagogickej a v oblasti umenia“, konkrétne za vedeckú monografiu Gogoľ a symbolisti (navyše, pani profesorka sa tohto roku dožíva vzácneho jubilea – píše o tom Marta Kováčová). Obom členom našej redakčnej rady srdečne blahoželáme.

Bohužiaľ, aj toto číslo končíme dvoma smutnými správami – nečakane nás navždy opustili profesor Milan Jurčo a čerstvá absolventka doktorandského štúdia, slovakistka Tatiana Vinarčíková. Ich vedecké a odborné pôsobenie, aktivity i spomienky pre nás napísali Ivan Jančovič, Petra Kelčíková a Eva Urbanová. Rodinám pozostalých vyjadrujeme úprimnú sústrasť.

Redakčná rada

PREDBERNOLÁKOVSKÁ SLOVENČINA OČAMI BERNOLÁKOVCA

Konstantin Lifanov

Filologická fakulta, Moskovská štátna univerzita M. V. Lomonosova, Rusko
lifanov@hotmail.com

Formovanie spisovnej slovenčiny malo dlhodobý vývin a začalo sa postupným vytláčaním zo starej češtiny, ktorá fungovala na Slovensku už od 14. storočia, jednotlivých prvkov príslušnými prvkami celoslovenského alebo juhozápadoslovenského pôvodu. K polovici 18. storočia tento proces nadobudol vysoký stupeň intenzity a vyvrcholil kodifikáciou A. Bernoláka (Lifanov 2001). V tejto súvislosti sa vynára otázka, aký vzťah mali používatelia kodifikovaného spisovného jazyka k nekodifikovanej podobe, lebo to demonštruje mieru kontinuity týchto dvoch idiómov. Oktrem toho hodnotenie jednotlivých prvkov obsiahnutých v nekodifikovanej podobe umožňuje zistiť, ako používatelia spisovnej bernolákovčiny hodnotili jednotlivé prvky samotnej kodifikácie. Na riešenie tejto úlohy je mimoriadne vhodné jazykové porovnanie originálu Valašskej školy (Walaska Sskola Mrawuw Stodola) pochádzajúcej od najvýznamnejšieho predstaviteľa slovenskej barokovej literatúry Hugolína Gavloviča a jej upraveného textu vydaného popredným činiteľom bernolákovského hnutia, zberateľom a editorom Michalom Rešetkom. Toto dielo bolo vytvorené r. 1755 na panstve v Pruskom (Trenčianska stolica) v tradičnom jazyku týchto čias a vydané len r. 1830-31 v Trnave v bernolákovčine.

Analýza úpravy originálneho textu svedčí o tom, že zásahy doň boli do značnej miery dôsledné. M. Rešetka predovšetkým mení pravopis v súlade s Bernolákovou kodifikáciou: zavádza označenie dlhých samohlások (1), nahradzuje digraf *ss* písmenom *š*, digraf *ff* nahradzuje písmenom *f*, odstraňuje písmená *y* s bodkou hore (2), *ý* a *è*, dôsledne píše podstatné mená s veľkým písmenom.

M. Rešetka podstatne upravuje nielen pravopis, ale aj fonetiku, morfológiu a v oveľa menšej miere slovnú zásobu tohto diela. Odstraňuje veľké množstvo bohemizmov a nahradzuje ich prvkami slovenského jazyka. Tieto bohemizmy patrili k rôznym jazykovým rovinám. Na fonetickej rovine sú to v prvom rade prehlasované samohlásky, vrátane tzv. regresívnej prehlásky *aj* > *ej* v tvaroch superlatívu prídavných mien a prísloviek (3):

Slowo *držet* w dobrych wecach wždycki bud hotowy, Wipln, gak sy nečo *slibil* y *nepritelowi* (G I : 34) – Slowo *držať* w dobrích Wecách wždicki buď hotowí, Wiplň, gak si nečo *slúbil* i *Neprátelowi* (R) (4); Chladi z wenku priložene, wipite zehriwa, *Običegnè* k neužitku mladym *lidem* biwa (G I : 35) – Chladí z wenku priložené, wipité zehríwá, *Običagňe* k Neužitku mladím *Luďom* bíwá (R); Sedem hodin k odpočinku, *dewet* k leniwosti, Gak nekdy spiss osem hodin, dost ge až k sitosti (G I : 33) – Seďem Hoďin k Odpočinku, *dewať* k Leňiwosťi, Gak nekdi spíš osem Hoďin, dosť ge až k Sitosťi (R); Cnost prostredek *oblibuge*, w nem chce prebiwati, Kdo se prostredku nedrží, cnost y čest utrati (G III : 53) – Čnosť Prostredek *oblubuge*, w nem chce prebíwaťi, Kdo sa Prostredku nedrží, Čnosť, i Česť utraťí (R); *Negtežssi* ge Staw manželski, ten wi, kdo probuge, Ale *tesskost* gakukoliw laska ulewuge (G I : 30) – *Nagťažšší* ge Staw Manželskí, ten wí, kdo probuge, Aľe *Ťažkosť* gakukoľwek Láska ulewuge (R).

Niekedy náhrada českej podoby slova slovenskou dokonca porušuje rým, čo však M. Rešetka neberie do úvahy: Gak ti Wrchnosti Stolice Sstesti *nepoprege,* Gak wiss prawa, nezustaness bez wsseckeg nadege (G XXXI) – Gak ťi Wrchnosťi Stoľice Ščasťi *nepoprage,* Gak wíš Práwa, nezostaneš bez wšeckég Náďege (R XXXI); Bud manželem trpezliwym, čo mužess *prohlidag,* A geg chiby, gako mudry, laskawè zakrywag (G III : 49) – Buď Manželem trpezľiwím, čo móžess *prehládag,* A gég Chibi, gako Múdrí, láskawe zakríwag (R III : 48).

M. Rešetka slovakizuje tiež niektoré koncovky obsahujúce prehlasované samohlásky. Zdôrazníme však, že v tomto idióme v polovici 18. storočia takéto koncovky už boli dosť zriedkavé a zaznamenávajú sa iba v jednotlivých tvaroch, pričom majú aj neprehlasované dublety. Výnimku tvorili len tvary osobných zámen, o ktoré pôjde neskôr. Pozri príklady:

Jabel mel Lamecha *Otce,* a Adu mel Matku, Prwni kniha Moyžissowa ma o nem pamatku (G II : k (5)) – Gabel mal Lamecha *Otca,* a Adu mal Matku, Prwná Kňiha Mogžišowa má o nem Památku (R); Bezbožnému z bezbožnosti pokuta wirosta, Protož twa *wule* nech bude w msteni wždycki sprosta (G IV : 26) – Bezbožnému z Bezbožnosťi Pokuta wirostá, Preto twá *Wóla* nech buďe w Pomstweňí wždi sprostá (R).

V upravenom texte sú aj také príklady, keď M. Rešetka necháva tvary s prehlasovanými tvarmi. V niektorých prípadoch je to spojené so zachovaním rýmu: *Dag* mu Srdce, Telo, Dussu, nebo on sam tak chce, Žig pobožnè w geho wire stale až do *konce* (G III : 1) – *Dag* mu Srdce, Ťelo, Dušu, nebo on sám tak chce, Ži pobožňe w geho Wíre stále až do *Konce* (R), v iných s analógiou s iným tvarom, v ktorom A. Bernolák pripúšťa prehlasovanú samohlásku: Nebo dobra Prileżitost pracu umenssuge, A pracu ku *koncy* swemu snadno

priwodzuge (G III : 47) – Nebo dobrá Prileżitosť Prácu umenšuge, A Prácu ku *Konci* (6) swému snadno priwodzuge (R III : 46 (7)), a napokon s ustálenosťou tvaru, ktorý aj v kodifikácii má prehlasovanú podobu ako jedine možnú: We dne *chodic* za owcami seda na obussku, W nocy liha pri kossari z pasti na podussku (G II : k) – We Dňe *chodíc* za Owcámi sedá na Obušku, W Noci líhá pri Košári, s Pasťi má Podušku (R); Pritahug gich ku dobremu; da gim Pan Buch chleba, Neb každemu *žigicimu* dawa čo potreba (G III : 52) – Priťahug gích ku Dobrému, dá gím Pán Boh Chleba, Neb každému *Žigicímu* dáwá čo Potreba (R III : 51).

M. Rešetka tiež odstraňuje lexémy a gramatické tvary s českými zmenami *é* > *í* a *ó* > *ú*:

Gestli ti dal Pan Buch *ditki*, mass met starost na ne, Tak chce Krystus, a y Mogžiss, y Stari Pohane (G III : 51) – Gestľi ťi dal Pán Boh *Ďétki*, máš mať Starosť na ne, Tak chce Kristus, téš i Mogžiš, ai starí Pohane (R); Nepotupug w Srdcy twogem ani *neghorssiho*, Meg obyčeg ssanowati od tebe *menssiho* (G I : 18) – Nepotupug w Srdci twogém aňi *naghoršého*, Mag Običag šanowati od teba *menšého* (R); Leniwy nebožgecowi / we wssem ge podobny, / Sam od seba k žadneg pracy neni ge *spusobny* (G XIII : 19) – Leňiwí Nebožicowi we wšem ge podobní, Sám od seba k žádnég Práci neňi ge *spósobní* (R); Mass s nim gednu prirodzenost, ne gednake sstesti, Ale te *muže* pripadek k chudobe priwesti (G III : 46) – Máš s ním Gednú Priroďenosť, ne gednaké Ščasťi, Aľe ťa *móže* Prípadek k Chudobe priwésťi (R).

V niektorých prípadoch rozdiely medzi podobami lexém a tvarov sú podmienené inou distribúciou dlhých samohlások v bernolákovčine a v češtine: Kdo k gineho zahanbeni tagnu wec odkrywa, malo *duwernych* priteluw k potesseni miwa (G IV : 49) – Kdo k iného Zahaňbeňí tagnú Wec odkríwá, Málo *dowerních* Prátelow k Potešeňí máwá (R); Podogene owce ženu z kossara na passe, Na poledne prihanagu do *kossaruw* zase (R II : k) – Podogené Owce ženú s Košára na Paše, Na Poledne prihánagú, do *Košárow* zase (R); Prez cely den Walach chodi, a malo spi w nocy, By mohel bit proti *wlkum* owcam na pomocy (G II : k) – Pres celí Ďeň Walach choďí, a málo spí w Noci, Bi mohel bit proťi *Wlkom* Owcám na Pomoci (R).(8) Viaceré tvary však v Gavlovičom jazyku mali dublety, ktoré boli kodifikované A. Bernolákom: Uč se Synu dobrym *mrawom* a y Pobožnosti, Budess míti potesseni nekdy w tweg Starosti (G III : 2) – Uč sa Synu dobrím *Mrawom*, téš i Pobožnosťi, Buďeš mať Potešeňí nekdy w twég Starosťi (R). Z toho vyplýva, že jedným z charakteristických znakov bernolákovčiny je podstatné zníženie počtu dvojtvarov, z ktorých jedným bol genitický bohemizmus.

Uvedieme ďalšie príklady, keď M. Rešetka nahradzuje lexémy fonetickými bohemizmami:

Lechkomislnost ti bude na welkeg zawade, Žes nestaly w twogich rečach, gak krawa na lade (G III : 27) – *Lachkomislnosť* ťi buďe na weľkeg Záwaďe, Žes nestálí w twogích Rečách, gak Krawa na Laďe (R); Mass s nim gednu prirodzenost, ne gednake *sstesti*, Ale te muže pripadek k chudobe priwesti (G III : 46) – Máš s ním Gednú Priroďenosť, ne gednaké *Ščasťi*, Aľe ťa móže Prípadek k Chudobe priwésťi (R); Do tud žbanek wodu nosy, dokud ucho cele, Gak ras ucho se utrhne, na *sstrepy* se zmele (G IV : 20) – Dotuď Žbánek Wodu nosí, dokuď Ucho celé, Gak Ráz Ucho sa utrhne, na *Črepi* sa zmele (R); *Wilel* swu krew, dal y žiwot, y Dussu položil, Abys ty w Smrti ležicy k lasce Boskeg ožil (G III : 1) – *Wilál* swú Krew, dal i žiwot, i Dušu položil, Abis ti w Smrťi ležící k Lasce Bozskég ožil (R); *Lhárstwo* od djabla splodzene zlu običeg miwa, Neb, když Prawdu žada skazit ffalšem se odiwa (G V : 4) – *Luhárstwo* od Ďábla pošlé zlú Običag máwá, Neb, kďiž Prawdu žádá skaziť falšem sa odíwá (R) atď.

Do značnej miery sa tento text slovakizuje aj z morfologického hľadiska:

Čo se w Prawach ustanowi, dobre gest wedeti, Abys potem w twogich *čynech* wedel se držeti (G I : 31) – Čo sa w Práwách ustanowí, dobre gest weďeťi, Abis potom w twogích *Činoch* weďel sa držeťi (R); Wssak nic meneg skrze Rozum ma hnew ukrotiti, Gestli nechce w *skutcych* swogich welmi pobluditi (G I : 52) – Wšakňištméneg skrze Rozum má Hňew ukroťiťi, Gestľi nechce w *Skutkoch* swogích weľmi pobluďiťi (R); Hnet rano *musegu* wstawat k dobytku Walasy, By za wčasu podogili, čo magu w Salassy (G II : k) – Hňeď Ráno *musá* wstáwať ku Dobitku Walasi, Bi za w Času podogiľi, čo magú w Salaši (R); Dag mu Srdce, Telo, Dussu, nebo on sam tak chce, *Žig* pobožnè w geho wire stale až do konce (G III : 1) – Dag mu Srdce, Ťelo, Dušu, nebo on sám tak chce, *Ži* pobožňe w geho Wíre stále až do Konce (R); Ale musiss k tweg manželce wždycki lasku *miti*, W gakemkoliw protiwenstwi trpezliwym biti (G I : 30) – Aľe musiš k twég Manželce wždicki Lásku *maťi*, W gakémkoľwek Proťiwenstwi trpezľiwím biti (R); Nekteri se disputugu o tom čo neweda, Z geža *chtegu* proukazat welkeho medweda (G VI : 2) – Nekterí sa dohadugú o tom čo neweďá, Z Geža *chcegú* preukázať weľkého Medweďa (R VI : 3) atď.

Osobitnú pozornosť si vyžadujú tvary osobných zámen a zvratného zámena, pretože sa podrobili najväčšej úprave. To je predovšetkým oprava kmeňovej samohlásky v tvaroch datívu a lokálu osobného zámena 2. osoby a zvratného zámena: Když sy mlady, radim *tobe*, zdržug se od wina, Neb y Starym z neho prissla ku zlemu pričyna (G I : 35) – Kďiž si mladí, raďím *tebe*, zdržug sa od Wína, Neb i Starím s neho prišla ku zlému Príčina (R); Dobra wec gest od mladosti w Prawach zbehlym byti, Kdo wi nečo, muže *sobe*, y ginym služiti (G I : 31) – Dobrá Wec gest od Mladosťi w Práwách zbehlím biťi, Kdo wí nečo, móže *sebe*, i iním

slúžiťi (R). Je pozoruhodná aj oprava nesprávne použitého tvaru datívu a lokálu po predložke *od*, ktorá vyžaduje genitívny tvar. Pri tom ho M. Rešetka nahradzuje geniticky českým tvarom, hoci v iných prípadoch takéto tvary odstraňuje: Gestli dobreho prikladu neuzri *od tobe* (9), Tehdy potem bude w maleg te miti ssanobe (G I : 18) – Gestľi dobrého Príkladu neuzre *od tebe*, Tehdi potom buďe w malég ťa maťi Šanobe (R); Nepotupug maličkeho, diwag se z daleka, Snat *od tebe* bude lepssi, když bude met leta (G XVIII) – Nepotupug maličkého, ďíwag sa zdaleka, Snaď *od teba* bude lepší, kďiž buďe maťLeta (R XVIII). Pozri aj iný príklad náhrady geniticky českého tvaru genitívu: Od Pychi ma swug začatek každe potupeni, Nechteg z Pychi met u *sebe* žadneho znameni (G I : 18) – Od Píchi má swog Začátek každé Potupeňí, Nechceg s Píchi maťu *seba* žádného Znameňí (M). Všimli sme si však aj taký prípad, keď M. Rešetka necháva geniticky český tvar kvôli zachovaniu rýmu: Kristus zanechal Angeluw, Trun Boski, y Nebe, Wzal na seba človečenstwi gedine pro *tebe* (G III : 1) – Kristus zanechal Anďelow, Trun Bozkí, i Nebe, Wzal na seba Človečenstwi geďiňe pre *tebe* (R).

V súlade s Bernolákovou kodifikáciou sa opravujú aj krátke tvary osobných zámen a taktiež tvary privlastňovacích zámen: Abys wstupil do manželstwa, žaden *te* nesili, A gak wstupiss, proto mužess, Bohu byti mily (G I : 30) – Abis wstúpil do Manželstwa, žaden *ťa* nesilí, A gak wstúpiš, preto móžeš, Bohu biti milí (R); Ach *mug* Synu nežadag si bohatnut z cudzeho, Než usilug se živiti z pracowani tweho (G I : 29) – Ah *mog* Sinu! nežádag si bohatnuť s cudzého, Než usilug sa živiťi s Pracowáňí twého (R).

Zriedkavo M. Rešetka nahradzuje lexémy a mení podoby slovotvorných formantov: Když skrz wunu, a neb *barwu* te ponuka k chuti, Merkug abys ged newipil k zlemu upadnuti (G I : 35) – Kďiž skrz Wóňu, aneb *Farbu* ťa ponúká k Chuťi, Merkug, abis Ged newipil k zlému Upadnuťi (R); Zridka slibug, a čo slibiss, wiplnit usilug, W *gakemkoliw* slibowani twu Statečnost milug (G I : 34) – Zridka slubug, a čo slubiš, wiplniť usilug, W *gakémkoľwek* Slubowáňi twú Statečnosť milug (R).

Podstatným rozdielom medzi Gavlovičovým jazykom a Bernolákovou kodifikáciou je to, že jej autor pripúšťa používanie niektorých tvarov, ktoré sa koncentrujú predovšetkým v stredoslovenskom nárečí, pričom poniektoré dokonca považuje za základné. M. Rešetka v týchto prípadoch necháva autorské západoslovenské tvary, totiž nikdy ich nenahradzuje stredoslovenskými kodifikovanými A. Bernolákom. Ináč povedané, do bernolákovčiny upravený text Valašskej školy má zreteľnejší západoslovenský charakter ako Bernolákova kodifikácia. V tejto súvislosti nadobúda aktuality otázka pomeru kodifikácie a normy bernolákovčiny, ktoré doteraz buď bezprostredne, alebo nepriamo sa stotožňujú. Jazykový

materiál originálu Valašskej školy a jeho upravená verzia potvrdzuje teoretickú tézu o tom, že normalizácia, ktorá je súhrnom uvedomelých a živelných procesov voľby normatívnych realizácií, môže a musí brať ako nepretržitý historický proces, ktorý vedie k vytváraniu a zmene noriem spisovného jazyka (Semeňuk 1970, 580). Medzi takéto javy patria tvary inštrumentálu jednotného čísla podstatných mien sj základnou koncovkou *-u*, ktoré majú v Bernolákovej kodifikácii dublety s koncovkou *-ow*: Wzlasste gestli sy se k čemu z *prisahu* zawazal, Bis Statečnost, y Swedomi twoge nezamazal (G I : 34) – Zwlášte gestľi si sa k čemu s *Prísahú* zawázal, Bis Statečnosť, i Swedomi twogé nezamazal (R); W lete walach gako konik po pažitach skače, W zime pak pri praznem kotle za *žinticu* plače (G II : k) – W Lete Walach gako Koňik po Pažitách skáče, W Zime wšak pri prázném Kotle za *Žinčicu* (10) plače (R). Rovnako neopravuje tvary nominatívu a akuzatívu jednotného čísla podstatných mien stredného rodu s koncovkou *-í*, ktoré majú v Bernolákovej kodifikácii paralely s koncovkou *-a*: *stawaňí* (*ňa* (11)): Od Pychi ma swug začatek každe *potupeni*, Nechteg z Pychi met u sebe žadneho znameni (G I : 18) – Od Píchi má swog Začátek každé *Potupeňí*, Nechceg s Píchi mať u seba žádného Znameňí (R); Z penizuw nic newiroste, z ditek budu lide, A skrze swe *pracowani* nedagu se bide (G III : 52) – S Penázi ňišt newiroste, ž Ďátek budú Luďe, A skrze swé *Pracowáňí* nedagú sa Bíďe (R III : 51).

Bernolákove preferencie však pre M. Rešetku nemajú rozhodujúci význam, o čom svedčí zachovanie tvarov lokálu jednotného čísla prídavných mien s koncovkou *-ém*, hoci v kodifikácii základnými sú tvary s koncovkou *-om*: Když ge guss w *dospelem* weku, skoreg zemrit žada, A tak na ramena Smrti swoge bydy wsklada (G XVI : 16) – Kďiž ge uš v *dospelém* Weku skóreg zemreť žádá, A tak na Ramena Smrťi swogé Bídi wskladá (R); Ale kdo w *zbytečnem* spani oblibeni miwa, Zemdli, gako kdo zbytečne lekarstwo užiwa (G I : 33) – Aľe kdo w *zbitečném* Spáňí Oblubeňí máwá, Zemdlí, gako kdo zbitečňe Lekárstwo užíwá (R).

Analogicky postupuje M. Rešetka aj voči tvarom prítomného času *weďeť*. A. Bernolák pokladá za základný tvar s dojhláskou *wgem*, zatiaľ čo tvar s dlhým monoftongom *wím* dáva do zátvoriek (Gramatické dielo 1964, 221), M. Rešetka však nenahradzuje použitý tvar na základný: Negtežšši ge Staw manželski, ten *wi*, kdo probuge, Ale tesskost gakukoliw laska ulewuge (G : 30) – Nagťašší ge Staw Manželskí, ten *wí*, kdo probuge, Aľe Ťažkosť gakukoľwek Láska ulewuge (R).

Ešte názornejší je nedostatok úpravy tvarov nekodifikovaných A. Bernolákom. Takéto tvary jednoznačne majú západoslovenský charakter, pričom sa vyskytujú len v západných nárečiach západoslovenského nárečia. Medzi ne napríklad patrí tvar

inštrumentálu jednotného čísla podstatných mien mužského a stredného rodu. A. Bernolák kodifikuje takéto tvary s koncovkou *-om*, kým pre predošlý stav jazyka slovenskej písomnosti charakteristickejšie boli tvary s koncovkou *-em*, ktoré sa vyskytujú iba v záhorskom nárečí. M. Rešetka akoby „navracia“ jazyk k predošlému stavu, lebo v jedných prípadoch opravuje koncovku a v niektorých nie, pričom to robí svojvoľne: Wim že nechcess mily Synu zustati *žebrakem*, Tehdy nebud krem potreby daremnym *ležakem* (G I : 33) – Wím že nechceš milí Sinu zostať *Žebrákom*, Tehdi nebuď krem Potrebi darebním *Ležákom* (R); Bit bez reči y z negwetssim merawal *poharem*, Gak čo slibiss, a nesplniss, gen zustaness *lharem* (G I : 34) – Bár bis’ Reči i z nagwatším meráwal *Pohárom*, Gak čo slubiš, a nesplníš, zostaneš *Luhárom* (R); Nechteg smelè s takowymy Towaristwo miti, Kterim mužess swogim *časem Služebnikem* biti (G V : 31) – Nechceg smele ti s takími Towarisstwo maťi, Kterím móžeš swogím *Časem Služebňíkom* biťi (R V : 30); W lete smrdi walachowi *demikatem* kapsa, W zime *hladem* zamorený nestogi y za psa (G II : k) – W Lete smrďí Walachowi *Demikatom* Kapsa, W Zime *Hladem* zamorení nestogí i za Psa (R); Kona zdržugess na uzde, aby ti nezhodil, Zdržug y hnew twym *rozumem*, aby ti nesskodil (G LII) – Kona zdržugeš na Uzde, abi ťa nezhoďil, Zdržug i Hňew twím *Rozumem*, abi ťi neškoďil (R); Studenu žičicu (!) rano, y w poledne pigu, Ale na wečer horucu, z tym *napogem* žigu (G II : k) – Studenu žinčicu Ráno, i w Poledne pigú, Aľe na Wečer horúcu; s tím *Nápogem* žigú (R). L-ové príčastia s vkladným *-e-* neopravuje vôbec, hoci A. Bernolák kodifikuje len tvary s vkladným *-o-*: Potrebna wec gest každemu w Stryzliwosti žiti, Gen tolko pi, abys *mohel* žižen zahasiti (G III : 26) – Potrebná Wec gest každému w Strizľiwosťi žiťi, Len toľko pi, abis *mohel* žižeň zahasiťi (R); Marny ge ten, kdery (!) často *priwikel* hodowat, Na stul geho y poddani nestača pracowat (I : 32) – Mární ge ten, kterí často *priwikel* hodowať, Na Stol geho i Poddani nestačá pracowať (R).

Rozporuplne sa zaznamenáva v texte slabičné *l*, ktoré vzniklo v pôvodnom spojení redukovanej samohlásky so samohláskou *l* v postavení po jazyčnej spoluhláske. Kolísania v predbernolákovskom jazyku vrátane Valašskej školy sa premietli aj na Bernolákovu kodifikáciu (Habovštiaková 1968, 128). V Gavlovičovom jazyku prevládajú podoby bez slabičného jazyka a M. Rešetka iba nepatrne mení tento stav: Člowek ge schopny ku hnewu hnet od prirodzeni, Nebo ge ze *žlču* na Swet z Matki narodzeny (G I : 52) – Člowek ge schopní ku Hňewu hňeď od Priroďeňí, Nebo ge ze *Žlčú* z Matki naroďení (R); *Žluč* ge *žluta*, dobrè wime, nema dobreg chuti, Když se pohne z mista sweho, silnè k hnewu nuti (G I : 52) – *Žluč* ge *žltá*, dobre wíme, nemá dobrég Chuťi, Kďiž sa pohne z Místa swého, silňe k Hňewu núťí (R); *Dluha* zima hladowitym, tessko čekat gary, Lepssi Patek na salassi, když owce w kossary (G II : k) – *Dlúhá* Zima hladowitím, taško čekať Gari, Lepší Pátek na Salaši, kďiž

Owce w Košári (R); Wssak když na *hluboke* more bez wesla wichadza, Tehdy k swemu zatopeni gistotnè prichadza (G IV : 18) – Wšak kďiž na *hluboké* More bez Wesla wichádzá, Tehdy k swému zatopeňí istotňe prichádzá (R).

Možno nedostatok informácií o alternácii *ch* ~ *š* alebo *s* v tvaroch nominatívu množného čísla životných podstatných mien v Bernolákovej kodifikácii (Gramatické dielo 1964, 163) zapríčiňuje zachovanie tvarov so stredoslovenskou alternáciou v upravenom texte: Hnet rano musegu wstawat k dobytku *Walasy*, By za wčasu podogili, čo magu w Salassy (G II : k) – Hňeď Ráno musá wstávať ku Dobitku *Walasi*, Bi za w Času podogiľi, čo magú w Salaši (R).

Korigovaním smerom k západoslovenkému nárečiu treba uznať aj ostránenie dvojhlások z textu tohto diela. Zbadali sme v celom Gavlovičovom texte len asi desať príkladov s dvojhláskou, čo celkom neprotirečí Bernolákovej kodifikácii, pretože jej autor pripúšťal ich zriedkavé používanie v niektorých lexémach (*ďíťa / ďéťa / ďgeťa*, *ďíwča / ďéwča / ďgewča* atď.) a gramatických tvaroch (*récť – rečem / rečgem*, *hrizť – hrizem / hrizgem*, *klasť – kladťem / kladťgem*, *mésť – meť / meťgem*, *weďeť – wgem / wím*, *poweďeť – powgem / powím*). Napriek tomu zachováva M. Rešetka dvojhlásky iba v jednom riadku: Spiwala sy gedna baba: mam penazy *dgessku*, su do zeme zakopane, newim w kterem *brgežku* (G XVI : 51) – Spíwala si gedná Baba: mám Peňázi *Ďgešku*, Sú do Zeme zakopané, newím w kterém *Brgešku* (R). Vo všetkých ostatných prípadoch ich nahradzuje dlhými monoftongami. A keď odstránenie dvojhlásky *iu* je celkom zákonité, pretože sa v Bernolákových textoch celkom nezaznamenáva (Habovštiaková 1968, 103) aj v samotnom stredoslovenskom nárečí sa vyskytuje nedôsledne, oprava dvojhlásky *ia* a obzvlášť dvojhlásky *ie* by sa mohla chápať ako odraz utvárajúcej sa normy bernolákovčiny odlišnej od kodifikácie: A gak *pangu* peněžitu, musiss geg služiti, Gak chudobnu budess w dome dwe chudoby miti (G XVI : 21) - A gak *Paňú* peňažitú, musíš gég slúžiťi, Gak chudobnú, buďeš w Dome dwe Chudobi maťi (R); Lharstwo od *djabla* splodzene zlu obyčeg miwa, Neb když Prawdu žada skazit, ffalzem se odiwa (G V : 4) – Luhárstwo od *Ďábla* pošlé zlú Običag máwá, Neb, kďiž Prawdu žádá skaziť falšem sa odíwá (R); Kde chce wrtat z *nebozgecem*, musy silu miti, Nechce nebozic bez sily diru učiniti (G XIII : 19) – Kdo chce wrtať z *Nebožicom*, musí Silu maťi, Nechce Nebožic bez Sili Ďiru učiňiťi (R); Leniwy *nebožgecowi* we wssem ge podobny, Sam od seba k žadneg pracy neni ge spusobny (G XIII : 19) – Leňiwí *Nebožicowi* we wšem ge podobní, Sám od seba k žádnég Práci neňi ge spósobní (R); Čož za osoch čest wzbudzowat z bohactwi z umeni, Když nic w hlawe gruntowneho ani w *mgessku* neni (G VII : 44) – Čo za Osoh Česť wzbudzowať z Bohactwi, z Umeňi, Kďiž ňišt w Hlawe

ğruntowného aňi w *Mešku* neňi (R VII : 42); Welmi *smgessny* ge obyčeg we swete u ludi, Když bezbožny bezbožneho sstrafat se newstydi (G II : 5) – Weľmi *smíšní* ge Običag we Swte u Luďi, Kďiž Bezbožní Bezbožného karhať sa nesťiďí (R).

Aj v tomto prípade sme zaznamenali príklad, keď oprava pôdodnej samohlásky vedie k porušeniu rýmu: Gak gazičnu sebe wezmess, nagdess se dost gedu, A gak wždycki mlčanliwu tess budess met *bgedu* (G XVI : 21) – Gak gazičnú sebe wezmeš, nagíš sa dosť Gedu, A gak wždicki mlčanliwú, téš buďeš mať *Bídu* (R).

Analýza úpravy textu Gavlovičovej Valašskej školy v súlade s Bernolákovou kodifikáciou prezradzuje, že dva varianty textu sú dvoma fázami vo vývine toho istého idiómu, ktorý ešte v ranom stredoveku vznikol na základe starej češtiny a formoval sa hlavne postupným vytláčaním g (Анализ исправлений текста «Пастушьей школы» Г. Гавловича в соответствии) geneticky českých prvkov prvkami celoslovenskými a západoslovenskými. Pritom do tohto idiómu preniklo určité množstvo prvkov dolnotrenčianskeho nárečia, totiž toho nárečia, na území fungovania ktorého H. Gavlovič vytváral svoje dielo. Tieto prvky však charakterizujú predovšetkým stredoslovenské nárečie. Preniknutie nárečových prvkov bolo charakteristické pre regionálne varianty tohto idiómu. Na základe korigovania textu sa dá vyvodiť záver, že bernolákovci vnímali predbernolákovský jazyk ako taký, z ktorého bolo potrebné odstrániť bohemizmy, ale prirodzene nie všetky, lebo sa niektoré za také ešte nepovažovali. Iným smerom jazykovej úpravy bolo prísne usporiadanie pravopisu podľa Bernolákovej kodifikácie a podstatné zníženie počtu dvojtvarov, hoci ich značné množstvo autor kodifikácie zachoval. Tretia skupina upravených javov svedčí o tom, že bernolákovčina bola živým organizmom a jej normy prežívali proces formovania, ktorý prebiehal v jazykovej praxi. Pritom v niektorých prípadoch sa pozoroval návrat k normám predošlého obdobia, pretože mimo normy sa ocitali najmä prvky, ktoré charakterizovali stredoslovenské nárečie, čím sa zosilňoval západoslovenský charakter spisovného jazyka. Celkovo však otázka normy bernolákovčiny ostáva doteraz slabo preštudovanou a je jedným z najaktuálnejších úloh dejín spisovnej slovenčiny.

Poznámky

(1) Otázka označenia dlhých samohlások v origináli Valašskej školy je do určitej miery diskusná. Vec je v tom, že pri príprave textu tohto diela na publikovanie M. Rešetka opravoval priamo v texte originálu. V súčasnosti je dosť problematické zistiť bezprostredne v texte Valašskej školy, či ten-ktorý dĺžeň označil H. Gavlovič alebo M. Rešetka. G.J. Sabo však porovnaním jazyka Valaskej školy s jazykom iného Gavlovičovho diela Školy kresťanskej rekonštruoval pôvodný text a podľa jeho názoru H. Gavlovič pôvodne dĺžne neoznačoval.

(2) Z technických príčin v uvedených príkladoch toto písmeno nevyužívame a na jeho miesto píšeme jednoduché *y*.

(3) V tvaroch rozkazovacieho spôsobu prehlasované samohlásky chýbajú už v Gavlovičovom texte: *Nedawag sa* do maleho gak gastrab do slepki, Abys se sam neoklamal, a newssel do kletki (G IV : 22).
(4) Písmeno *G* v zátvorkách poukazuje na to, že tento riadok pochádza od H. Gavloviča, písmeno *R* – že je to riadok v Rešetkovej úprave, rímska číslica je číslom „nóty“, ktorá je súhrnom niekoľkých veršov s rovnakou tematikou, zatiaľ čo arabská číslica je číslom verša patriaceho k „nóte“ označenej rímskou číslicou; písmeno *k* označuje to, že príklad je z „konceptu“, ktorý otvára každú nótu.
(5) Буква k в скобках указывает на то, что данная строка принадлежит “концепту”, открывающему каждую “ноту”.
(6) A. Bernolák pripúšťa príslušný prehlasovaný tvar v paradigmách podstatných mien stredného rodu zakončených mäkkou spoluhláskou: srdcu (ci), čo sa však netýka podstatných mien mužského rodu.
(7) V jednotlivých prípadoch číslovanie „nót“ a veršov v pôvodnom a upravenom texte nie je rovnaké. V takýchto prípadoch číslo „nóty“ a verša uvádzame na konci obidvoch riadkov.
(8) Napriek neoznačeniu dlhých samohlások v Gavlovičom texte v uvedených príkladoch samohláska *u* označuje *ú*, pretože pochádza z *ó*. V opačnom prípade by sa nezmenilo na *ú*.
(9) Je zaujímavé, že miešanie českých a slovenských tvarov 2. osoby jednotného čísla a zvratného zámena bolo charakteristické pre texty slovenskej proveniencie 16. a 17. storočí (Lifanov 2001, 58 – 59).
(10) Porušením Bernolákovej kodifikácie je použitie v jedných tvaroch krátkej, a v iných dlhej koncovky.
(11) Analyzovaný tvar je geneticky stredoslovenský napriek tomu, že v koncovke chýba dvojhláska *ia*, pretože pochádza z genitívneho tvaru. Tento jav je zastúpený iba v stredoslovenskom nárečí.

Literatúra

Gramatické dielo Antona Bernoláka. Na vydanie pripravil a preložil Juraj Pavelek. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 556 s.
HABOVŠTIAKOVÁ K. *Bernolákovo jazykovedné dielo.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, 445 s.
LIFANOV K. V. *Genezis slovackogo literaturnogo jazyka*. LINCOM Studies in Slavic Linguistics 21. München: Lincom Europa, 2001, 234 s.
REŠETKA M. (editor) *Walaská Škola Mrawow Stodola.* Ďél I. W Trnawe: Nákladem a Literámi Jelínek Jána, 1830, 370 s. Ďél II. W Trnawe: Nákladem a Literámi Jelínek Jána, 1831, 364 s.
SABO G. J. (editor) *Hugolín Gavlovič's Valaská Škola.* Columbus, Ohio: Slavica Publishers, Inc.,1988, 730 s.
SEMEŇUK N. N. *Norma.* In: Obščee jazykoznanie. Formy suščestvovanija, funkcii, istoria jazyka. Moskva: 1970, s. 549-596.

Résumé

Добернолаковский язык глазами бернолаковца
Откорректированный в соответствии с нормами бернолаковщины текст «Пастушьей школы» Г. Гавловича является ценным документом истории словацкого литературного языка, поскольку показывает неразрывную связь литературного языка, кодифицированного А. Бернолаком, с предшествующим состоянием языка словацкой

письменности, демонстрирует различия между ними и свидетельствует о том, что норма бернолаковщины отличалась от ее кодификации и находилась в процессе становления.

APPROACHES TO LANGUAGE: FROM PLATO TO DERRIDA

David Weber

Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, Brno, Česká republika
263487@mail.muni.cz

1 Introduction

Man and his language are interconnected from time immemorial. Most modern scholars put the origin of human language between 50 000 and 100 000 years ago. As to cultural development, we may differentiate this time span, using the terminology of Walter Ong (1991), into four main stages. Ong names the initial period which lasted until about 3 500 BCE a period of *primary orality*. It finished with the Sumerian invention of the technology of writing, an important milestone in human's progress. Since then, man had lived the age of *chirographic culture* which lasted until 1452 CE, a year Guttenberg invented priting press which marked the beginning of a *typographic culture*. Finally, with the invention of high-technologies like telephone and different kinds of recorders, we entered the age of *secondary orality*. Throughout this time, the pivotal function of language has been that of mutual communication. Among other functions of language, let us mention expressive, phatic, conative, poetic or metalinguistic function. It is the last mentioned function that will be of interest for the present paper.

2 The beginnings: a *theoretical* and an *applied* tradition of linguistic inquiry

Metalinguistic function, a term introduced by the Polish philosopher Alfred Tarski, means that language can be and is used in order to describe language itself. This is predominantly done in the field of linguistics. Although the roots of linguistics conceived as an independent science go back to William Jones's observation of the similarities among so-called Indo-European languages, the metalinguistic study of language is much older and is by no means limited by the existence of linguistics as an independent field of study. If we restrict our attention to the history of the Western world, metalinguistic thoughts can be traced back to the ancient Greek culture. In general terms, the history of the metalinguistic use of language can be divided into two parallel traditions. The first tradition focused directly on describing particular linguistic systems, firstly that of Greek (Dionysius Thrax, Appolonius Dyscolus), later Latin (Varro, Donatus, Priscian) and subsequently, during the Middle Ages, other European languages. This is the wave of traditional grammarians whose main aim was

writing grammars in order to teach their readers how to use particular languages correctly. It is possible to call this tradition an *applied tradition*, since the aims of these writers were purely practical. The second tradition, on the other hand, could be depicted as a *theoretical tradition*. This tradition stems from the ancient Greek philosophers, namely, Plato and his dialogue *Cratylus*, in which Socrates and Hermogenes discuss the nature of language, in particular, whether langauge is a matter of convention or whether there is some natural bond between words and objects they denote. This dialogue was the first precursor of the periodic flurries of the recurrent argument between the analogists and the anomalists, the philosophers of two opposing ancient schools of thought. It must be stressed, however, that these two parallel traditions overlapped in that the representatives of the theoretical tradition provided those working in the applied tradition with several elementary notions. For example, it is reasonable to assume, that it was Plato who first introduced the division of words into *nouns* and *verbs*. His student, Aristotle, kept the Platonic distinction between *nouns* and *verbs*, but added to these a class of *conjunctions*. Even more significant contribution made by Aristotle was his recognition of the category of *tense* in the Greek verb. We can see, then, that the theoretical tradition substantially contributed to the development of the applied tradition. At the same time, many a member of the applied tradition commented on the problems of the theorists.

3 Language as a part of human nature or a construct of society?

During the seventeenth century, the old and never-ending quarrel between the analogists and the anomalists that lasted troughout the Middle Ages was supplanted by a broader debate between the *rationalists* and the *empiricists*. The rationalist position was based on the philosophical writings of Rene Descartes, who held that certain human abilities, capacities, and ideas were innate. The empiricists like John Locke and David Hume, on the other hand, insisted that everything humans come to know - including language - is entirely explainable as sense-oriented. In general terms, the main question concerning language that interested scholars was whether language is an inherent part of human nature or a construct of society. This neverending debate shed some light on the fact that language has to be looked upon as an entity which exists in perpetual dialectics between one’s mind and society. It must be stressed, at the same time, that although language played a certain role in the theories of these philosophers, explaining its existence was not of their primary intention.

4 Hamann and Herder: a linguistic turn

As far as the field of philosophy is concerned, the genuine roots of the famous linguistic turn in the twentieth-century philosophy can only be traced back to the eighteenth-century German philosophy, particularly, to the work of Johann Georg Hamann and Johann Gottfried Herder. This does not mean that the philosophers before Hamann and Herder were not interested in the questions of language, nevertheless, all the great philosophers among whom we could mention Plato, Aristotle, the Stoics, Augustine, Duns Scotus, Aquinas, Bacon, Hobbes or Locke, as well as Hamann and Herder's English successor John Stuart Mill dealt with theoretical aspects of language just as one of the topics and not as the central and crucial one. This makes Hamann and Herder, in a sense, the oldest predecessors of contemporary philosophy of language in the restricted sense of the word.

Hamann sees language as a synonym for creativity. Language is essentialy creative what contradicts the traditional rationalist conceptions of the Enlightenment according to which language simply reflects and represents the rational order inherent in the world. In Hamann's view, language has capacity to reveal us constantly new aspects of existence and allows us to refashion the ways in which the world is revealed to us. Herder, although inspired by Hamann, proposes a slightly different view. He considers language on par with thinking. Language functions as a tool and content of all human thoughts. Neither language nor thought had come first. Instead, the two had evolved side by side. Language thus forms an ontological basis for thinking. Our very nature is therefore inherently linguistic and language is already in one's mind with the first clear thought. Herder, like Hamann, rejects the idea of invetion of language and argued for its divine origin. As such, providing a definite explanation of the nature of language is for both philosophers an impossible task. As for the origin of language, although hidden in misty past, we can still study its development in history. Here, Herder compares languages to the processes in the nature and claims that languages likewise germinate, bud, bloom and fade. Moreover, he differentiates five main stages in the development of human language. Firstly, language was based on feelings and instincts rather than thought, consisting of tones and gestures. Secondly, language became a sort of song by modulating the more uncontrolled sounds of the first stage. Thirdly, langauge reached its poetic age. As it further develops, it becomes more complete but at the same time loses the pure poetry of nature. This is the mature era of language as prose and philosophy.

5 Language as a system

In the nineteenth century, F. D. E. Schleiermacher makes language central in his work on hermeneutics and repeats Herder's thesis that the subject cannot be separated from language since one cannot think without words. In the context of the question raised by the discussions between the rationalists and empiricists, Hamann, Herder, Schleiermacher as well as the great nineteenth century linguist Wilhelm von Humboldt conceived of language primarily as a social action. In the preceding century, it was Moritz Schlick who was the first to claim that certain philosophical problems will disappear by being shown to be mistakes or misunderstandings of our langauge, an idea which became most influential for the movement generally termed analytical philosophy as represented by Wittgenstein, Carnap, Russell, Quine etc. Nevertheless, whether it be the analytical movement or ordinary language philosophy initiated by the work of Austin and Searle, twentieth century philosophy, although very linguistic in its nature, focused primarily on constructing a logically purified language and the study of certain semantic and pragmatic issues, not on defining the nature of language itself. In this sense, the theoretical tradition of language study in the first half of the twentieth century is represented predominantly by linguists proper rather than philosophers. The first to be mentioned is, naturally, Ferdinand de Saussure. In his work, Saussure introduces a classical dichotomy between *langue*, the abstract language system shared by all members of a linguistic community and *parole*, the particular actualities of individual utterances. Several decades later, a comparable distinction was made by Noam Chomsky who distinguishes *competence*, the knowledge of native speakers about language as a system of abstract formal relations, and *performance*, their actual realisations. These two differentiations are similar as far as the general distinction between the abstract system and its concrete realization is concerned. However, they differ in their understanding of the abstract system itself, since *langue* is conceived as a social phenomenon established by convention in a community of speakers while *competence* is psychological phenomenon unique to every speaker individually. This difference again reflects the peculiar relation of language to both, mind and society which has been present since the discussions of rationalists and empiricists. When considering *competence* to be a genetically endowed psychological phenomenon, it must be admitted that a child learns its first language from the society in which it is brought up and does not inherit it genetically from its parents. From this point of view, both the *competence* and *langue* must be considered as abstract systems adopted by every speaker individually. Considering language as a biologico-psychological entity, Chomsky introduces the notion of universal grammar (UG), the basic idea of which was firstly introduced in the

thirteenth century by a group of speculative grammarians called *modists*. In Chomsky's conception, it is the UG that a child inherits from its parents. The UG is an abstract set of organizing principles which define an area of human cognition and can be understood as an abstraction from particular competences of different languages in the same way as *competence* is an abstraction made from individual utterances. Competence of any language is thus an adopted variant of genetically endowed UG. One of the few pieces of evidence of the existence of UG was demonstrated by psycholinguists in the experiments with *categorical perception*. The most significant acoustic difference between voiced and voiceless consonants in initial position is the length of time between the initial puff of air and the onset of voicing. For example, in the case of the voiced /b/ and the voiceless /p/ it is a difference of 50 milliseconds (Scovel, 1998:53). When native speakers of English heard sounds with difference of about 25 milliseconds, which is 50% voiceless and 50% voiced, they rarely classified the sound as 50% voiceless and 50% voiced, rather, they classified it as voiced or voiceless. Psycholinguists have also found that this kind of all-or-nothing perception, i.e. *categorical perception* exists already in human infants and does not exist in other species. Secondly, one may view as an argument for the existence of UG the similarity of creole languages, particularly their grammatical structures, which came into being by children adopting their parent's pidgin, a controversial hypothesis firstly proclaimed by Derek Bickerton (1984:173-222). Even if we assume that we are born with a UG residing in our mind, it is only the performances of other speakers that concretely shape it in the environment the child is raised in. In this sense, society gives stimuli for concrete performances which give rise to competences in minds of other potential speakers of the society. In the light of Aristoteles' distinction on act and potency, we can classify the UG as a pure potency while competence is its particular actualization. Moreover, as stressed by Dell Hymes, *a normal child acquires knowledge of sentences, not only as grammatical, but also as appropriate. He or she acquires competence as to when to speak, when not, and as to what to talk about with whom, when, where, in what manner* (Hymes, 1979). Therefore, we must keep in mind a further distinction between two different types of competence, which need to be mastered by every speaker, namely, *linguistic competence* and *communicative competence*. This distinction once again reflects the psychological as well as the social nature of language.

6 The postmodern condition

The binary thinking which defines language as an innate and at the same time social faculty, has been deconstructed in the latest views of some postmodern authors. One of the

greatest figures of postmodern philosophy, Jean Francois Lyotard, distinguishes the dichotomy of *discourse* and *figure*. Discourse is the system of conceptual structures whereby we represent the world and is the domain of that what can be explicitly formulated in language. *Figure*, by contrast, is what cannot be represented or formulated in our langauge, for example, what remains of a poem after we have completely paraphrased it in prose. *Figure* is the essential inverse of discourse. The boundary between discourse and figure thus goes hand in hand with the boundary between language as a conceptual structure and experience. Lyotard understands language as an action. In its general sense, language is type represented by utterance tokens - *phrases*. The phrase presents four instances: the addressor, the addressee, the sense and the alleged referent of this sense. The phrase itself is actually the signification and therefore it does not signify. There are two fundamental rules for its realization. Firstly, a set of rules called *phrase regimen* which define the linguistic function of particular phrase, e.g. giving order, asking question, providing description etc. Secondly, rules for linking phrases called *genre of discourse*. The boundary of language is arrived at when the rules of regimen and the rules of genre exclude certain people from the discussion. Lyotard calls this situation *differend*. There are two forms of *differend*. In the first instance, there are simply no phrases available to articulate the situation. Secondly, *differend* arises when certain phrases belonging to different regimens or genres encounter each other. It is not possible to avoid encounters leading to a *differend* since even a silence constitutes a phrase. In this way, the notion of language extends even to situations when one actually does not respond. According to Derrida, however, even a face-to-face conversation with its broader sense of language, cannot convey message perfectly due to the differences in speaker's and hearer's past experience, expectations, idiolect etc. In other words, in any communication, there will always be ambivalences that remain unresolvable and prevent us from understanding what the speaker really means. However, this is not only the case of communication. Even the linguistic formulation of one's own thoughts is too general to express precise details of them. In this sense, we once again encounter Lyotard's boundary between discourse and figure which Derrida puts on a slightly different level when drawing a dividing line between what is thought, experienced, said or written and what is the pure self-identical meaning. In order to study the limitations of langauge, Derrida focuses his attention on writing since, as he sees it, writing reveals limitations of human thought. Derrida criticizes the logocentric thinking of many philosophers whose ideas are based on something positive, complete and fundamental, in opposition to something negative, incomplete and dependant. Derrida's deconstruction of these binary oppositions is justified by his claim that these are denied by the very text that

formulates them, since text can only be understood by relating it to other texts which also includes other parts of the given text. Text can never be closed. Derrida goes even to an extreme when he claims that there is no outside-text but there is no inside-the-text either. Words refer to other words and not to the structuralist extra-linguistic reality. This leads to a sort of 'textual pantheism'. In the postmodern condition, language, mind and society merge into text. Yet, from a purely linguistic point of view, it is hard to imagine what human language would be like if there were only texts and the sign had no relation at all to anything beyond it.

7 Conclusion

To sum up, we can see that defining the peculiar character of language is not an easy task. Language is definitely a symbolical system through which society expresses itself. In this way, language is a social phenomenon. At the same time, individuals use it to express themselves in communication. Language therefore exists in perpetual dialectics between mind and society. It can be defined as a psycho-social phenomenon in the broadest sense of the word. In the history of the Western thought, this nature of human language was reflected from the very beginnings. Firstly, in the discussions between the analogists and anomalists, later between rationalists and empiricists and in the twentieth century in the different nature of Saussure's *langue* as opposed to Chomsky's *competence*. Most recently, postmodern theorists tried to deconstruct this binary thinking, merging the language, mind and society into text. This fact has also been indirectly reflected in contemporary linguistics and translation studies, which started to consider text/discourse to be the primary unit of their studies.

Bibliography

BICKERTON, D. *The language bioprogram hypothesis*. In: Behavioral and Brain Sciences 7/2, 1984, s. 173-222.

CHOMSKY, N.: *Aspects of Theory of Syntax*. Cambridge, Mass., 1965, 251 s.

DERRIDA, J.: *Of Grammatology*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1976, 456 s.

DERRIDA, J.: *Speech and Phenomena: And Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. Evanston: Northwestern University Press, 1973, 166 s.

DERRIDA, J.: *Writing and Difference*. Chicago: University of Chicago Press, 1978, 446 s.

DE SAUSSURE, F.: *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library, 1959, 240 s.

KENNETH, H. (ed.): *Hamann: Writings on Philosophy and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 292 s.

HERDER, J. G.: *Herder: Philosophical Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 484 s.

HUMBOLDT, W. von: *On Language: On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 344 s.
HYMES, D.: *On Communicative Competence*. In: Sociolinguistics. Harmondsworth, 1979
LYOTARD, J. F.: *Discourse, Figure*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2011,
LYOTARD, J.F.: *Differend: Phrases in Dispute*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989, 232 s.
ONG, W.: *Orality and Literacy*, London and New York: Routledge, 2002, 232 s.
PLATO: *Cratylus. Parmenides. Greater Hippias. Lesser Hippias*. Loeb Classical Library, 1926, 496 s.
SCOVEL, T.: *Psycholinguistics*, Oxford: Oxford University Press, 1998, 148 s.

Resumé

PRÍSTUPY K JAZYKU: OD PLATÓNA PO DERRIDU
Práca sa zaoberá najvýznamnejšími koncepciami jazyka v dejinách západnej civilizácie. Na jazyk sa od čias Platóna nazeralo ako na psychologicko-sociálny fenomén. Táto dvojaká povaha jazyka sa odzrkadľovala v polemikách medzi analogistami a anomalistami, neskôr racionalistami a empirikmi až v dvadsiatom storočí vyústila do rôzneho chápania pojmov *langue* u Ferdinanda de Saussurea a *competence* u Noama Chomskeho. Postmoderní myslitelia sa napokon snažili o dekonštrukciu tejto odvekej binárnej opozície pričom zdôrazňujú význam textu. Toto ponímanie sa odzrkadlilo aj v modernej lingvistike a translatológii, ktoré v súčasnej dobe považujú za primárnu jednotku svojho výskumu práve text/diskurz.

‘GOBLINISM’ AND TRANSLATOR’S VISIBILITY IN POST-SOVIET RUSSIAN TRANSLATION PRACTICE

Svetlana Skomorokhova

English and Comparative Literary Studies, University of Warwick, United Kingdom
S.Skomorokhova@warwick.ac.uk

In his history of translation Lawrence Venuti (1995/2008) outlines the tradition of the ‘invisibility’ of the translator established in translation practice since the seventeenth century. In this and his later works, Venuti challenges prescriptive rules for *fidus interpres* and presents translators as co-authors, rather than invisible text decoders. His work, which emerged in the wake of postcolonial and postmodern critical theories in Western translation studies, manifested general theoretical shift in the discipline which has now mostly moved away from prescriptive to descriptive models. The “cultural turn” resulted in fields such as the ‘manipulation school’ (Hermans 1985, Bassnett and Lefevere 1990, Lefevere 1992) which highlights the ideological aspects of translation process, such as rewriting, editing and censorship, claiming that the act of translation is the act of manipulation of the original text.

While current Anglophone translation studies have gradually been declining from debates on the preference for either ‘literal’ or ‘free’ of the translation strategies (or, in Venuti’s terms, ‘foreignization’ and ‘domestication’) since the 1980s, Russian translation studies, or the ‘theory of translation’, as it is titled there, still maintain these issues at their core. While ‘the theory of translation’ in Russia was formed as a research discipline as early as the 1920s within the so-called ‘literary branch’ of translation studies, it has mostly abandoned its ‘literary’ foundations since the 1960s. The underlying reasons for this move are comparable to the search for the ‘legitimisation’ of the discipline in its own right by Anglophone translation studies in the 1990s. The need to find a ‘scientific approach’ to the definition of research goals in the Russian ‘theory of translation’ arose within the context of the Cold War, the machine translation boom, and the decoding-encoding framework of early computer programming. The answer was found in structuralism and comparative linguistic analysis, and even today Russian translation studies (1) are still mostly confined within comparative or general linguistics. As a speciality of VAK (the High Accessory Committee which awards PhD degrees), ‘theory of translation’ is linked together with “General linguistics. Theory of translation” specialisation. In practice this means that PhD candidates in translation studies have an applied or general linguistics background (2).

At the same time, the development of cognitive, psycho- and ethno-linguistics in the 1990s and the emergence of 'lingvokulturologia', a discipline similar to ethnolinguistics in its subject in Russia, have finally challenged the hegemony of structuralism in Russophone translation studies. The end of the 1980s saw the emergence of an integrative approach suggested by theorists both in the Soviet-aligned countries (Lilova 1985) and in the West (Snell Hornby 1982) (3). However, the role of the translator is still generally regarded as that of an invisible figure in Russia and FSU (4). With the Soviet legacy of multilayered censorship, its omission of the names of 'repressed' dissident translators, Russian translation history is still suffering from bouts of 'amnesia' with regards to certain names and historical periods. Projects such as 'Vek perevoda' by Evgenii Vitkovski are aimed at restoring the 'forgotten' names of Russian translators blotted out of literary translation in the 20th century. In terms of current Russian translation studies, while the discipline recognises the individual in the style of the translator (mainly within the 'literary', rather than 'linguistic' subfield), it, nevertheless, generally excludes the translator as the interpretant from its model of the translation process and focuses solely on the text. As a result, Russian translation theory at the moment is still largely prescriptive and perfunctory. This situation, however, may be challenged with the appearance of one the most controversial figures of current Russian translators: namely 'Goblin', which is the pseudonym of a St Petersburg interpreter and author Dmitry Puchkov.

Analysing Goblin's work and the impact of 'goblinism' within the Russian mass media through Venuti's (1995/2008) preference for minoritization/foreignization and source text visibility, this paper investigates the intertwining of both extreme domestication and foreignization as translation strategies applied by Goblin to his dubbing of Hollywood films. An independent freelancer, self-taught interpreter and translation 'establishment' antagonist, Goblin creates the precedent of a very visible translator's figure in Russia who challenges the global hegemony of English. The iconic status of Goblin's translations and the authority of the translator himself seem to provide both a challenge to, and a successful illustration of, Venuti's theses.

'Goblinism' in Current Russian Media

Dmitry Yuryevich Puchkov, better known to the Russophone public as 'Starshiyu upolnomochenny goblin' ('Senior Operative Agent Goblin') or 'Goblin', has a noticeable presence in 'Runet', the Russian language internet space. Firstly, he maintains his own website (called 'Tupichok Goblina', or 'Goblin's Small Dead End') at www.oper.ru to

promote his own brand, "polny Pe" (short for "polny pizdets", an obscene exclamation of surprise or shock). There Puchkov airs his views in response to current affairs, posts book reviews and uploads new photo sessions. He runs several projects, such as shooting videos of film reviews ('Sini Fil' Project), a project dedicated to WWII memories ('Pobeda 1941-1945'), and various blogs dedicated to gaming ('Opergamer'), 'spiritually deprived photography' ('Svetosila'), his travels abroad ('Za bugrom') and to the study of English ('English') on his website. Some of the videos and podcasts include his interviews on Russian radio and TV and are also available on YouTube. Puchkov claims his website is visited by approximately 70,000 readers daily. 'Goblin' has also a definite presence in social networks, such as Facebook, Twitter, V Kontakte and free online encyclopedias (both in Russian and in English). He has a website dedicated to him which is run by his fans (http://goblin.faberz.info/) and as well as an 'anti-Goblin' website maintained by his opponents (called anti-tupichok), which is run by the Alliance of Freelance Translators ("Альянс вольных переводчиков"), an organisation uniting over thirty independent studios producing "funny translations". In 2005, the most influential 1st Channel of Russian TV produced a parody of a Russian blockbuster *Night Watch* and advertised it as "a special 'Goblin's' translation", while, in fact, Goblin had not been involved in the project at all (Kinokadr 2005).

One of the itunes apps available for download is iGOST, short for "Гоблин сказал так" (GOblin Skazal Tak, 'Thus said Goblin'), a name which alludes to both Zarathustra's sayings and to the National Standardisation Committee, the final authority in setting standards in both the former Soviet Union and in Russia. The app's design recreates the draughtsmanship style of GOST, familiar to most Russophone speakers who learnt technical drawing at secondary school. Thus, Goblin's quotations from his website and films are exalted to the position of the 'final authority' on various issues, including translation choices. Since 2005, his status as a recognised translator has been gradually becoming more established: Goblin is regularly interviewed both on radio and on TV as a definitive authority on translation. For a country with a traditionally low visibility of translators (and interpreters in particular, as literary translators sometimes get mentioned in book reviews) the sudden prominence of an interpreter as a public figure is unexpected. Moreover, the phenomenon of 'Goblinism' extended beyond Goblin's own dubs creating the term 'goblin translation' (dubs parodying blockbusters), a trend with a number of followers. The most recent example of Goblin's indirect influence is a dub of the Oscar winning cinematic tribute to Margaret Thatcher. In Russia, the *Iron Lady* appeared in 'goblin' translation (although, it is claimed,

not done by Goblin) before doing so in 'translation proper'. Responding to this fact O'Flynn (2012), a Moscow based correspondent of *The Guardian* comments:

> "Creating a new script over pirated films is nothing new in Russia; one famous translator working under the pseudonym Goblin made his name by making entertaining versions that were sometimes better than the original. But this seems to be the first time that a mainstream film has been so radically changed to fit in with a political viewpoint, in which Thatcher and her ministers are shown as part of a world conspiracy, controlled by shadowy leaders. The script veers from the hysterical to the absurd – at one point Thatcher says she intends to deliberately start the Falklands war with the help of fellow fans of her favourite free market economist, Milton Friedman".

O'Flynn article's overtone is more bemused than outraged, and is certainly flattering towards the trendsetter, i.e. Goblin himself. Another aspect of his indirect influence is the confusion of this 'translation' with 'translation proper' (Jacobson) by a film reviewer in *The Commersant* which resulted in a factual error, which amused both O'Flynn and Goblin who found it telling of the expertise of established film reviewers' in Russia (O'Flynn 2012, Goblin 2012b). *These facts lead to the issue of the roots of Goblin's influence as a translation expert.*

'Senior Operative Agent Goblin' as a Visible Translator

The home page of Goblin's website (Goblin 2012a) claims that "Dmitry Puchkov, aka Goblin, is the most well-known translator in Russia" ("Дмитрий Пучков, он же Goblin - самый известный в России переводчик") (5).

Dmitry Yuryevich Puchkov (born August 2, 1961 in Kirovograd, Ukraine) initially achieved popularity as a blogger in 1997 through his reviews of computer games at www.quake.spb.ru. A year later his reviews were published in gaming magazines *Навигатор игрового мира* and *Страна Игр* and a special forum was created on *The Daily Telefrag* website allowing Puchkov to interact with the online community. On 3 November 1999 Goblin's personal website, *Goblin's Dead End* ("Tynu40k Goblina"), was created.

At approximately the same time Goblin began his translator's career which he was combining with his duties as a St Petersburg police detective. His experience in the *militsia* provided him with firsthand knowledge of criminals' social interactions, including the argot, an experience which would later influence Goblin's selection of films for translation as well as the translation of lexis using Russian profanities, a strategy which identified him as being different from self-censoring interpreters, such as Volodarski, Gavrilov or Mikhailov. The

police experience proved beneficial in yet another aspect, that is, in providing Puchkov with the pseudonym ‘Goblin’. In a series of anticorruption articles in the 1990s the St Petersburg's police was nicknamed ‘еринские упыри’ (‘the blood suckers of Ierin’, the Head of the Ministry of Internal Affairs which controls the police), a nickname which was picked up by the detectives themselves as an ironic form of address to each other. One of the articles, titled *Goblins in Militsiya Overcoats*, was particularly poignant because of the then current TV airings of the Disney animation film *Gummy Bears*. In the Russian dub of the cartoon ‘ogres’ were translated as ‘goblins’, a translator’s choice which resulted in creating a false association. Thus, a Russophone audience still generally imagines goblins as tall, muscular, green and not particularly bright creatures. Misled by this association, Puchkov’s colleagues picked up on this link between goblins and the Russian anecdotal depiction of police officers and adopted the nickname for themselves. As his personal pen-name Puchkov began signing his work as ‘Goblin’ for his reviews of *Quake*. ‘Goblin’ is always used in English transliteration in the Russian text, and even when the phrase uses a Russified form in accordance with the rules of the Russian noun case system, such as in the genetive case ‘of goblin’, the pseudonym, nevertheless, is not transliterated into Cyrillic. This strategy has most likely been used to first create and then support a recognisable brand, a trend evident from the home page of Tupi40k Goblina (2012a):

> “Правильный перевод - перевод Goblina / The correct translation is translation by Goblin.
> “Дмитрий Пучков, он же Goblin - самый известный в России переводчик. / Dmitry Puchkov, aka Goblin, is the best known translator in Russia.
> “Переводы Дмитрия Goblina Пучкова отличаются максимальной точностью и выгодно отличаются от безграмотных поделок, которыми наводнён российский рынок./ The translations of Dmitry Goblin Puchkov are different in being highly accurate and positively differ from the illiterate productions which have flooded the Russian market.
> “Перевод Goblina - гарантия того, что зритель поймёт происходящее в фильме именно так, как это задумали создатели” / The translation by Goblin is a guarantee that the viewer will understand everything happening in the film exactly as the creators meant it to be. ”

Using his website as a PR platform, Goblin’s promotes his brand and advertises new translations. In his promotion campaign, Goblin-Puchkov contrasts himself to all other translators: firstly, to the establishment, i.e. professional translators who produced Russian dubs in the 1990s. Gavrilov, Mikhailov and Volodarsky, the trio of interpreters involved in late Soviet – early Russian pirate video film industry produced a large number of Hollywood

film dubs which Soviet audiences had not been able to access previously. The American film boom meant that translations were often produced with no access to high quality sound tracks and had to be produced 'on the spot', with one translator often producing several dubs a day, a fact which naturally led to a compromise in quality. Typically, the voice-over translations were made by a male translator who was producing a synchronised interpretation as he was watching the film or after he had watched it a few times. Unlike Soviet dubs of foreign films, where the different parts were read by professional actors, films translated in the 1990s had voice-over translations which allowed the audiences to hear the English dialogues in the background. The immediacy of the need for translations in that decade was acute: Volodarsky, nicknamed 'a man with a clothespin' for his unique pronunciation, claims to have translated about 5000 films.

Commenting on the 1990 translations, Goblin remarks that 'at that time I already had a certain knowledge of English. The quantity of untranslated phrases and obvious bloopers irritated me from the very beginning. And at that time I already wanted to make a thorough translation, in other words do it the way a good film deserves' (Goblin 2003) Goblin's 'thorough' approach to film translation means producing single voice translations which he reads from scripts, rather than produces on the spot. Unlike most of the 1990s translators' techniques, Goblin's reading out of his voice-over translations means no immediate pressure for recall typical of synchronised interpretation, creating more time for him to consider translator's choices. Thus, in contrast to the 1990s translators who omitted portions of texts and inserted jokes into the films, he is the creator of 'authentic' translations as opposed to corrupt and censored versions produced by the establishment.

In public opinion, evident from the sales and local networks downloads, Goblin has established himself as the creator of 'right' or 'correct' translations, the man who will make sure the audience will hear the 'right' original script of the film. Here, Goblin's strategy is that of foreignization, sometimes even of unnecessary literalism, according to Buzadzhi's (2005) review of Goblin's translation of *Shrek 2*. By reading out his translations, Goblin brings the discussion of translation issues into focus, giving the general public a chance to hear the original soundtrack, a generally unpopular translation method. Another distinct foreignizing strategy of Goblin is his insistence on the profanities of American English to be 'left uncensored', or more specifically, translated with Russian profanities. This extremely controversial decision to use Russian 'mat' separates Goblin from professional translators coming from a system of multiple layers of textual censorship where even the mildest profanities were not tolerated. The discussions around Goblin's translations are not

dissimilar to those accompanying the new Russian translation of Salinger's *magnus opus* by Nemtsov. Previous authoritative translation by Rait-Kovaliova in 1965 contains multiple omissions, most notably of offensive lexis. Here, Goblin's foreignization, in line with Venuti's goals, acts as an instrument of revision of established translation stereotypes, censorship practices, and catalyses discussions on the nature of translation in the general public.

Another group Goblin wishes to separate himself from are 'community interpreters' and recent graduates of modern languages University departments. Though they may lack specialist knowledge, amateur translators and recent graduates are employed as translators in translator's agencies and in the film industry as they constitute relatively cheap labour. The Russian dubbing system ensures the anonymity of the final product of translation, while the absence of the original in the background makes any comparisons impossible. Paradoxically, Goblin, an amateur translator himself, acts as a translation quality guarantor who is trusted by the general public for not being one of 'the overminds' (the derogative nickname of inexperienced translators).

Finally, he maintains the 'lone ranger' figure (the metaphor seems quite fitting as he is a former policemen) in the filmmaking business, acting as one voice-over translator who reads his texts over the characters speaking in the original. He realises that the preference of the general public is to watch a fully dubbed film version with roles dubbed by professional actors. Goblin (2003) claims that this figure is over 90 percent of Russian viewers, while voice-overs cater for what in Russia is considered a narrow elitist field of interest. At the same time, Goblin claims that the dubs are generally read by less successful actors who, having gone through theatre school are over-expressive in their emotions and have a specific pronunciation uncharacteristic of the standards of modern Russian (alenkYj instead of alen'kij). Thus, Goblin provides the public with alternative translations, 'educating' them in multiple audio translation techniques.

In short, he is policing, protecting and educating the 'masses'. His chosen term for 'correct translation' or 'pravilnye perevody' has the same seme as in "truth" (pravda), "Orthodoxy" (pravoslavie) and "right" (as in "pravoe delo"). He, however, claims (2003) that the word pravilny is ironic: "The word 'right' has an ironic undertone. They say, for instance, 'the right girl' [to denote well-behaved girl who has high standards, often ironic]. Or, 'do not be afraid, girl, it is going to be 'all right''."

However, traditionally irony in the Russian spelling is made evident by using quotation marks, which are, nevertheless, absent from Goblin's advertisements or meta-writings about his translations.

At the moment of writing, Goblin has localised several computer games, such as "Горький 18", "Serious Sam: Второе пришествие", "Duke Nukem: Manhattan Project", "Hooligans", translating texts, directing actors during the dubbing process as well as personally dubbing some roles. Goblin claims to have "unofficially translated about 80 films" as well as 8 films for official DVD releases. Besides that he has translated the whole of *The Soprano Family* series (86 episodes for TV3 Channel), the animation film *Team America: World Police* for cinema screening, the first and second season series of *South Park* for Channel REN TV), and the animation films, *King of the Hill*, *Robot Chicken*, *Popetown*, *12 oz. Mouse*, *Tom Goes to the Mayor* (for 2×2 Channel). He also did a false translation for Pavel Sanayev's film "Последний уик-энд", where he produced a short 'translation' of an imaginary film "Отмороженные" in 2005. Goblin has also started unique 'translation' tours, where film screenings are accompanied by 'life' translation performed by the interpreter himself. The idea was prompted by TV censorship: when REN TV omitted some of the profanities in Goblin's translation of *South Park*, he went on a tour around Russia screening the uncensored version of the film.

'Underground' Goblinism: Extreme Domestication

Besides Goblin's brand of 'Polny Pe', he also started a production studio "Bozhya Iskra". He claims it was created in response to the professional translators' critical comments regarding his lack of talent. Confined by censorship, yet at the same time liberated through the censors' overt manipulation of film scripts, Soviet professional translators felt within their right to domesticate source language scripts by additions or omissions. When challenged by the "amateur" Goblin, they responded by claiming he lacked *Bozhya iskra*, or 'God-inspired Spark'/ 'God-given talent' as a translator (Goblin 2003). In a mock response to his critics, Goblin, together with Sergey Lyuty and later with the help of his online supporters, created six "funny translations". By re-scripting Hollywood epics, such as *The Lord of the Rings*, *Matrix*, the first episode of *Star Wars* and the Russian criminal movie *Bumer* (*Beemer*), *Bozhya Iskra* produced parodies of the modern-day large-scale epics. The humorous effect is achieved by producing a soundtrack completely different from the original one using "many desemanticized Soviet clichés and myths, creating a kaleidoscopic narrative, mixing up the past and present, ideology and pop culture" (Rulyova 2005, 628). In the best traditions of

KVN (6) parodies, Goblin's productions contain different names of characters (reflecting multi-ethnicity of the FSU), different plots (generally more localised as in *Star Wars*, where two police detectives are investigating the case of illegal production of moonshine "in galactic proportions") and even added graphics, though Goblin claims he never attached the sound tracks to the actual film images. The films ridicule prominent world and Russian events (including social and political life) and contain references to well-known American, Soviet and current Russian films. The "funny translations" were actively discussed with the online community on Goblin's website and the names of collaborators appear at the end of the films in the cast section. Having produced six dubs, *Bozhya Iskra* film production ceased in 2004. The *Lord of the Rings* dubs were later rewritten as books and subsequently released as computer games in 2007. A parody of the first episode of *Star Wars, Storm in the Glass: Shuttle Bus Races* was developed as a computer game by SkyRiver Studios and released in 2009. The game allows the player to choose one of the seven characters and fight through 12 levels.

Ironically, it was Goblin's mock response to professionals via his "funny translations" that made his brand recognisable with the FSU's Russophone audiences and eventually led to his status as a celebrated translator where "Goblin emerges as a new type of author and authority" (Strukov 2011, 236). This is also one area of his work which has been the subject of academic research, though mostly from the point of translation ethics (Strukov 2011; Rulyova 2005; Vaidhyanathan 2004). Besides the detailed analysis of his dub of *Lord of the Rings*, the existing research focuses on the issues of intellectual copyright, piracy and the creativity of the author in a post-totalitarian society. Both Walsh and Schreck's articles in 2003 pronounce Goblin a "Russia's cult video pirate" (Walsh 2003), with Walsh being sceptical of the quality of Goblin's productions: "They call him the Goblin. He is the new toast of Russia's massive pirate video industry, his films sought all over Moscow. The trick of his silver screen success is that the Goblin redubs Hollywood movies, using his own 'better' Russian alternative to the script." Shreck is less sarcastic in his assessment of Goblin's "funny translations", but sees no future for their author: "He is, needless to say, likely to be sued, and he admits his activities "may come to an end soon, assuming a studio doesn't decide to hire him to translate the movies for which it has legal distribution rights." I just hope I get a chance to experience the fruits of his genius" (Shreck 2003). Goblin's own reflections at the time reveal the pressure from the piracy accusations in response to his production:

> "What can I say to you, *camarad*? That because of the funny translation of the *Fellas and the Ring* I was proclaimed as the main pirate of Russia? That on every corner they are screaming that I personally own all the pirate market stalls in Russia? It is not that funny, you know, as it might seem so to someone" (Goblin 2005).

Despite the celebrity status of the translator the debate over his involvement in video piracy is still ongoing and as late as 2011 Strukov comments on the contradiction between Goblin's police past and his video practices: "Paradoxically, his current vocation rebukes the ethos of his previous profession insofar as he is notorious as a pirate of electronic and audio-visual media" (2011 238). At the same time he recognises Goblin's claims regarding the non-commercial nature of his translations which were allegedly only produced in an mp3, not DVD format.

While the pressures of the copyright law led to *Bozhya Iskra*'s suspension of its mp3 productions, the inevitable sad ending of Goblin predicted by Shreck did not happen. In fact, two years later Rulyova uses Goblin's 'piracy' to discuss the role of the 'creative method'. In her review of Anti-Beemer (2005) and in her later article on his "funny translation" of *Lord of the Rings* she notices: "Anti-Boomer is an official acknowledgement of Dmitrii Puchkov's popularity and a step forward towards legalising piracy as a "creative method" (tvorcheski metod), to borrow a Soviet literary term" (2005a).

It is the creativity and the liberties of the translator as explored by Goblin in his "funny translations" that have been a point of discussion in Anglophone translation studies. Researching Goblin's production as "an audible creation" which "involves verbal and musical constructions aimed at delineating and distorting the visual paradigm" where original "dialogues cease functioning because they no longer relate to the actual story, character or activity, and instead form their own narratives" (2011, 242), Strukov sees Goblin as a translator-enterpreneur. Thus, Goblin is no longer an "invisible" interpreter, he is to be considered as a film maker who "utilizes translation as a form of creativity, producing works of art that hover between the art of translation and the art of filmmaking" (*ibid.*). Vaidhyanathan uses another filmmaking analogy when researching the nature of "the Goblin Edit" within the context of the intellectual copyrights influence on creativity:

> But the real value of the Goblin edit is that it uses a familiar English text and Hollywood production (and New Zealand settings) to comment on Russian politics and society. This is multilayered cultural criticism and revision that cleverly

> surpasses the influence of the original in its relevance to current events. It should make some feel queasy and others giggle. It should make everyone pause and think. It makes Hollywood nervous and angry (Vaidhyanathan 2004, 3).

For Vaidhyanathan, Goblin's influence is that of an educator, an underground fighter with Hollywood hegemonic narratives in English. Here, his fight is not merely a fight with the West but against Goblin's home "oppressive and corrupt political system. A disempowered member of that system is using democratizing technology (digital editing software, a personal computer, an optical storage drive, the Internet, etc.) to revise a dominant, global, and powerful commercial product for local needs" (*ibid.*, 5). Strukov, on the other hand, sees Goblin as "a new figure of authority facilitating the process of the domestication of global products by using translation as a creative means of opposition and productive transformations" (2011, 248). However, they both agree that the success of "Goblin's edit" is in its double-edged parody of the West and of the post-Soviet Russian realities, where "the Russian language struggles to free itself from the burdens of Soviet ideological formulas to accommodate new emancipatory tendencies while simultaneously resisting the overwhelming influence of global English (*ibid.*, 244).

It can also be argued that the popularity of Goblin's extreme "domestication" strategy is in its recall of the Russian inferiority complex formed within the Enlightenment Western discourse of Eastern European cultural belatedness. Rulyova states that "the pirate translator [...] has a tendency to domesticate the text, which, in Russia, is supported by the definite cultural desire to "domesticate" the Western import" (2005b, 633). However, if Goblin's work *can* be considered domestication, then it is definitely a domestication antagonistic to the original. In fact, "our answer to America" (7), as his production is summed up on the cover of the first edition of *Fellas and the Rings* (Puchkov 2007) (8), places the "Goblin's edit" among famous Russian 'responses' to Western narratives. Goblin's production is different from Jacobson's 'translation proper', a fact which Puchkov acknowledges on his website, describing it as "a parody of translation". More precisely it can be described as a travesty, of which in Russian literature there are several examples (9). Thus, "Puchkov cannot be credited with inventing this "piracy" method, which is a type of narrative construction based on an intentionally distorted interpretation and recontextualization of the original, often for subversive purposes or mockery, and without a copyright" (Rulyova 2005, 627). In short, Goblin has not created a new translation technique and thus is not advancing Russian translation studies from a new theoretical or

practical point. While the term 'domestication' means localisation or an *adaptation* of a source text, Goblin, on the other hand, is *challenging* its hegemony. By opposing the imported Western cultural capital and revising popular Soviet narratives Goblin is filling what is often described as a "creative vacuum" within Russian cinema. If, in a Bakhtinian sense, parody is a natural development in the life of the genre, Goblin's "funny translation" is advancing the change in Russian cinematography. He, as Vaidhyanathan points out, "is doing what Gramsci celebrated. He is "bringing into being new modes of thought." He is remastering the cultural signs that are given him and refashioning them to fit his daily concerns and specific political environment" (2004, 3).

Goblin's Foreignization and Extreme Domestication

The figure of Goblin seems to be interwoven with paradoxes: a translation expert who is self-taught, an individualist with a large community of online followers, a law enforcement officer incriminated with piracy, and finally a firm supporter of foreignizing translation who rose to fame because of extreme domestication. On one hand, he is "a figure of cultural authority in a postcensorship state" (Strukov 2011, 236); on the other, he is a interpreter who sometimes translates word-for-word (Buzadzhi 2005, Kinoperevod 2005). Thus, while "his most successful translations and new coinages truthfully render the emotional aspect of the original dialogue; linguistically speaking, however, they are problematic as he follows the syntactical structures of the original text, and his verb usage is greatly influenced by English" (Strukov 2011, 240).

To regard Goblin as a translation expert on the basis of his extreme domestication productions is implausible, as their purpose was to serve as a counter-argument in support of Goblin's foreignization strategy and to challenge Western film hegemonies through Russian reinterpretation. If Venuti is right in suggesting that "translation is a scandal to nationalist thinking, providing yet another motive for indignation and offense, for perceiving a translated text as an international act of violence (2005, 178), then "Goblin's edit" is the Russian response to the "international acts of violence". It is a local response to globalization where the translator fights back with established Russian and Soviet clichés, at the same time realising their inadequacy in the process. On the other hand, in his "right" translations he argues to "be true" to the original script, i.e. here he is, in fact, 'collaborating', not fighting Hollywood. By foreignizing Russian translation and holding "translation tours" with one person voiceovers, Goblin is highlighting the original text and brings the public's attention to the manipulative powers of translation.

The success of Goblin's brand may be explained by the translator's awareness of the "scandalous" nature of translation, a fact which he manipulates in the promotion of his own brand of "right" translations. If he is the only one who "guarantees" the general public's access to "correct" Russian versions, then his insistence on literalism, one voice-over dubbing and usage of profanities are all part of the strategy of *ostranenie,* or estrangement, of the viewer from the source text, similar to Venuti's foreignization/ minoritization (1995/2008). Goblin's foreignization arises from the "scandalous" nature of translation and is nourished within the current celebrity culture with its love of shock and performance. It is unlikely that "the Goblin effect" will send ripples through Russian translation studies, but what it has already achieved is to create an awareness of translation issues, encouraging wider participation by general audiences in a "scandalous act" through public discussions online. His celebrity status also signifies the end of the era "of translator's invisibility" (Venuti 1995/2008) in Russian translation practice. It creates the precedent of an empowered translator, recognised for his creative interpreting ability, making it now possible to include the figure of the interpretant, in spite of his/her subjectivity, into the general encoding/decoding scheme of the translation process.

Endnotes:

(1) With a degree of generalisation it may be speculated that this is typical of most of the former Soviet Union countries (FSU) which followed if not identical then very similar educational patterns for modern languages specialists. It definitely is correct for Belarusian and Ukrainian translation studies.

(2) This rule is not without exception, as some 'literary' PhDs in translation studies can be done within the 'literary' trend of translation studies. However, the candidates are not able to defend their research within current Russian translation studies due to VAK but within, for instance, the 'theory of literature'.

(3) The integrative approach in the USSR was aimed at closing the gap between literary and linguistic branches of translation studies. In practice, this unification has not happened.

(4) In my own personal experience, at the defence of my Candidate of Philology thesis at the National Academy of Sciences in Minsk in 2005, the suggested point that the translator may be regarded as a co-author or has a right to express personal preferences for translation choices provoked criticism.

(5) Henceforth, all translations from Russian into English are my own, unless stated otherwise.

(6) KVN – "Клуб веселых и находчивых" – 'Club of the Funny and Sharp-Witted', is a Soviet version of 'University Challenge' where the students are not competing with their knowledge but with their theatrical and comic skills.

(7) A recall of the popular Russain slogan "Our answer to Chamberlain" which appeared as a result of the Soviet campaign in response to the note of 23 February 1927 signed by the British Prime Minister. The slogan gradually came to be identified with any response to a provocative or influential statement or action. Its popularity in modern Russian is reflected in

the translation of *Spider Man* animation, where the main protagonist says it in one of the initial episodes.

(8) The cover of the book states: Америка говорит – «Тарантино», мы отвечаем – «Гоблин»! / America says, "Tarantino", we say, "Goblin"!

(9) The earliest examples are the parodies of *Aeneid* by Osipov (1791) and Kotelnitski (1801), followed by "Ясон, похититель златого руна, во вкусе нового Енея" by Naumov (1794) and "Похищение Прозерпины" by Kotelnitski and Lyutsenko (1795).

Bibliography

BASSNETT, S. and A. LEFEVERE (eds.) *Translation, History and Culture:* London and New York: Pinter, 1990.

BUZADZHI, D. «Герой безрыбья»: Оценка Д. М. Бузаджи перевода Гоблином фильма «Шрек». 2005. http://www.thinkaloud.ru/feature/buz-geroi.doc (Accessed 3 April 2012)

GOBLIN, *Вопросы Gobliny про переводы фильмов.* 14 June 2003, http://oper.ru/torture/read.php?t=1045689061 (Accessed 22 April 2012).

GOBLIN, *Какой прогой ты делаешь переводы?* 29 March 2005, http://oper.ru/news/read.php?t=1051601313 (Accessed 10 March 2012)

GOBLIN, *Правильный перевод – перевод Гоблина,* 2012a, http://oper.ru/trans/ (Accessed 20 February 2012)

GOBLIN, *Гнусности перевода*, 13 March 2012, http://oper.ru/news/print.php?t=1051609983 (Accessed 20 February 2012)

HERMANS, T. (ed.) *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation,* Beckenham: Croom Helm, 1985.

KINOKADR, "Базар вокруг «Ночного дозора»: «Первый» незаконно использует имя Гоблина". 21 February 2005. http://www.kinokadr.ru/news/2005/02/21/765.shtml (Accessed 15 April 2012).

KINOPEREVOD, *Кинoперевод: мало что от Бога, много чего от Гоблина: «Круглый стол» в редакции «Мостов»*, Мосты, № 4 (8) 2005 г. http://kalaus-kalaus.narod.ru/Goblin_r_table.doc (Accessed 10 March 2012)

KOTOV, V. *ГОСТ – Гоблин так сказал.* Available online: <http://www.vkph.com/gost/index_db.php?keywords=%EA%E8%ED%EE> (Accessed 1 March 2012).

LEFEVER, A. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London and New York: Routledge, 1992.

LILOVA, A. *Введение в общую теорию перевода*: Моногр. / Пер. с болг. – М.: Высш. школа, 1985.

O'FLYNN, K. "Iron Lady lost in Russian translation", 19 March 2012, http://www.guardian.co.uk/world/2012/mar/19/iron-lady-margaret-thatcher-russian-version (Accessed 15 March 2012)

PUCHKOV, D., *Братва и кольцо.* Серия: *Книги в смешном переводе Гоблина*. СПб: Астрель, 2007 (Accessed 10 March 2012).

RULYOVA, N., *Piracy and Narrative Games: Dmitry Puchkov's Translations of "The Lord of the Rings"*, The Slavic and East European Journal, Vol. 49, No. 4 (Winter, 2005), 625-638.

RULYOVA, N. *Anti-Bimmer by Petr Buslov* (review). Kinokultura, No.9 (July 2005). http://www. kinokultura.com/july05.html

SNELL-HORNBY, M. *Translation Studies:* An *Integrated Approach*,Amsterdam and Philadelphia, PA: John Benjamins, 1988/1995.

VAIDHYANATHAN, S. *Remote Control: The Rise of Electronic Cultural Policy*. In: The Annals of the American Academy, AAPSS, XXX, Month 2004,

http://msl1.mit.edu/furdlog/docs/Annals_VaidhyanathanDraft.pdf (Accessed 20 February 2012)
VENUTI, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation,* London and New York: Routledge, 1995/2008.
VENUTI, L. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*, London and New York: Routledge, 1998.
WALSH, N. *Russia's Cult Video Pirate Rescripts 'Lord of the Rings' as Gangster Film.* The Observer, 22 June 2003. Available online: http://www.guardian.co.uk/world/2003/jun/22/film.lordoftheringsfilms (Accessed 18 July 2008).

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY INTERDISZCIPLINÁRIS KÖZEGE

- részlet egy hosszabb elméleti dolgozatból -

Ardamica Zorán

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
zoran.ardamica@umb.sk

Popovič 1975-ben megjelent, a nyelvészetből kiinduló, strukturalista és kommunikációelméleti alapozottságú, ihletésű munkájában – a magyar fordítás 1980-ban látott napvilágot – a fordításelmélet gyökereit a ***komparatisztiká***hoz köti (annak volt az empirikus összehasonlító módszere), csak később szakított az összehasonlító irodalomtudományi kategóriák alkalmazásával. (Popovič 1980:44) Noha Popovič életművében foglalkozik az interdiszciplinaritással, rendszere más művei tükrében is „zárt", nagyrészt normatív struktúrákat feltételezett. Ennek problémáira az elméleti szakembereken kívül szlovák fordítók hívták fel a figyelmet (Feldek, Hochel, Vilikovský és mások a hetvenes–kilencvenes években) a gyakorlat, az alkotás felől közelítve meg a kérdéseket (az irányokat lásd részletesebben: Suwara 2003:17–44).

„A fordításelmélet az alkalmazott nyelvészet egyik ága, amely a fordítás folyamatát, végeredményét és funkcióját vizsgálja a fordítási szituációban résztvevő összes nyelvi és nyelven kívüli tényező figyelembevételével." (Klaudy 2002:26) Klaudy definíciójában a fordításelméletet tehát az alkalmazott nyelvészet egyik ágának tartja. Ez – noha megfelel a nyelvészeti megközelítés célelvűségének – részben ellentmond az interdiszciplináis szemléletnek. (1) A nyelvészeti vizsgálatnak a nyelv ugyanis elsősorban tárgya, míg a fordításelméletnek inkább eszköze, hiszen a tárgy itt a szöveg és a folyamat. Idézett fordításelméleti kötetében viszont interdiszciplináris látásmód érvényesül (igaz, főleg a nyelvészeti diszciplínákkal összefüggésben, ami azért is érthető, mert vizsgált korpuszai nem a műfordítás területéről származnak). Sőt, a kötet vége felé már korszakként különbözteti meg az interdiszciplinaritást, illetve az interkulturális kommunikáción túl nem nyelvészeti segédtudományokat szintén felsorol (Klaudy 2002:126–133). Nehéz tehát általánosan elfogadható módon definiálni a diszciplínát. Ennek oka az is, hogy **az *irodalomtudomány, a lingvisztika, stilisztika, szemiotika, információelmélet, kommunikációelmélet, filozófia, pszichológia, szociológia, történelemtudomány*** stb. olyan szakok, amelyekkel a fordítástudomány szoros kapcsolatot tart fenn, ezek eredményeit, módszereit, eljárásait is

alkalmazza. Szűkebb értelemben a fordításelmélet a ***kontrasztív nyelvészet, pszicholingvisztika, szociolingvisztika, az összehasonlító irodalomtudomány, a stilisztika és az irodalomelmélet és -történet*** átfedésén található. Újabban a ***médiatudomány*** és az ***információs technológiákkal foglalkozó ágak*** (pl. gépi fordítás terén) vagy az ***orvostudomány*** (pl. neurológia), a ***kulturális antropológia*** (pl. befogadás feltételei) teremt kapcsolatot vele. (E felsorolás nem lehet teljes és végleges.)

Nehezen képzelhető el pl. egyes alkalmazott nyelvészetből levezetett módszerek (pl. a kérdőíves), kísérletek elvégzése a műfordításban. Eredményeinek alkalmazása (pl. korpuszvizsgálatok) azonban már igen, viszont ezek az egyéni feladói és befogadói megítélés joga miatt nem normalizálhatók. Mindig a műfordító egyéni felkészültsége és érdeklődése függvényében épülnek be a gyakorlati fordítói döntéshozatalba, az értelmezők eredményeinek, valamilyen szintű és milyenségű interpretációjainak függvényében a recepcióba

Alapjában véve azonban a fordítástudomány az említett többi diszciplína módszereit alkalmazza (azzal a fenntartással persze, hogy saját módszereket is igyekszik létrehozni, valószínűsíthető, hogy pl. a tolmácsolással kapcsolatos területeken ér majd el ebben látványosabb sikereket). A fordítás ugyanis jóval összetettebb annál, hogy elég legyen csak az irodalom- és a nyelvtudomány apparátusát segítségül hívni a megértéséhez.

Az irodalmi művek egyediek, határaikat minduntalan tágítják, ezért eseti realizáció kérdése az is, milyen tudományágakkal kommunikál az eredeti mű. Ennek szintén függvénye a fordítás interdiszciplináris közegének alakulása. Elég feltenni a kérdést, mit tekintünk irodalmi műnek – a fordítás máris interdiszciplínaként mutatkozik.

Műfordítás tekintetében a nyelvészeten túl hagyományosan az irodalomtudomány, az esztétika, a kommunikációelmélet, a filozófia és pszichológia, a művelődéstudomány emelendő ki.

Prognosztizálható, az irodalomtudományon belül a modern és posztmodern irodalomtudományi irányzatok és paradigmák lesznek dominánsak, hiszen a tágabb értelemben vett kortárs irodalmat is ezek határozzák meg, ezek a megszületett irodalmi művek szellemében és / vagy azok leírására jöttek létre. Alkotói módszereket, hatásmechanizmusokat, fejlődési tendenciákra mutatnak rá, melyek ismerete nélkül a mechanikus, nyelvi átkódolás még a stilisztikai ekvivalencia (ha van ilyen egyáltalán) megvalósulása esetén sem lenne képes „visszaadni”, közvetíteni az eredetit (amennyiben ezt tekintenénk feladatának). Sőt ezek az iskolák részben tagadják, felülírják, módosítják a fordítás lehetségességéről, céljáról, funkcióiról szóló ismereteinket.

A fenti teoretikus fejtegetés után azonban fontos gyakorlati kérdésnek tűnik: melyik nézőpontból érdemes a fordítást vizsgálni? És itt azonnal megakadunk, mert mi is a fordítás? Ha pedig válaszolunk a kérdésre, válaszaink (nyelvészet, irodalom, szöveg, kódolási és / vagy alkotói /művészi folyamat, kánon, a „negyedik műnem", kommunikáció, kulturális praxis stb.) azonnal kijelölik az irányt és a szempontokat. Belátható, hogy a többé-kevésbé komplex tudás ígéretével csupán a sok szempontú és irányú vizsgálat kecsegtet. Ám bármely szempontú kutatás kezdeti szakaszaiban nyilvánvalóvá válik egy ellentmondás: a szempontok keveredése a tudományos objektivitásnak a kategorizáló, differenciáló igényeivel helyezkedhet szembe, ám a szempontok keveredését elkerülni lehetetlen, hiszen ha bármely irányból behatároljuk vagy korlátozzuk a fordításról való gondolkodást, akkor a gyakorlattal, a tapasztalattal kerülne élesen szembe az elmélet és a történet. Legkézenfekvőbb tudatosítani és nem kikerülni ezt a konfliktust, de nem tulajdonítani neki túlzott jelentőséget, mely megbéníthatná a kutatást. Elvégre a kutatás tárgya maga is rendelkezik hasonlóan paradox alapkérdésekkel. Ilyen mindjárt a megfeleltetés ma már nyilvánvaló lehetetlensége, melynek dacára évezredek óta fordítunk és véleményt alkotunk a fordításról.

A paradoxont konstatálva és azon irodalomelméleti nézeteket figyelembe véve, melyek alapján az irodalmi (vagy más) tudás elsősorban egy valamilyen (térbeli és időbeli) jelenre vonatkoztatható, s univerzalitása erősen kétséges, kötetem – bár részben summázó szándéka / kényszere kétségbe vonhatatlan – nem tarthat igényt arra, hogy kerek, komplex, egyetemes érvényű műfordítás-elméleti összefoglalásként legyen kezelve (ezért is tekintem csak a – címben is jelezve – fejezeteknek e szöveg egyes részeit). Ahogyan egyetlen irodalom- vagy művészettörténet sem írható már meg (praktikus szempontok szerint mégis születnek ilyenek, pl. tankönyv, lexikon, arcképcsarnok stb.), úgy egy univerzális műfordítás-elmélet is halálra ítélt vállalkozás.

Paradoxonnak tűnhet, hogy ebben a munkában részben fenntartom a strukturalista nézetek fontosabb gondolatait, miközben *hangsúlyozni igyekszem a kortárs irodalomelméletek értelmezési kereteinek műfordításra vonatkozó alkalmazhatóságát,* hiszen ellentéteik antagonisztikusnak tűnhetnek. Egyfelől azért van erre szükség, mert nehéz lenne elhinni – még ha olykor bizonyos paradigmák ilyen alapállásból beszélnek is – azt, hogy a tudományos paradigmák csak egymást tagadva és felülírva követhetik egymást lineáris módon. Minimum a periódushatárokon észlelhetők évekig, vagy akár évtizedekig átfedések.

(2) Szintén tapasztalható, hogy egy-egy korábbi vagy diszciplinárisan más paradigmához is érdemes lehet fordulni lehetséges válaszokért. A szempontrendszerek között feszülő ellentéteket semmiképpen sem tartom egymást kizárónak, hiszen akkor a kutatások feltételezhető végén (3) csupán egyetlen örök igazság maradhatna érvényben, ami a kortárs tudományfelfogással több ponton ütközne, leginkább a totális megismerhetőségbe vetett remény kérdésében. E ponton (is) válik a tudomány hit, azaz világnézet kérdésévé: az egyes fordításelméleti paradigmák értelmező közösségeket is jelenthetnek, amelyek eleve saját prekoncepcióik, megközelítésmódjuk, terminológiájuk szerint gondolkodnak a fordítás milyenségéről, a fordító lehetőségeiről. (Vö. Nagy 2008:181–187) A strukturalista koncepció hiszi a végső megismerhetőséget, míg a dekonstrukció és környezete számol a jelentések és „tények" viszonylagosságával, változásaival. A strukturalista látásmód szerint a dekonstrukcióval ellentétben – ez kiemelendő a műfordításról való gondolkodás szempontjából – a kontrasztív nyelvészeti alapálláshoz nagyon hasonlóan a *nyelv még ember által használható / birtokolható eszközként viselkedik.* A legteljesebb képet mégis akkor kaphatjuk, ha e két végletet és a köztük fellelhető értelmezések legtöbbjét a köztük feszülő, egymást vonzó–taszító erők figyelembevételével igyekszünk a kívülálló szemével, a perspektíva érdekében némiképp távolabbról szemhatárban tartani.

Másfelől a dekonstrukció – noha elvei szerint önmagában megáll – mégiscsak logikusan a már meglévő, korábbi tudásstruktúrákhoz való, sok mindenben elutasító viszonya alapján létezik. Lényege akkor a legérthetőbb, legkézzelfoghatóbb, ha a korábbi irányzatokkal összevetve próbáljuk értelmezni. Meghaladottnak, érvénytelennek azt tekinthetjük, amit eléggé ismerünk már ahhoz, hogy érveinket rá vonatkoztathassuk.

Más aspektusok sem zárhatók ki, ám e kettő tán eléggé indokolja, hogy a strukturalista közelítés az érvelés és ellenérvelés szempontjából jogosult legyen. Józan Ildikó szintén szembesül a fentiek pro és kontra tapasztalatával: „[...] a magyar irodalomban, illetve az irodalom alapfogalmainak és az irodalmi értelmezésnek a XX. század végi változásait látva – úgy láttuk, az olvasó csak akkor képes e lehetőséggel élni, ha maga is számot vet a strukturalista és/vagy posztstrukturalista irodalomtudomány eredményeivel." (Józan 2009:254–255)

Nem szerencsés tehát a csupán egyféle beszéd- és értelmezésmódhoz kötött megközelítések elfogadása, mert ezek sokszor hajlamosak a saját pozíciójukat kizárólagosítani. Egy – a saját korában – új értelmezés általában egy előző interpretációs pozíció továbbgondolása, vagy pedig ellentételezése szokott lenni, így igazán a kettő közötti viszony, a kontaktusok miértjének és milyenségének megértése alapján fedhető fel a két

egymásnak feszülő diskurzus. A kultúra történetiségében egymással összefüggőnek láthatjuk a gondolat (vallás, bölcselet, tudomány) és a művészet korszakait. Ahogyan a művészettörténeti periódusok beszédmódja sem meghaladta, hanem továbbírta, ellenpontozta az előző periódusét, úgy a tudomány paradigmái sem egyszerűen tagadják és felülírják az őket időben megelőzőket. Például a funkciós zene tonalitás tekintetében nem érvényteleníti a korábbi modális muzsika kifejeőeszközeit és zenei nyelvfelfogását, szabályrendszerét, hanem ahhoz képest értelmezhető más elvek szerint.

„A fordításelméleti írások írói is gyakran abból az előfeltevésből indulnak ki, hogy az ő fordítási elveik meghaladták a korábbiakat, ezáltal tehát a fordítások elemzéséhez vagy az új fordítások készítéséhez biztosabb, korszerűbb módszert kínálnak." (Polgár 2011:252) Polgár fenntartással kezeli a fejlődéselvűségben megszokott „meghaladást", „felülírást" – számomra ez derül ki az idézet szövegkörnyezetéből –, ami ahhoz a bátor kutatói gyakorlathoz vezet, amely célirányosan, megfontoltan, de vállalja a régebbi, nem divatos elméletek eszközeinek bevetését az új paradigmák „uralma" idején. Kötetemben hasonlóan igyekszem eljárni, ezért helyenként eklektikusnak tűnhet. De minden irodalmi szöveg más és más, ezért nem húzható rájuk maradéktalanul csak egy-egy konkrét elmélet. (Ehhez lásd még Polgár 2011:255.) A tudományos paradigmák és módszerek pluralizmusa a felmerülő nehézségek, esetleges következetlenségek és interferenciák (mint különösen érdekes kutatási területek) ellenére, vagy épp nekik is köszönhetően talán jobban rávilágíthat a vizsgálat tárgyá(i)nak sokszínűségére és *kánonok általi kisajátíthatatlanságára.*

Poznámky

(1) Logikus azonban azért, mert saját, konkrét pozíciójából egy bizonyos érvényességi területre vonatkozóan igyekszik meghatározni azon tudományos lehetőségeket, amelyeket kutatásaiban felhasznál.

(2) Pl. időszerű aktualitás a konkrét periódushatár: a magyar szakírók ugyanazon korban fordulnak a nyugati, irodalomelméleti eszköztárat bevető műfordítás-elemzés felé, amikor a szlovák műhelyek még a strukturalizmus nézőpontjait hasznosítják, illetve mindkét nemzet tudományában érvényesek a nyelvészeti alapállású kutatások is.

(3) A kutatásoknak evidensen sosem lehet vége.

Literatúra

JÓZAN, I.: *Mű, fordítás, történet. Elmélkedések.* Budapest: Balassi Kiadó, 2009.
KLAUDY, K.: *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastika, 2002.
NAGY, Cs.: *Magánterület.* Salgótarján: Palócföld Könyvek, 2008.
POLGÁR, A.: *Ráfogások Ovidiusra. Fejezetek az antik költészet magyar fordítás- és hatástörténetéből.* Bratislava: Kalligram, 2011.
POPOVIČ, A.: *A műfordítás elmélete*. Bratislava: Madách, 1980.
SUWARA, B.: *O preklade bez prekladu.* Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2003.

Resumé

INTERDISCIPLINÁRNE PROSTREDIE TRANSLATOLÓGIE

Úryvok z dlhšej práce o teórii umeleckého prekladu za zaoberá interdisciplinárnymi kontaktmi translatológie z pohľadu samotnej definície, ako aj vplyvu jednotlivých odborov na interpretáciu umeleckého prekladu a jeho teoretických otázok. Nesumarizuje, ale upriamuje pozornosť na niektoré súčasné aspekty tejto problematiky. Dotýka sa aj zmien a striedania vedeckých paradigiem alebo chápaní prekladu literárnych diel.

AUDIOVIZUÁLNY PREKLAD VO VÝUČBE PREKLADATEĽSTVA A TLMOČNÍCTVA NA NEMECKÝCH A SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKOLÁCH A UNIVERZITÁCH

Jana Miškovská

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
miskovska.jana@umb.sk

Úvod

V posledných rokoch sa médiá a úloha jazyka v nich podstatne zmenili. Veľká časť komunikácie prebieha práve prostredníctvom médií. Texty sa čoraz častejšie spájajú s obrazom, grafikou a zvukom. Toto platí ako pre klasické masové médiá (rozhlas, televízia), tak aj pre nové elektronické médiá (internet). Tento vývoj kladie špecifické nároky na prácu prekladateľa, ale aj na jeho prípravu vo vyučovacom procese. Výučba audiovizuálneho prekladu (ďalej len AVP) v jeho rôznych formách bude témou nášho príspevku.

Príspevok je koncipovaný ako všeobecný úvod do problematiky výučby AVP na univerzitách a vysokých školách v rámci translatologických študijných programov. Cieľom je:

1. Poukázať na aktuálnosť a relevantnosť modulov(1)/kurzov AVP v kurikulách translatologických študijných programov.
2. Predstaviť AVP ako interdisciplinárnu oblasť medzi translatológiou a komunikačnými resp. mediálnymi vednými odbormi. AVP je totiž veľmi úzko spojený s oboma typmi medializácie (základnými typmi, napr. zhudobnenie, vizualizácia/ilustrácia, zápis/vytvorenie textu a pod. a technickými typmi, napr. teatralizácia, sfilmovanie). (por. wikipedia.org/wiki/Medialisierung, prel. autorka)

Príspevok bol vypracovaný na základe analýzy aktuálnych kurikúl (platných a akreditovaných v školskom roku 2011/12) vysokých škôl/univerzít v Nemecku, Rakúsku, Švajčiarsku a na Slovensku. Uvedené študijné ponuky sú dostupné pre potenciálnych záujemcov o štúdium v elektronickej forme ako študijná príručka a/alebo sprievodca štúdiom (nem. Modulhandbuch alebo Curriculum) na webových stránkach fakúlt resp. inštitútov či katedier. Kritériom výberu edukačných inštitúcií bolo primárne translatologicky orientované štúdium v bakalárskej (ďalej BA) a magisterskej (ďalej MA) forme. V týchto programoch

sme sa zamerali na prezenciu, a deskripciu formy a obsahu AVP a na záver sme krátko porovnali situáciu v oblasti výučby AVP na Slovensku a v Nemecku.

Čo je vlastne AVP?

Prof. Heike E. Jüngstová v prvej učebnici a cvičebnici AVP definuje tento ako preklad mediálnych formátov s vizuálnou a/alebo auditívnou súčasťou. (por. Jüngst, 2010:1) Špecifikom tohto druhu prekladu je, že východiskový text sa nemení úplne, len čiastočne (napr. pri dabingu) alebo sa len doplňuje (napr. pri titulkovaní). (por. Jüngst, 2010:1) AVP sa používa ako všeobecný pojem, no pre označenie daného obsahu sa používajú aj iné, synonymné pojmy, napr. multimediálny preklad, mediálny preklad, intermediálny preklad, a. i., akcentujúce multimediálny charakter prekladaných textov. Predmetom AVP bolo dlhý čas dabovanie a titulkovanie hraných a dokumentárnych filmov pre rôzne nosiče a recipientov, no v súčasnosti je spektrum textov AVP oveľa širšie – pribudli ďalšie formy inter- aj intralingválneho prekladu napr. preklad internetových stránok, počítačových hier, tvorba titulkov pre sluchovo postihnutých, titulkovanie priamych prenosov v televízii/na internete, titulkovanie divadelných hier, audiodeskripcia (opis filmu pre zrakovo postihnutých), preklad scenárov, preklad audiosprievodcov (audioguides) pre múzeá a galérie. Ďalšie perspektívy sa otvárajú aj vďaka stále viac multimediálne orientovaným vydavateľstvám, ktoré okrem klasických kníh, ponúkajú aj multimodálne produkty ako hry, komiksy alebo audioknihy. Na trhu je veľmi žiadaná aj lokalizácia softvéru, ktorá tiež patrí do spektra AVP.

Tradícia AVP začína v Nemecku aj na Slovensku spolu s rozvojom kinematografie. Slovensko, napriek tomu, že predstavuje relatívne malé jazykové spoločenstvo, patrí do skupiny krajín označovaných ako „dabingové krajiny“. T. j. ide o krajiny, kde sa uprednostňuje dabovanie filmov pred titulkovaním. Titulkuje sa len vo výnimočných prípadoch (filmové festivaly, blockbustery – komerčné filmy, ktoré musia ísť rýchlo do distribúcie, a.i.), hoci v poslednom čase prichádza k istému príklonu k titulkovaniu najmä z dôvodov časových a finančných. Prvý dabovaný film v slovenčine bol sovietsky film pre deti a mládež „Miško darebák“ z roku 1957 (por. Janecová, 2012:23), no v Nemecku bol prvý film nadabovaný už v roku 1930 (išlo o americkú adaptáciu Remarquovho románu *Na západe nič nové,* por. www. deutsche-synchronsprecher.de/deutsch.htm Geschichte der Synchronisation in Deutschland). Nemecko má teda v oblasti AVP podstatne dlhšiu tradíciu. Po roku 1989 pribúda dabovaných filmov aj na Slovensku, no kvalita zaostáva. Až v posledných rokoch je možné hovoriť o zvýšení kvality slovenského dabingu, či v oblasti

prekladu samého, alebo v oblasti technickej a umeleckej realizácie dabingu. No úroveň nemeckého či českého dabingu zatiaľ, bohužiaľ, nedosahuje.

AVP vo výučbe a v praxi

Ako sme už uviedli, v posledných desaťročiach sa záujem o AVP podstatne zvýšil. Dôvodov je niekoľko. Predovšetkým je to nástup DVD. Producenti usilujúci sa osloviť čo najširšie publikum, využívajú obrovský potenciál týchto nosičov ponúkajúcich priestor pre niekoľko jazykových verzií, či už dabovaných, alebo titulkovaných, a taktiež množstvo bonusového materiálu, ktorý je rovnako potrebné preložiť. Nástup elektronických médií otvára ďalšie možnosti a prináša nové formy prekladu (elektronická reklama, rôzne typy prezentácií, lokalizácia softvéru pre počítače, mobilné telefóny a pod.). Dopyt po multimediálne orientovaných prekladoch a tiež prekladateľoch preto rastie. A tu sa otvára priestor pre vzdelávanie.

V Európe už dlhší čas existujú študijné programy primárne orientované na AVP. Koncentrujú sa predovšetkým vo Veľkej Británii a tiež v Španielsku (Universitat Autonoma de Barcelona, MA-štúdium "Traducción Audiovisual" ISTRAD Sevilla, Imperial College of London, University of Surrey, University of Leeds a. i.).

Podľa webovej stránky www.studieren-studium.com je v Nemecku momentálne 25 translatologicky orientovaných študijných programov. Sú však veľmi diferencované. Existujú programy špecializujúce sa výlučne na tlmočenie posunkovej reči alebo audiodeskripciu (napr. Universität Hamburg, por. http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/) alebo študijné programy, kde preklad resp. tlmočenie nepatria ku kľúčovým kompetenciám a sú vyučované len ako dodatočné kompetencie napr. v rámci štúdia ekonomických vied.

„Nemecké vysoké školy a univerzity väčšinou ponúkajú moduly AVP len v rámci translatologických bakalárskych a magisterských študijných programov.“ (Jüngst, 2010: 8, prel. autorka) Toto je citát z učebnice z roku 2010. No aktuálna situácia je iná. Inštitút translatológie a odbornej komunikácie Univerzity v Hildesheime (Institut für Übersetzungswissenschaft und Fachkommunikation der Universität Hildesheim) je totiž prvá, hoci (zatiaľ) jediná, nemecká vzdelávacia inštitúcia ponúkajúca študijný program, ktorý „spája translatológiu, mediálnu lingvistiku a mediálnu vedu“ (www.uni-hildesheim.de, prel. autorka). Cieľom magisterského študijného programu s názvom MuM – Medientext und Medienübersetzung (Mediálny text a mediálny preklad) je „získať kvalifikáciu pre preklad a prácu s textom v širokom spektre mediálnych produktov, ako aj pre ďalšie doktorandské štúdium či výučbu na vysokej škole/univerzite.“ (www.uni-hildesheim.de, prel. autorka)

Dôvody vzniku tohto študijného programu sú veľmi pragmatické : „Rýchlo sa rozvíjajúca mediálna oblasť ponúka množstvo pracovných príležitostí: titulkovač/-ka, prekladateľ/-ka scenárov, titulkovač/-ka live-prenosov, prekladateľ/-ka audiovizuálnych dokumentov pre internú komunikáciu v nadnárodných podnikoch.“ (www.uni-hildesheim.de, prel. autorka) Pracovné jazyky v danom študijnom programe sú nemčina, angličtina, francúzština a španielčina. Tento študijný program je akreditovaný, zahŕňa deväť modulov (2) rozdelených do 4 semestrov a po úspešnom ukončení štúdia získa študent titul Master of Arts. (por. www.uni-hildesheim.de) Počas štúdia sa študenti zoznámia s dejinami mediálnej kultúry, mediálnej estetiky, mediálnej lingvistiky, hovoreného jazyka, ako aj s teóriou a praxou AVP a to prostredníctvom praktických cvičení a workshopov. V rámci nich sa študenti o.i. učia vyrábať titulky s využitím profesionálneho softvéru, trénujú kompetenciu textovej produkcie a prehlbujú si znalosti cudzích jazykov. (por. www.uni-hildesheim.de)

Odhliadnuc od študijných programov ako „Odborná komunikácie v nemčine“ (UCM Trnava) alebo „Masmediálna komunikácia“ (UCM Trnava), ktoré sú však primárne orientované na učiteľstvo resp. publicistiku, na Slovensku zatiaľ žiadna univerzita či vysoká škola podobné štúdium, orientované na prepojenie mediálnej vedy a translatológie, neponúka. (por. http://fmk.ucm.sk/ a taktiež http://kger.ff.ucm.sk/sk/bakalar.html)

V rámci rozsiahlej rešerše, ktorú sme urobili pre potreby tohto príspevku sme z 25 edukačných inštitúcií (vysoké školy, odborné vysoké školy, univerzity), ktoré ponúkali translatologicky orientované študijné programy v nemecky hovoriacich krajinách, kvôli predpísanému rozsahu textu vybrali 11 vzorových inštitúcií (8 nemeckých, 2 rakúske a 1 švajčiarsku) a stručne zhrnuli prezenciu, status a obsah modulov/kurzov AVP v ich kurikulách.

1. Universität Potsdam ponúka v rámci svojich filologicky orientovaných študijných programov (najmä odbory romanistika, anglistika a amerikanistika) moduly zamerané na multimediálny preklad najmä v MA štúdiu. Napríklad povinný modul Literatur, Künste und Medien (Literatúra, umenie a médiá) v trvaní jedného semestra zložený z prednášok, seminárov za 15 kreditov, v rámci ktorého študenti nadobúdajú teoretické a praktické vedomosti z oblasti analýzy medializovaných (napr. sfilmovaných) literárnych textov. Konkrétnejšie: v aktuálnom semestri (LS 2012) je v ponuke napr. prednáška a seminár Audiovisuelle Übersetzung/Untertitelung (AVP/Titulkovanie), kde sú kombinované teoretické vstupy (teória AVP) a praktické semináre založené na tréningu prekladu

a technických aspektov titulkovania vybraných filmov. Týždenná dotácia hodín je 2 hodiny a počet kreditov je 3. (por. https://puls.uni-potsdam.de)

2. Filologická fakulta, Inštitút pre aplikovanú lingvistiku a translatológiu Univerzity v Lipsku (Die Philologische Fakultät, Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie der Universität in Leipzig) ponúka BA štúdium Translation (Preklad) a MA štúdium Translatologie (Translatológia). V MA štúdiu ponúka inštitút povinno-voliteľný modul v 3. semestri pozostávajúci z dvojhodinovej prednášky, dvojhodinového seminára a dvojhodinovej práce na projekte z oblasti AVP. Za úspešné absolvovanie modulu dostanú študenti 10 kreditov. Obsahom prednášky je oboznámenie študentov s najdôležitejšími postupmi AVP na konkrétnych príkladoch, ich analýza a diskusia o konkrétnej aplikácii dabingu a titulkovania. Obsahom seminára je na individuálne zvolených príkladoch (dokumentárne, hrané filmy) na základe ich analýzy trénovať kritiku prekladu, ako aj praktickú aplikáciu poznatkov získaných v rámci prednášky. Ciele modulu: zoznámenie sa problémami v danej oblasti prekladu, získanie kompetencie v práci titulkovacím softvérom, ďalej identifikácia a riešenie problémov, aplikácia metód a nástrojov slúžiacich na lokalizáciou softvéru a preklad multimediálnych produktov (napr. videohier, výučbové programy, dabing, titulkovanie, voice-over). Moduly Audio-mediale Übersetzung (AMÜ – Audiomediálny preklad) a Audiovisuelle Übersetzung (AVÜ - AVP) sú prístupné aj na univerzitnej e-learningovej platforme MOODLE, kde však bolo na prístup potrebné heslo. (db.u-leipzig.de/.../dokudownload.php?dok_id..)

3. Neofilologická fakulta Univerzity Ruprechta Karla v Heidelbergu (Die Ruprecht-Karls-Uni Heidelberg, Neuphilologische Fakultät) ponúka v rámci BA študijného programu TSIT (Translation Studies for Information Technologies) moduly ako Fachübersetzen IV: EDV: Introduction to Translating Websites (Odborný preklad IV: Elektronické spracovanie dát: Úvod do prekladu webových stránok). Výmera je 2 hodiny týždenne, študent získa za úspešné absolvovanie 3 kredity. Obsahom seminárov je nácvik prekladu webstránok. Ďalej v rámci modulov Fachübersetzung VI und VIII (Odborný preklad VI a VIII) ponúka fakulta semináre z oblasti lokalizácie softvéru a Web- a Desktop-Publishingu, doplnené exkurziami vo firmách. Hodinová dotácia: vždy po 2 semináre týždenne za 2 kredity. V druhom prípade (Desktop-Publishing) doplnené aj prednáškou o HTML (Hypertext Markup Language). Cieľom štúdia je prepojenie IT (informačných

technológií) a translatologicky orientovaného štúdia. Absolventi sa uplatnia ako prekladatelia v oblasti prekladu technických textov, lokalizácie softvéru a web-publishingu v kontexte IT (por. www.uni-heidelberg.de/studium)

4. Univerzita Johannesa Gutenberga v Mainzi (Johannes Gutenberg-Universität Mainz) ponúka v rámci odboru Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft (Translatológia, lingvistika a kulturológia) BA a MA štúdium. Už v rámci BA štúdia je v ponuke AVP, vo forme povinno-voliteľného modulu Literatur- und Medienübersetzen (Literárny a mediálny preklad). Modul pozostáva z prednášky, seminára a cvičenia vždy po 2 hodiny týždenne, v 5. až 6. semestri, dĺžka trvania modulu – 2 semestre a celkovo zaň môže študent získať 12 kreditov. Ciele a kompetencie absolventov: študenti sa zoznámia so základnými jazykovými a kultúrnymi problémami literárneho a mediálneho prekladu, rozšíria svoju kompetenciu v materinskom jazyku najmä v dialogických, sociolektálnych a dialektových častiach prekladu, rozvíjajú schopnosť prekladateľskej analýzy a hodnotenia prekladu. Obsahom prednášky a seminárov je teória a prax literárneho a mediálneho prekladu, dejiny literárneho prekladu, kontrastívna štylistika, prekladateľské problémy rôznych médií a literárnych žánrov, preklad literárnych a mediálnych textov, cvičenia z titulkovania, kreatívne písanie. Ďalej je AVP parciálne súčasťou povinného modulu Translationswissenschaft (Translatológia) za 12 kreditov, opäť dvojsemestrálneho, odporúčaného v 4.-5. semestri pozostávajúceho z prednášky z úvodu do translatológie, seminára z oblasti všeobecnej a aplikovanej translatológie a cvičenia, vždy po 2 hodiny týždenne. Obsahom je prehľad aktuálneho výskumu a diania v oblasti modernej translatológie, prehĺbenie vedomostí z oblasti všeobecnej a aplikovanej translatológie (napr. translatologické teórie, dejiny translácie, strojový preklad, TM-Systémy, manažment kvality, dabing, titulkovanie, Community Interpreting, interkultúrne Technical Writing. (por. www.uni.mainz.de/studium)

5. Odborná vysoká škola v Kolíne, Fakulta informačných a komunikačných vied, Inštitút pre preklad a viacjazyčnú komunikáciu (Fachhochschule Köln, Fakultät für Informations- und Kommunikationswissenschaften, Institut für Translation und Mehrsprachige Kommunikation, ITMK) ponúkajú nasledovné translatologicky orientované MA a BA študijné programy: Mehrsprachige Kommunikation (Viacjazyčná komunikácia, BA), Sprachen und Wirtschaft (Jazyky a hospodárstvo, BA), Fachübersetzen (Odborný preklad, MA), Konferenzdolmetschen

(Konferenčné tlmočenie, MA), Terminologie und Sprachtechnologie (Terminológia a jazyková technológia, MA) a Internationales Management und Interkulturelle Kommunikation (Medzinárodný manažment a interkultúrna komunikácia, MA). So svojimi cca. 1200 študentmi patrí ITMK k najväčším nemeckým vysokoškolským inštitútom zameraným na prípravu v oblasti viacjazyčnej komunikácie, prekladu a tlmočenia. Translatologické študijné programy sa koncentrujú na oblasť právnických a technických prekladov, čo sa týka foriem a druhov prekladov – na AVP a umelecký preklad. Na AVP je zameraný napr. modul Fachtextübersetzen aus den Bereichen Kultur, Film, Kunst, Architektur (Preklad odborných textov z oblasti kultúry, filmu, umenia, architektúry). Tento modul zahŕňa prednášky a semináre po dve hodiny týždenne za 3 kredity. Jeho obsahom je oboznámenie študentom s teoretickými prekladu v rámci daných oblastí a praktický preklad autentických textov s ohľadom na špecifickú terminológiu odboru a textové konvencie, ako aj aplikácia rešeršných postupov a tréning zodpovedajúcich prekladateľských stratégií. V ponuke je aj povinno-voliteľný modul Desktop Publishing & Electronic Publishing, v rozsahu 2 hodín týždenne za 4 kredity, ktorého obsahom je naučiť študentov pracovať s aktuálnymi nástrojmi na spracovanie dát a zoznámiť ich s metódami práce v oblasti DTP od rešeršovania až po vytvorenie kompletného produktu a jeho distribúciu.(por.www.f03.fhkoeln.de/imperia/md/content/pdfs/mafachuebersetzten/mafue_modulhandbuch_neu_ab_ws_2010.pdf)

6. Vysoká škola pre aplikovaný jazyk v Mníchove (Hochschule für Angewandte Sprache in München) ponúka BA študijný program Übersetzen (Preklad). V rámci neho ponúka napr. modul Übersetzungsprozess I Übersetzen Chinesisch (Proces prekladu I Preklad čínština), pozostávajúci z kurzu Computergestützte Übersetzung (Počítačom podporovaný preklad) a Theorien und Modelle der Translatologie (Teórie a modely translatológie) s hodinovou dotáciou 6 hodín týždenne za 9 kreditov v dĺžke 1 semestra. Obsahom je o.i. použitie špeciálneho softvéru ako TM-Systémy a titulkovací softvér. (www.sdi-muenchen.de/hochschule/ba/ba-uebersetzen-externenpruefung-ba-uebersetzen-chinesisch/stundenplan/)
7. Vysoká škola pre aplikované vedy vo Würzburg-Schweinfurte, Fakulta aplikovaných prírodných a humanitných vied (Hochschule für angewandte Wissenschaften Würzburg-Schweinfurt, Fakultät für angewandte Natur- und

Geisteswissenschaften) ponúka v BA študijnom programe Fachübersetzen (Wirtschaft oder Technik) (Odborný preklad, Hospodárstvo a technika) kurz Audiovisuelles Übersetzen (AVP) s týždennou dotáciou hodín 2 za 2,5 kreditov. Od zimného semestra 2012/13 tu už ponúkajú nadväzujúci MA študijný program Fachübersetzen und mehrsprachige Kommunikation (Odborný preklad a viacjazyčná komunikácia). V rámci ponuky kurzov tu figurujú v povinno-voliteľných modulov semináre a workshopy k prekladu hraných a dokumentárnych filmov. (por. www.fh-wuerzburg.de)

8. Univerzita v Saarbrückene, Filologická fakulta II: Jazykové, literárne a kultúrne vedy (Universität Saarbrücken: Philosophische Fakultät II: Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften) ponúka modernú koncepciu translatológie zodpovedajúcu aktuálnym požiadavkám vedy aj praxe. V rámci tejto koncepcie kooperujú jednotlivé fakultné pracoviská na BA študijnom programe „Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft sowie Translation (VSLT)“ (Porovnávacia jazykoveda, literatúra a translatológia), na ktorý nadväzuje MA študijný program Translationswissenschaft (Translatológia) a ten ponúka tri špecializácie: 1.Odborný preklad v oblasti IT a techniky; 2. Odborný preklad z oblasti ekonomických vied; 3. Konferenčné tlmočenie. Audiovizuálny preklad sa v BA štúdiu vyučuje modulárnou formou. Modul Grundlagen des Kultur- und Medientransfers (Základy kultúrneho a mediálneho transferu) trvá 1 semester, hodinová dotácia je 6 hodín týždenne, za 13 kreditov. V rámci modulu sa študenti zoznámia so základnými pojmami mediálnej analýzy, mediálnym transferom a rôznymi formami mediálnych vzťahov. Tematické oblasti sú napr. literatúra a film, literatúra a výtvarné umenie a pod. V rámci MA štúdia ponúka univerzita modul Terminologie, SDV, MÜ (Terminológia, Spracovanie jazykových údajov, Strojový preklad). V rámci tohto modulu sa študenti zoznamujú so špecifickými problémami strojového a strojom podporovaného prekladu, elektronickými nástrojmi na manažovanie projektovej práce pri preklade. (por. www.uni-saarland.de/campus/fakultaeten/fakultaeten/f4-philosophische-fakultaet-ii)

9. Viedenská univerzita, Centrum pre translatológiu (Universität Wien, Zentrum für Translationswissenschaft) ponúka BA štúdium Transkulturelle Kommunikation (Transkultúrna komunikácia) a MA štúdium Übersetzer (Prekladateľ) s ťažiskami odborný preklad a umelecký preklad, ďalej MA štúdium Dolmetscher (Tlmočník). Univerzita ponúkala aj samostatné MA štúdium Medien- und Literaturübersetzen

(Mediálny a umelecký preklad). Audiovizuálny preklad je tu zaradený do rámca umeleckého prekladu, kde je cieľom štúdia „nadobudnutie profesionálnej kompetencie v preklade expresívnych, apelatívnych resp. multimediálnych textov, predovšetkým prózy, divadelných, publicistických, reklamných, kunsthistorických textov ako aj titulkovanie a dabing (..) ako aj nadobudnutie technickej kompetencie v multimediálnom transferte.“ (univie.ac.at, prel. autorka) Parciálne je AVP napr. súčasťou modulu Arbeitstechniken 2 (Pracovné techniky 2), kde sa cvičí lokalizácia a preklad webových stránok (1 hodina týždenne, 2 kredity). Ďalej je v ponuke samostatný modul Film- und Medienübersetzen (Preklad filmov a mediálny preklad) za 8 kreditov. Študenti sa tu zoznamujú s technickými metódami audiovizuálneho prekladu, získavajú kompetencie v oblasti titulkovania, dabingu, voice-over. Ale podobné semináre a cvičenia nachádzame aj v iných moduloch napr. modul Übersetzen literarischer Texte (Preklad literárnych textov) za 8 kreditov, tento modul prehlbuje zručnosti v oblasti prekladu rôznych žánrov, multimediálnych a multisemiotických textov vrátane divadelných textov, prózy, románov, lyriky, komiksov, reklamných textov. V letnom semestri tohto roku (2012) realizovalo Centrum translatológie seminár Film- und Medienübersetzen: Medienkompetenz (Filmový a mediálny preklad: mediálna kompetencia). Aj v BA štúdiu ponúklo Centrum kurzy zamerané na AVP. Napr. prednášky Drei Themen der heutigen Übersetzungswissenschaft - Feminismus und Gender, Film- und AV-Übersetzung, Literaturübersetzung als Kulturpolitik (Tri témy súčasnej vedy o preklade – Feminizmus a rodová problematika, Filmový a audiovizuálny preklad a Umelecký preklad ako kultúrna politika, po 2 hodiny týždenne za 3kredity), ďalej prednášky Informationsdesign (Informačný dizajn) a Medienkompetenz Grafik und DTP (Mediálna kompetencia grafika a Desktop publishing (2 hod. týždenne za 2 kredity). Obsahom horeuvedených prednášok je: prehľad aktuálneho stavu prekladateľskej technológie a jej využitie pre efektívnejšiu prácu, rôzne softvérové aplikácie a pomôcky, spracovanie existujúcich prekladov,zostavenie a spravovanie TM a terminologických databáz, práca s rôznymi formátmi východiskového textu (doc, xls, ppt, fm, txt ...), sprostredkovanie špecifík prekladu softvéru a webových stránok.(por. www.univie.ac.at/mtbl02/.../2011_2012_18.pdf) K týmto prednáškam boli realizované zodpovedajúce semináre a cvičenia: napr. Film- und Medienübersetzen: Synchronisation – Filmspezifik (Filmový a mediálny preklad: Dabing – špecifiká filmu), Film- und Medienübersetzen:

Medienkompetenz (Filmový a mediálny preklad: mediálna kompetencia) a Film- und Medienübersetzen: Interlinguale Untertitelung (Filmový a mediálny preklad: interlingválne titulkovanie, 2 hodiny týždenne za 4 kredity. Obsahom týchto cvičení je identifikácia marketingových a reklamných stratégií a zhodnotenie kultúrne-špecifických informácií v masových médiách. S pomocou titulkovacieho softvéru a filmového materiálu sa tu prakticky cvičí titulkovanie. (por. spl.univie.ac.at)

10. Univerzita v Innsbrucku, Filologicko-kulturologická fakulta (Universität Innsbruck, die Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät) ponúka BA a MA študijný program Translationswissenschaft (Translatológia). V rámci BA štúdia ponúka modul Einführung in die Medienanalyse (Úvod do mediálnej analýzy). Obsahom sú základy mediálnej analýzy na príklade printových médií, filmu, televízie alebo nových médií, dejiny printových médií, žánre, textový dizajn, intratextualita, analýza žánrov a formátov, základné pojmy ako populárna kultúra, multimediálnosť, hypertexty a hypermédiá a formy interaktivity. Tieto poznatky tvoria bázu pre MA štúdium Translationswissenschaft (Translatológia), tu sa v rámci povinného modulu Literatur- und Medienkommunikation (Literatúra a mediálna komunikácia) ponúkajú nasledovné kurzy: prednáška Einführung in die Literatur- und Medienübersetzung (Úvod od umeleckého a mediálneho prekladu) poskytujúci prehľad o aktuálnom stave výskumu v oblasti umeleckého a multimediálneho prekladu, ďalej seminár Literatur-/Medienübersetzung (Umelecký/Mediálny preklad) zameraný na identifikáciu charakteristických znakov jednotlivých druhov umeleckého a multimediálneho prekladu a analýzu relevantných otázok prekladateľskej kompetencie v oblasti multimediálneho prekladu. V ponuke je ešte cvičenie Multimediales Übersetzen (Multimediálny preklad), kde sa sprostredkúvajú základné techniky multimediálneho prekladu a realizujú sa praktické cvičenia s pomocou titulkovacieho softvéru. (por. uibk.ac.at) V letnom semestri 2012 tu ponúkali kurzy Multimediales Übersetzen II (Hörspielübersetzung Französisch-Deutsch, Multimediálny preklad, Preklad rozhlasových hier francúzština-nemčina, 2 hod. týždenne, 5 kreditov) alebo Multimediales Übersetzen (Untertitelung Englisch – Deutsch, Titulkovanie angličtina – nemčina, 2 hod. týždenne, 2,5 kreditu). Obsahom je analýza špecifických prekladateľských problémov pri titulkovaní a tvorba nemeckých titulkov s pomocou titulkovacieho softvéru. (por. uibk.ac.at)

11. Vysoká škola pre aplikovanú vedu v Zürichu, Department aplikovanej lingvistiky, Inštitút prekladu a tlmočenia IUED (Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften, Departement Angewandte Linguistik, IUED Institut für Übersetzen und Dolmetschen) ponúka BA študijný program Übersetzen (Preklad) s troma špecializáciami – jednou z nich je multimodálna komunikácia, orientovaná na mediálny preklad a tiež MA študijný program Angewandte Linguistik (Aplikovaná lingvistika) s tiež s troma špecializáciami, jednou z nich je odborný preklad. Jednou z ponúkaných špecializácií je oblasť tzv. multimodálnej komunikácie, kde sa študenti pripravujú na pracovné pozície v mediálnej oblasti napr. titulkovanie, respeaking, preklad reklamných texov a pod. (por. www.linguistik.zhaw.ch) BA štúdium Multimodale Kommunikation (Multimodálne komunikácia) je prípravou na MA štúdium odborného prekladu. Vo štvrtom semestri tu ponúkajú študentom modul Audiovisuelles Übersetzen (Audiovizuálny preklad, 4 hod. týždenne za 6 kreditov) a tiež modul Respeaking & Übersetzen (Respeaking a preklad, 2 hod. týždenne za 5 kreditov), v šiestom semestri je v ponuke modul Werbeübersetzen (Preklad reklamných textov, 4 hod. týždenne za 6 kreditov). Obsahom je sprostredkovanie a tréning základných techník multimediálneho prekladu. (por. www.linguistik.zhaw.ch)

Situácia vo výčbe AVP na slovenských univerzitách

Predovšetkým treba uviesť, že dostať sa k študijným programom slovenských univerzít je veľmi ťažké, niekedy až nemožné. Je zarážajúce, že potenciálni záujemcovia o štúdium si v elektronickej forme nemôžu nájsť väčšinou ani informatívny prehľad kurikúl jednotlivých študijných programov.

Na Slovensku ponúka štúdium prekladateľstva a tlmočníctva šesť univerzít:

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta ponúka preklad pre médiá v študijnom programe MA Preklad a tlmočenie Španielsky jazyka a kultúra v rámci seminára Literárny preklad 2. Tento kurz o.i. ponúka aj „Preklad rôznych žánrov umeleckej literatúry (próza, dráma, preklad pre médiá).“ (por. www.fphil.uniba.sk/index.php?id=1).

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra translatológie vo svojich aktuálnych študijných programoch AVP ako samostatný kurz neponúka. Hoci podľa Mgr. Janecovej by od akademického roka 2011/2012 mal AVP v ponuke kurzov Katedry translatológie figurovať. (por. Janecová, 2012:26) Je však možné, že bol zaradený ako voliteľný kurz, a tieto nemusia byť v kurikulách zahrnuté. (por.

http://www.ktr.ff.ukf.sk/images/stories/bc-studium/TANb09.pdf a taktiež por. http://www.ktr.ff.ukf.sk/images/stories/bc-studium/TANm.pdf)

Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity – v rámci dostupných kurikúl študijných programov tejto univerzity sa nám nepodarilo nájsť semináre ani prednášky AVP. (por. http://iptatpresov.weebly.com/)

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach ponúka študijný odbor preklad a tlmočenie len v anglickom jazyku pod názvom Anglický jazyk pre európske inštitúcie a ekonomiku a to na BA a MA stupni. V aktuálnej študijnej ponuke BA štúdia figuruje kurz Problémy prekladu dokumentárnych filmov v 3. ročníku, v rozsahu 2 vyučovacích hodín týždenne za 3 kredity. V rámci magisterského programu je potom v prvom ročníku zaradený kurz Interpretácia mediálneho textu v rozsahu 2 vyučovacích hodín za 3 kredity. (por.https://ais2.upjs.sk/PF/StudijnePlany/FF/AJEIEm.xml a taktiež https://ais2.upjs.sk/PF/StudijnePlany/FF/AJEIEb.xml)

Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied ponúka v rámci translatologických študijných programov AVP už niekoľko rokov a to na Katedre anglistiky a amerikanistiky (voliteľný kurz Preklad dialógových listín a povinný kurz Preklad poetických a dramatických textov, oba po 2 hod. týždenne za 3 kredity v prvom ročníku MA štúdia), ďalej na Katedre románskych jazykov ponúkajú v rámci hispanistiky kurz Audiovizuálny preklad ako voliteľný kurz, 2 hod. týždenne za 3 kredity a Katedra slovanských jazykov, konkrétne polonistika, v ponuke kurzov uvádza v obsahu povinne voliteľného kurzu Literárny preklad 3 aj preklad dialógových listín (2 hod. týždenne za 4 kredity). (por. http://www.fhv.umb.sk/app/index.php?ID=617)

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta aplikovaných jazykov, Katedra jazykovedy a translatológie taktiež ponúka štúdium prekladateľstva a tlmočníctva, no študijné programy a profil katedry v čase prípravy článku neboli dostupné.

Záver

Na základe našej rešerše konštatujeme, že moduly resp. kurzy AVP sú v rôznej miere súčasťou takmer každej študijnej ponuky v rámci primárne translatologicky orientovaných študijných programov na nemeckých, rakúskych aj švajčiarskych vysokých školách a univerzitách, čo svedčí o aktuálnosti a pragmatickosti tohto druhu prekladu. Je zrejmé, že tieto inštitúcie majú náskok nielen v oblasti integrácie AVP do translatologických študijných programov, ale aj v teoretickom a didaktickom spracovaní tohto typu prekladu a taktiež úspešne využívajú jeho interdisciplinárnosť a prepájajú ho napr. so štúdiom mediálnych vied

(Saarbrücken), či informačných technológií (Heidelberg). Na slovenských univerzitách, hoci v praxi stále viac žiadaný, zostáva len akousi Popoluškou translatologických kurikúl, doplnkom štúdia vo forme voliteľného predmetu. K relevancii AVP v rámci translatologických študijných programov uvádzame preto nasledovné:

1. Možnosti uplatnenia na pracovnom trhu v oblasti AVP sú v súčasnosti rozsiahle a neustále pribúdajú, a to nielen pri titulkovaní a dabingu filmov, kde sa potreba zvýšila najmä vďaka DVD, ale aj v oblasti nových médií. Je nutné, aby naši absolventi získali potrebné kompetencie už počas štúdia. V praxi by im to mohlo zaistiť rozhodujúci náskok pred konkurenciou.
2. AVP je v prekladateľskej praxi stále relevantnejšou formou prekladu, otvára však nielen nové pracovné možnosti, ale predstavuje aj nové pole výskumu. Ide o pragmaticky orientovanú, aktuálnu formu prekladu prinášajúcu nové výzvy pre vedcov a teoretikov prekladu.
3. AVP je sprievodným javom momentálne prebiehajúcej medializácie, ktorá má veľký vplyv na spoločenský vývoj v mnohých oblastiach, predovšetkým však ovplyvňuje jazykovú kultúru. Stále častejšie sa hovorí o absencii kritiky prekladu predovšetkým v audiovizuálnych médiách (Ferenčík, Hochel, In: Janecová, 2012:23f.) a to napriek tomu, že podiel AVP na prekladoch všeobecne rastie. Jazykové deformácie a chyby z médií presakujú aj do iných diskurzov (por. Gromová, 2008:139) a túto neželanú kontamináciu by práca dobre pripravených (mediálnych) prekladateľov mohla v budúcnosti aspoň minimalizovať.

Je povzbudzujúce, že niektoré univerzity na Slovensku začínajú vo svojich študijných programoch ponúkať aj kurzy AVP. Okrem toho mnohé inštitúcie (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre) organizujú workshopy, súťaže v AVP, napr. Ateliér prekladu pre audiovizuálne médiá: výzvy a perspektívy (2012), Preklad a film (2011), taktiež sa v tejto oblasti pripravujú projekty (napr. projekt VEGA podávaný kolektívom z katedier románskych jazykov a germanistiky FHV UMB s názvom Preklad audiovizuálnych textov v európskom interkultúrnom priestore). Je však potrebné podotknúť, že výučba AVP si vyžaduje nielen snahu a vôľu, ale aj isté technické zabezpečenie vo forme hardvéru a najmä softvéru, tzv. mediálne laboratóriá, ktorými zatiaľ na Slovensku disponuje len málo univerzít (napr. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre).

Poznámky

(1) Modul je obsahovo a časovo uzavretá učebná jednotka pozostávajúca z tématicky a obsahovo usúvzťažnených resp. vzájomne nadväzných poznatkových súborov. Modul trvá spravidla tri až šesť mesiacov. (por. http://www.weiterbildung.uni-rostock.de/was_ist_ein_modul.html, prel. autorka)

(2) Prehľad modulov tohto študijného programu pozri: http://www.uni-hildesheim.de/media/fb3/uebersetzungswissenschaft/personen/brosch_mamum_0212.pdf.

Literatúra

GROMOVÁ, E.: *Preklad pre audiovizuálne médiá.* In: Slovo – Obraz – Zvuk. Duchovný rozmer súčasnej kultúry. Nitra: FF UKF, 2008, s.136 – 143.

JANECOVÁ, E.: *Preklad pre audiovizuálne médiá v kontexte slovenskej teórie, kritiky a didaktiky prekladu.* In: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kaa/Prekladatelske_listy/Janecova.pdf (18.9.2012)

JÜNGST, H. E.: Audiovisuelles Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. Tübingen: Narr Verlag, 2010, 197 s.

http://www. deutsche-synchronsprecher.de/deutsch.htm Geschichte der Synchronisation in Deutschland

http://www.wikipedia.org/wiki/Medialisierung

www.studieren-studium.com

Stránky univerzít

http://www.uni-hildesheim.de

http://www.uni-hildesheim.de/media/fb3/uebersetzungswissenschaft/personen/brosch_mamum_0212.pdf

http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/

https://puls.uni-potsdam.de

http://db.u-leipzig.de/.../dokudownload.php?dok_id

http://www.uni-heidelberg.de/studium

http://www.uni.mainz.de/studium

http://www.f03.fh-koeln.de/imperia/md/content/pdfs/mafachuebersetzten/mafue_modulhandbuch_neu_ab_ws_2010.pdf

http://www.sdi-muenchen.de/hochschule/ba/ba-uebersetzen-externenpruefung-ba-uebersetzen-chinesisch/stundenplan/

http://www.fh-wuerzburg.de

http://www.uni-saarland.de/campus/fakultaeten/fakultaeten/f4-philosophische-fakultaet-ii/ueber-uns.html

http://www.univie.ac.at

http://www.univie.ac.at/mtbl02/.../2011_2012_18.pdf

http://www.uni-graz.at

http://uibk.ac.at

http://www.linguistik.zhaw.ch

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=1

http://iptatpresov.weebly.com/

http://www.ktr.ff.ukf.sk/images/stories/bc-studium/TANb09.pdf

http://www.ktr.ff.ukf.sk/images/stories/bc-studium/TANm.pdf

https://ais2.upjs.sk/PF/StudijnePlany/FF/AJEIEm.xml

https://ais2.upjs.sk/PF/StudijnePlany/FF/AJEIEb.xml

http://www.fhv.umb.sk/app/index.php?ID=617

http://fmk.ucm.sk/
http://kger.ff.ucm.sk/sk/bakalar.html

Resümee

DIE AUDIOVISUELLE ÜBERSETZUNG IM UNTERRICHT DES ÜBERSETZENS UND DOLMETSCHENS AN DEN DEUTSCHSPRACHIGEN UND SLOWAKISCHEN HOCHSCHULEN UND UNIVERSITÄTEN

Der Beitrag Die Audiovisuelle Übersetzung im Unterricht des Übersetzens und Dolmetschens an den deutschsprachigen und slowakischen Hochschulen und Universitäten ist konzipiert als eine allgemeine Einführung in die Problematik des Unterrichtens der AVÜ an den Hochschulen im Rahmen der translatorischen Studiengänge. Das Ziel ist an die Relevanz dieser Module/Kurse in den Curricula der translatorischen Studiengänge hinzuweisen, und diese auch als einen interdisziplinären Grenzbereich zwischen Translatologie und Medien- sowie Kommunikationswissenschaft vorzustellen. In dem Beitrag werden die Curricula und Modulhandbücher der einzelnen translatorisch orientierten Bachelor- und Master-Studiengänge in Deutschland, Österreich, in der Schweiz und in der Slowakei auf die Präsenz und Status der AVÜ näher untersucht und schließlich verglichen.

PROBLEMATIKA INTERPRETÁCIE RUSKÝCH PRECHODNÍKOV V DIELACH N. V. GOGOĽA A M. ZOŠČENKA V SLOVENSKÝCH PREKLADOCH V. MARUŠIAKOVEJ A J. FERENČÍKA

Kamila Brtková

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
kamila.brtkova@umb.sk

Otázka prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny je v prekladateľských kruhoch pertraktovaná a treba povedať, že nie celkom uspokojivo riešená. V gramatikách a v inej jazykovednej literatúre, rovnako ako aj v teórii translatológie, síce nachádzame isté konštatovania, no tie sú zväčša čisto teoretické a neriešia konkrétny translatologický problém. Pokúsili sme sa preto priblížiť teóriu praxi a danú problematiku sme skúmali na základe analýzy vybraných viet z diel dvoch ruských klasikov Michaila Zoščenka a Nikolaja Vasilieviča Gogoľa v preklade renomovaných slovenských prekladateľov Jána Ferenčíka a Viery Marušiakovej. Sledovali sme, ako si prekladatelia poradili s prechodníkmi v ruských vetách, teda ako ich interpretovali v slovenčine. Vzorku tvorí celkovo 162 viet s prechodníkom. Z pochopitelných dôvodov uvádzame v našom článku len niekoľko konkrétnych príkladov, no komplexné výsledky nášho výskumu sme zosumarizovali v tabuľke na záver.

1. Diferentné ponímanie interpretácie v procese prekladu

Tvorivý prekladateľ je rovnocenným tvorcom umeleckého diela, lebo kvalitu literárneho diela ovplyvňuje rovnako ako sám autor. Od autora sa očakáva hodnotné umelecké štylizovanie a od prekladateľa to isté, len na základe predlohy a jej následnej interpretácie. Aby sa preklad naozaj vydaril, treba sa pridržiavať istých pravidiel, ktorých ovládanie je predpokladom nielen vynikajúcej znalosti jazyka originálu, ale aj cieľového jazyka. Prácu prekladateľa teda determinujú teoretické aj praktické znalosti oboch jazykov, a to aj z oblasti jazykových disciplín, akými sú morfológia a syntax.

Potreba reprodukovať myšlienky predlohy jazykom, ktorý sa niekedy poddáva len násilím, si vyžaduje uplatnenie množstva tvorivých prístupov. Často vznikajú rozličné kompromisné jazykové prostriedky ako riešenie konštrukcií či väzieb, ktorým v slovenčine chýbajú autochtónne ekvivalenty. Na preklenutie priepasti medzi výrazovými prostriedkami

dvoch jazykov si prekladatelia veľa ráz vytvárajú vlastné štylistické klišé. Takéto autorské konštrukcie neraz nesú stopy prekladateľovho úsilia „prepašovať“ do cieľového jazyka myšlienkové obraty, ktoré sú mu cudzie. Preložený text potom zvyčajne rozoznáme na prvý pohľad práve podľa častého výskytu niektorých konštrukcií, ktoré sú v slovenčine síce gramaticky a štylisticky správne, no predsa len neprirodzené.

Už sme spomenuli, že ak má prekladateľ správne aplikovať vedomosti a skúsenosti z jednotlivých jazykových disciplín, musí najprv predlohu správne dešifrovať. Literárny komunikát si vyžaduje vo fáze vnímania textu automatické kroky, v ktorých si prekladateľ ozrejmí jeho osobitosť, selektívne a interpretatívne odhadne medzikultúrny vzťah medzi subjektívnym pohľadom na svet a autorovým cudzím videním sveta či kultúrnym kontextom. J. Levý (Levý, 1998, s. 59) považuje interpretáciu za súčasť druhej fázy prekladateľskej činnosti, čo je však diskutabilné. Veď aj J. Vilikovský zdôrazňuje, že „interpretácia je súčasťou prvej, recepčnej fázy a všetky prekladateľské aktivity stavajú práve na nej.“ (Vilikovský, 1982, s. 162) Každá recepcia diela pravdaže vyvoláva nejaký estetický zážitok, či už pozitívny alebo negatívny, ktorý je vlastne predpokladom interpretácie. Intenzitu či mieru zážitku determinuje individuálna skúsenosť percipienta. Práve spomínaná primárna interpretácia zohráva pri preklade literárneho textu najkľúčovejšiu úlohu. Prekladateľ, ktorý je najprv čitateľom, stavia práve na tomto prvotnom estetickom zážitku. Prvotná recepcia diela vyvoláva isté subjektívne východiská, ktoré napokon ovplyvnia výsledné dielo.

1.1. Interpretačné východiská

Ak vychádzame z textu, čo je podľa J. Mistríka „jazykovo-tematická štruktúra so zámerným usporiadaním výpovedí, ktorým sa vyjadruje relatívne uzavretý myšlienkový komplex“ (Mistrík, 1989, s. 401), treba pripomenúť, že pri texte ide o výpovede, a nie o vety. Vetnú a nevetnú výpoveď chápeme ako najmenšiu situačne zakotvenú jednotku prehovoru. Medzi výpoveďou a textom je plynulý prechod, no aj tak nesmieme zabúdať, že text je myšlienkovým celkom, kým výpoveď iba jeho časťou. Napríklad situačná elipsa: *„Prosím!“* je výpoveď, ktorá má vetnú konštrukciu, aj keď je ako veta neúplná, ale ako výpoveď je úplná. Opiera sa o konkrétnu situáciu, a preto je zrozumiteľná. „S nadväznosťou výpovede na situáciu úzko súvisí najjednoduchší syntaktický rekurzívny prostriedok - juxtapozícia. Poznáme ju práve z vetnej syntaxe - pri signalizovaní príslušnosti atribútu alebo pri signalizovaní zlučovania. Juxtapozícia sa vyskytuje najčastejšie v rozprávaní - rozprávanie je totiž lineárne, kým výkladový text je priestorový.“ (Mistrík, 1988, s. 295) Pri formovaní výpovede, ktorá sa má preniesť k adresátovi, platí všeobecná, nielen jazyková zásada -

vychádzať od známeho k neznámemu. Výpoveď treba významovo a gramaticky organizovať a dať jej takú podobu, aby bola adresátovi zrozumiteľná a správne pochopená.

2. Sloveso ako najdôležitejší vetotvorný segment

Sloveso so svojím atribútom - príslovkou či podstatným menom sa môže klásť oproti menným výrazom vo vete do protikladu takto: čím viac významov sloveso obsahuje, tým menej neslovesných faktorov znesie veta. A naopak, čím je veta nasýtenejšia pojmovo, mennými faktami, tým menej významnú úlohu hrá vo vete sloveso. Podraďovacie súvetie sa môže transformovať ešte do zovretejšej podoby, a to vtedy, ak sa jedna veta - vedľajšia - zmení na polovety prostredníctvom zmeny určitého slovesa na neurčité sloveso. Namiesto *keď prišiel, povedal* sa použije *príduc povedal* alebo namiesto *keď prichádzal, vravel* sa použije *prichádzajúc vravel*. Zmena, ako vidieť, nastáva v tom slovese, ktoré reprezentuje vedľajšiu, čiže nie hlavnú, ale sprievodnú vetu. Sloveso, ktoré má v súvetí určitý tvar, sa mení na neurčité. Celá koštrukcia s prechodníkom sa úzko pripája k hlavnej vete, alebo lepšie povedané k slovesu hlavnej vety. Prechodník vykonáva funkciu atribútu celej vety, bez nej nemôže v prejave existovať. Sloveso v určitom tvare je gramaticky presne určené, a to kategóriou osoby, čísla, času, spôsobu, vidu a slovesného rodu. V prechodníku však väčšinu z týchto kategórií stráca, ponecháva si iba kategóriu vidu a času.

Sloveso sa teda javí ako základný prvok výpovede, a to nielen preto, že pomenúva deje, stavy, ale najmä pre intenciu slovesného deja - schopnosť slovesa spájať sa so substantívami na základe intencie deja. V tejto lexikálno-gramatickej kategórii sa odráža tranzitná povaha slovesa: dej vychádza od istého činiteľa, agensa a zasahuje istú substanciu, paciensa. Sloveso je dôležitým prvkom pri formovaní výpovede nielen pre schopnosť vyjadrovať intenciu deja, ale aj pre schopnosť vyjadriť predikáciu, ktorá nesporne patrí k základným prostriedkom kogitatívnej funkcie jazyka.

3. Veta ako súčasť komunikátu

Človek vníma svet zmyslami a v jeho vedomí sa formujú myšlienky ako odraz objektívnej skutočnosti, ktorú človek vyjadruje prostredníctvom reči a jazyka. Podávateľ vyjadruje myšlienky tak, že používa slová a istým spôsobom ich usporadúva. Ide o pomenovaciu a vetotvornú činnosť. Podávateľ si teda zvolí isté konkrétne pomenovacie prostriedky - slová - a potom ich spája do uzatvoreného celku, čím vznikajú vety. Jedna a tá istá výpoveď sa môže realizovať viacerými spôsobmi. Ľubovoľnú udalosť môžeme opísať „suchými“ vetami informatívneho charakteru, alebo ju môžeme opísať ako podklad pre

umelecký prejav. O tej istej veci možno hovoriť veľmi stručne v titulku, alebo obšírne v diskusii. Prekladateľ sa pri svojej práci usiluje interpretovať výpoveď tak, aby zachoval jej rozsah, podobu, ale najmä informáciu, ktorú nesie.

Ak má východiskový komunikát plynúť hladko, bez zjavných defektov a nevhodne použitých jazykových prostriedkov, prekladateľ musí správne dešifrovať slová a venovať náležitú pozornosť vetotvorbe. V. V. Vinogradov charakterizoval vetu ako „najmenšiu gramaticky usporiadanú, významovo ucelenú a intonačne uzatvorenú jednotku jazykového prejavu, ktorou sa vyjadruje vzťah ku skutočnosti.“ Veta je teda útvar gramaticky a lexikálne nerovnorodých zložiek, ktoré sú v relatívne hierarchickom vzťahu. Hierarchia je daná kontextom aj vnútornými zákonitosťami. Vety tvoria súvislý jazykový prejav. Prekladateľ by si pri vetotvornej činnosti mal uvedomiť, že každá veta ako konkrétna výpoveď musí podľa J. Orlovského (Orlovský, 1971, s. 13-14):

1. Vyrastať zo skutočnosti alebo súvisieť s kontextom. Vety, ktoré sa neopierajú o ucelený prejav, nebývajú zrozumiteľné.

2. Označovať nejaký vecný obsah, myšlienku.

3. Odzrkadľovať postoj hovoriaceho ku skutočnosti, o ktorej sa vo vete hovorí.

4. Vyjadrovať vzťah podávateľa k prijímateľovi (k čitateľovi), t. j. podávateľ obsah vety oznamuje, pýta sa ňou, prostredníctvom nej rozkazuje, prípadne si niečo želá.

5. Vznikať podľa platných pravidiel gramatickej stavby jazyka, čo znamená, že podávateľ musí správne zvolené slová dávať do vzťahov (prisudzovanie, určovanie, priraďovanie), a tak stavať vety.

4. Prechodník ako potenciálny segment prekladu

Prekladatelia riešia problém prekladu ruských prechodníkov rôznymi spôsobmi: buď sa prechodníkom úzkostlivo vyhýbajú, lebo sa domnievajú, že sú to v slovenčine už zastarané, mŕtve tvary, alebo majú tendenciu nahrádzať prechodník prechodníkom a používajú ho aj na miestach, kde slovenčina dáva prednosť iným výrazovým prostriedkom. Preto považujeme za potrebné ujasniť si miesto prechodníkov vo výstavbe vety v oboch jazykoch, ich vzťah k ostatným funkčne blízkym jazykovým prostriedkom. Rovnako si našu pozornosť zasluhuje aj ich význam a slohová funkcia. Len tak môže prekladateľ s istotou rozhodovať o ich preklade a použití, či adekvátnej náhrade v slovenskom texte.

Prechodníky v ruštine, rovnako ako v slovenčine, slúžia najmä na vyjadrenie sprievodných, súčasne prebiehajúcich dejových okolností, ktoré sa vzťahujú na rovnaký podmet ako hlavný dej. Slovesný dej prechodníka ako dej vedľajší, podružný, súvisí s dejom prísudkového jadra, alebo ho bližšie určuje či vysvetľuje. Túto úlohu prechodníkov možno vysvetliť na príklade porovnania s významovo podobnými jazykovými prostriedkami. V obidvoch jazykoch sú to vedľajšie vety priraďovacie a podraďovacie alebo väzby so substantívami, adjektívami a adverbiami.

Prekladateľ si pri preklade z ruštiny do slovenčiny môže vyberať až z piatich spôsobov, ako ruský prechodník interpretovať do slovenčiny. Vzťah dvoch dejov môže byť odstupňovaný - z voľného spojenia dvoch rovnocenných jadier sa postupne môže stať spojenie čoraz tesnejšie, pričom jedno dejové jadro je zatláčané do úzadia a mení sa na príznak základného deja.

Prechodníky sú jedným z článkov tejto reťaze jazykových prostriedkov. Na rozdiel od spojenia priraďovacími a podraďovacími vedľajšími vetami prechodníky podriaďujú jeden dej druhému a vytvárajú tak užšie spojenie výrazových prostriedkov, hoci isté prvky dejovosti si zachovávajú. V tejto základnej funkcii sa prechodníky používajú vo všetkých slovanských jazykoch a ako zvláštne slovesné tvary existujú aj vo väčšine ostatných jazykov. Pre zaujímavosť uveďme, že „v indoeurópskych jazykoch sa vyvinuli pomerne nedávno. V klasickej latinčine, gréčtine, v gótčine či v staroslovienčine by sme ich vôbec nenašli. Ich vznik nesporne súvisí so zdokonaľovaním stavby jazyka, a to najmä s potrebou písomnej podoby reči presnejšie vyjadriť súvislosť a zložitosť dejov.“ (Oktábec, 1953, s. 275) V systéme každého jazyka majú prechodníky rôzne zvláštnosti, a to nielen po stránke tvarovej, ale aj štylistickej a významovej. Rozsah ich používania sa menil s konkrétnym historickým vývinom každého jazyka, a preto je odlišný aj v takých príbuzných jazykoch, akými sú slovenčina a ruština.

Výraznou zvláštnosťou ruských prechodníkov je ich neohybnosť. Aj napriek tomu, že ruské prechodníky svoj vzťah k podmetu morfologicky nevyjadrujú a majú len jeden tvar, ľahko sa dá určiť podmet, ku ktorému sa prechodníková väzba vzťahuje, a to aj v prípadoch, keď sa prechodník nachádza v zložitom súvetí medzi dvoma vetami s rôznymi podmetmi. Omyly tohto druhu sa vyskytujú v prekladoch veľmi zriedkavo.

Prechodník sa v ruskom jazykovom systéme uplatňuje vo všetkých jazykových štýloch. Nachádzame ho v umeleckom, náučnom aj hovorovom štýle. Rovnako sa vyskytuje aj vo všetkých vrstvách jazyka a považujeme ho za neutrálny výrazový prvok. Menej sa však uplatňuje v hovorenej reči než v písomnej podobe jazyka. Je to prirodzené, lebo písomné

vyjadrovanie častejšie používa tesnejšie spojenia a zložitejšie vetnú stavbu. V rámci písaného jazyka nachádzame pri používaní prechodníka rozdiel medzi umeleckým jazykom a jazykom odbornej literatúry, kde sa prechodník využíva ešte rozmanitejšie. Dokonca ani v slohu rôznych spisovateľov nemá prechodník rovnaké postavenie. Niektorý ho nadužíva, iný zasa nepoužíva skoro vôbec alebo len veľmi sporo. Tak napríklad opisy prírody N. V. Gogoľa sú iné, ako opisy u I. S. Turgeneva alebo M. Gorkého. Gogoľ a Gorkij obľubujú bohaté, košaté vety, kde sa prechodníky uplatňujú veľmi často, kým Turgenev, práve naopak, používa jednoduché vety a prechodníkom sa takmer úplne vyhýba.

Prechodník sa tiež môže nachádzať v nerovnakej miere v rozličných literárnych dielach toho istého spisovateľa. Pri pozornom čítaní a vyhľadávaní prechodníkov v poviedkach Michaila Zoščenka v origináli sme zistili, že napríklad v dielku *Последнее Рождество* alebo *Рассказ про попа* nachádzame prechodníky v hojnom počte, no napríklad v poviedke *Случай с римским папой* či *Чёрт* sa nevyskytujú vôbec. Prvé dve poviedky sú totiž umeleckým rozprávaním, ktoré vyslovil ako vlastný prejav sám spisovateľ a pokladáme ich za autorskú reč.

V modernej slovenčine sa prechodník používa iba veľmi obmedzene. V hovorenej podobe jazyka sa vôbec nepoužíva a v písomnej sa v porovnaní s ruštinou vyskytuje naozaj len zriedka. Výskyt prechodníkov v slovenskej krásnej literatúre je podmienený štýlom toho-ktorého autora. Starší autori, ako napríklad Kalinčiak, používali prechodník v oveľa väčšej miere ako súčasníci D. Mitana či T. Keleová-Vasilková. Mnohí dnešní autori sa totiž snažia vyjadrovať zjednodušene, prostredníctvom viet s uvoľnenou stavbou, a tak čo najviac priblížiť písanú reč hovorenej podobe jazyka, ktorá je stručnejšia. Treba ešte pripomenúť, že v slovenskej krásnej literatúre sa prechodník využíva predovšetkým vo vetách, ktoré uvádzajú priamu reč. Tu má prechodníková väzba vyjadriť činnosť hovorenia a sprievodné dejové okolnosti čo najúspornejšie, aby uvádzacia veta nepreválila priamu reč. Inak sa prechodníky vyskytujú hlavne v širokom, pokojnom rozprávaní, v opisoch okolností a situácií.

Pri štúdiu ruských originálnych textov a ich prekladov sme sa presvedčili, že prekladatelia interpretujú prechodníky podľa toho, ako sa im to práve hodí, ako im to za daných okolností hovorí jazykový cit a predpisujú jazykové pravidlá. Je pravdepodobné, že desať prekladateľov by rovnaký prechodník v tej istej vete preložilo viacerými spôsobmi, a to aj napriek výsledkom výskumu, ktoré by zvádzali použiť taký či onaký spôsob. Z toho vyplýva, že prekladateľ by mal byť aj lingvistom. Rozdiel medzi prekladateľom lingvistom a nelingvistom je v stupni uvedomelého prístupu k procesom rečotvorby a k zákonitostiam vzťahov konfrontovaných jazykov. Keď pritom ide o konfrontáciu blízkych, príbuzných

jazykov - tak ako v našom prípade ruštiny a slovenčiny - stupeň interferenčného tlaku je vysoký. Prekladateľ - lingvista je preto vo výhode, keďže vedomou kontrolou môže zabrániť „prenosu akcentu“, ku ktorému prirodzene pri interpretácii dochádza. Veď jazyková forma prekladu pôsobí o to lepším dojmom na percipienta, o čo adekvátnejšie podáva všetky stránky originálu a o čo presnejšie zodpovedá svojou stavbou jeho rodnému jazyku.

5. Spôsoby prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny

5. 1. Preklad prechodníkov hlavnou vetou

Spomenuli sme, že ruské prechodníkové väzby sú v ruskom texte hocijakého druhu vysoko frekventované. Existuje širšia paleta možností prekladu prechodníkov. Prvou, a podľa nášho výskumu aj najbežnejšou, je preklad hlavnou vetou, ktorú k predchádzajúcej vete pripájame spojkou *a*, slovom *pritom, zaraz, a tým* a podobne. Vo vzorke 162 viet s prechodníkom, ktoré sme vybrali z poviedok Michaila Zoščenka a noviel Nikolaja Vasilieviča Gogoľa, uplatnili prekladatelia Ján Ferenčík a Viera Marušiaková najčastejšie tento variant prekladu - bez ohľadu na to, či ide o prechodník prítomný alebo minulý - a to v 76 prípadoch. Faktom je, že pri uplatnení uvedeného spôsobu prekladateľ prakticky odstraňuje podradenosť deja vyjadreného prechodníkom. V našom prípade však ide o umelecký text, nemusíme sa teda tomuto spôsobu prekladu brániť. V odbornom štýle sa však podradenosť jedného deja druhému usilujeme zachovať. Ako príklad uplatnenia metódy prekladu ruského prechodníka pomocou hlavnej vety na ukážku vyberáme jednu vetu:

Он сидел на стуле и, покачиваясь в такт, пел „Рождество твое“. (M. З.)

Sedel na stoličke, pohojdával sa do taktu a spieval *Narodil sa Kristus Pán*. (J. F.)

5. 2. Vedľajšia veta ako ďalšia translatologická alternatíva

Vhodným spôsobom prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny je aj preklad pomocou vedľajšej vety. V analyzovaných originálnych literárnych textoch sme nachádzali vety s prechodníkom, kde prekladatelia volili preklad prostredníctvom vedľajšej vety príslovkovej časovej, príslovkovej vety spôsobovej, príslovkovej vety dôvodovej, príslovkovej vety príčinnej, pomocou vedľajšej vety prívlastkovej a napokon využitím vedľajšej vety podmetovej.

Ak prechodníky prekladáme týmto spôsobom, spravidla je najvhodnejší preklad časovou vetou, ktorá môže vystihnúť predčasnosť jedného z dejov alebo ich súčasnosť.

Príslovková veta časová - temporálna zastupuje príslovkové určenie času hlavnej vety. Z nášho výskumu vyplynulo, že tento spôsob je druhým najpoužívanejším. Prekladatelia ho

uplatnili až v 23 prípadoch.V uvedených vetách prevažuje časová spojka *keď*: Na ilustráciu uvádzame:

Может, Иван Савич, выйдя на улицу, слишком распарился от волнения, перепрел, и с потом у него вышла болезнь наружу. (М. З.)

Je možné, že Ivan Savič, keď vyšiel na ulicu, príliš sa spotil od vzrušenia, obliala ho vara potom vyšla z neho aj choroba. (J. F.)

Keď Timofej Vasilievič videl, že situácia začína byť vážna, zalomil rukami, znova vytiahol desaťkopejku a potom ju znova schoval. (J. F.)

Príslovková veta spôsobová - modálna vyjadruje príslovkové určenie spôsobu hlavnej - nadradenej – vety. Našli sme iba štyri prípady, keď je spomínaným druhom vedľajších viet v slovenskom preklade nahradený ruský prechodník. Uvádzame:

Со страхом вперил он пристальнее глаза, как бы желая увериться, что это вздор. (Н. В. Г.)

So strachom sa zahľadel na plachtu pozornejšie, akoby sa chcel presvedčiť, že je to nezmysel. (V. M.)

Pri použití prechodníkov slovies, ktoré vyjadrujú účelovosť *(желать, намереваться, стараться...)* môžeme ruskú prechodníkovú väzbu prekladať pomocou vedľajšej vety účelovej, prípadne dôvodovej.

Príslovková veta dôvodová - kauzálna vyjadruje príslovkové určenie dôvodu hlavnej vety. Z nášho výskumu vyplýva, že preklad ruského prechodníka do slovenčiny vedľajšou vetou dôvodovou je zriedkavý. Z celej vzorky viet sme takýmto spôsobom našli preložené iba štyri vety, tu je jedna z nich:

Дверь была отворена, потому, что хозяйка, готовя какую-то рыбу, напустила столько дыму в кухне, что нельзя было видеть даже и самых тараканов. (Н. В. Г.)

Dvere boli otvorené, lebo domáca práve piekla rybu a tak načmudila v kuchyni, že nebolo vidieť ani len šváby. (V. M.)

Príslovková veta príčinná, a to *cieľová - finálna*, vyjadruje cieľ toho, čo sa chce dosiahnuť dejom hlavnej vety. Týmto spôsobom prekladatelia preložili len dve vety, tu je jedna z nich:

Стараясь утишить сколько-нибудь душевное волнение и расколыхавшуюся кровь, которая билась напряженным пульсом по всем его жилам, он подошел к окну и открыл форточку. (Н. В. Г.)

Aby si trochu utíšil rozrušenú myseľ a rozbúrenú krv, ktorá mu prudko pulzovala vo všetkých žilách, šiel k obloku a otvoril vetráčik. (V. M.)

Ruský prechodník je možné prekladať do slovenčiny aj *prívlastkovou - atributívnou* vetou. Na atributívnu vetu sa spytujeme ako na prívlastok otázkou, ktorá je sformulovaná z hlavnej vety a v odpovedi je vedľajšia veta. V našom prípade prekladatelia pri preklade uplatnili vzťažné zámeno *ktorý* a *čo*, a to v štyroch zo 162 viet. Uvádzame jednu z nich:

Сияние месяца, озаривши комнату, упало и на него и сообщило ему странную живость. (Н. В. Г.)

Mesačný svit, čo ožiaril izbu, padol aj na portrét a dodal mu čudnú živosť. (V. M.)

Iba v dvoch prípadoch sme zaznamenali interpretáciu ruského prechodníka prostredníctvom *podmetovej vedľajšej vety*, ktorá zastupuje podmet hlavnej vety. V dvoch vetách, ktoré sme našli, sa uplatnilo súvzťažné spojenie *každý - kto,* pre nedostatok miesta však uvádzame len jednu z nich:

Встречаясь с ним на улице, невольно чувствовали страх. Пешеход осторожно пятился и долго еще озирался после того назад, следя пропадавшую вдаль его непомерную высокую фигуру. (Н. В.Г.)

Každý, kto sa s ním stretol na ulici, nevdojak pocítil strach, opatrne sa mu vyhol a potom sa ešte dlho obzeral za nápadne vysokou postavou, strácajúcou sa v diaľke. (V.M.)

5. 3. Prekladanie ruských prechodníkov prechodníkom

Náš výskum ukázal, že len 12 ruských viet s prechodníkom zo 162 preložili prekladatelia pomocou prechodníka. Z výskumu vyplýva, že použitie tohto spôsobu prekladu závisí od štýlu prekladateľa. Kým Ján Ferenčík oveľa častejšie prekladá prechodník prechodníkom, Viera Marušiaková sa mu skoro úplne vyhýba a uplatňuje iné, už spomenuté ekvivalenty. Hoci je prechodník v slovenčine iba veľmi málo používaný, nemôžeme povedať, že by to bol mŕtvy, zastaraný tvar. Veď na niektorých miestach sa priam žiada a takéto použitie je flexibilnejšie než jeho nahradenie hlavnou či vedľajšou vetou. Prekladateľ, ktorý zvažuje, či prechodník v slovenskej vete použiť alebo nepoužiť, nerozhoduje sa na základe nejakého pravidla. Dá sa povedať, že je to skôr otázka jazykového citu, zmyslu správne interpretovať a vystihnúť danú vetu so všetkými jej aspektmi. Ako príklad uvádzame jednu z viet:

И, зевая и сплевывая, стал свертывать папироску. (М. З.)

Zívajúc a odpľúvajúc, začal si krútiť cigaretu. (J. F.)

Ruské prechodníky, ktoré vyjadrujú príznak deja slovesného prísudku, môžeme prekladať aj s použitím príčastí. Konštrukcie s príčastím, teda so slovesnými prídavnými

menami, si zachovávajú značnú mieru dejovosti a vyjadrujú sekundárne deje. Sú synonymné so vzťažnými prívlastkovými vetami, ale polovetná konštrukcia je v porovnaní s vedľajšou vetou kondenzovanejšia. Považuje sa za prostriedok syntaktickej kondenzácie.

Prekladatelia využili tento translatologický variant v siedmich prípadoch, uvádzame jeden z nich:

А барышня сама стоит посиневши и хрипит уже. (M. З.)

Ale slečna sama stojí celá zelená a už chrčí. (J. F.)

Využitie predložkových pádov pri preklade ruských prechodníkov je veľmi častým javom. Takáto interpretácia v slovenčine zefektívňuje vyjadrovanie, a pritom sa z významu komunikátu nič nestráca. Možno povedať, že prekladatelia majú tento spôsob v obľube, veď zo 162 viet takto preložili Viera Marušiaková a Ján Ferenčík 28. Napríklad:

Плачет матушка обильно, на попа глядучи. (M. З.)

Popka plače, slzy ju zalievajú pri pohľade na popa. (J.F.)

Záver našej štúdie tvorí štatistický prehľad výskumu v tabuľke, ktorá prehľadne uvádza spôsoby prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny spolu s údajom o počte a percentuálnom zastúpení jednotlivých spôsobov prekladu v celom skúmanom texte.

Štatistický prehľad výskumu

Translatologická alternatíva	**Počet**	**Percentuálne zastúpenie**
Preklad hlavnou vetou	76	46, 91 %
Preklad predložkovými pádmi	28	17, 28 %
Preklad vedľajšou vetou časovou	23	14, 19 %
Preklad prechodníkom	12	7, 40 %
Preklad príčastím	7	4, 32 %
Preklad vedľajšou vetou príslovkovou spôsobovou	4	2, 47 %
Preklad vedľajšou vetou príslovkovou dôvodovou	4	2, 47 %
Preklad vedľajšou vetou prívlastkovou	4	2, 47 %
Preklad vedľajšou vetou príslovkovou príčinnou	2	1, 23 %

Preklad vedľajšou vetou podmetovou	2	1, 23 %
Skúmaný počet ruských viet s prechodníkom	**162**	**100 %**

Náš výskum prekladu ruských prechodníkov do slovenčiny bol založený na podrobnom skúmaní všetkých možností ich prekladu vo vzorke už spomínaných slovenských prekladov. Z hľadiska translatologického výskumu by bolo zaujímavé zopakovať podobný výskum na vzorke novších, modernejších textov. Myslíme si, že preklad prechodníkov bude mať tendenciu smerovať k vynechávaniu týchto slovesných tvarov, respektíve ich nahrádzaniu vedľajšími vetami. Je to však iba hypotéza, ktorú môžu potvrdiť alebo vyvrátiť už iba ďalšie podobné výskumy v budúcnosti.

Literatúra

1. BALÁŽ, G. - ČABALA M. - SVETLÍK, J.: Gramatika ruštiny; SPN, Bratislava 1995, s. 201
2. БУЛАХОВСКИЙ, Л. А.: Исторический комментарий к литературному русскому языку, Киев 1939, с. 170
3. БУЛАХОВСКИЙ, Л. А.: Русский литературный язык первой половины XIX века, Москва 1954, с. 133
4. CULLER, J.: Saussure; Archa, Bratislava 1993, s. 119
5. DVONČ, L. - HORÁK,G. - Miko, F. - Mistrík, J. - Oravec, J. - Ružička, J. - Urbančok, M.: Morfológia slovenského jazyka, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1966, s. 895
6. ГАЛКИНА-ФЕДОРУК, Е. М.: Современный русский язык, часть II, Морфология и синтаксис, Игдательство Московского университета 1964, с. 184-185
7. GOGOĽ, N. V.: Bláznove zápisky; preklad D. Lehutová, V. Marušiaková, Ikar, Bratislava 2002, s. 286
8. ГОГОЛЬ, Н. В.: Петербургские повести; Детская литература, Ленинград 1976, с.140
9. HABURČÁK, T. a kol.: Ruská gramatika; SPN, Bratislava 1968, s. 153-154
10. ИСАЧЕНКО, А.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология II; SAV, Bratislava 1960, s. 519-523
11. LETZ, B.: Gramatika slovenského jazyka, Bratislava,1950, s. 333
12. LEVÝ, J.: Umění překladu; Ivo Železný, Praha 1998, s. 59
13. MIKA, M.: Stručný prehľad ruskej morfológie, UMB, Filologická fakulta, 1997 Banská Bystrica, s. 89 - 91
14. MISTRÍK, J.: Kapitolky zo štylistiky; Obzor, Bratislava 1977, s. 295
15. MISTRÍK, J.: Štylistika; SPN, Bratislava 1989, s. 401
16. OKTÁBEC, V.: O překládání ruských prechodníkových vazeb; In: Kniha o překládání, Praha 1953, s. 258 - 279.
17. ONDRUŠ,Š. - Sabol, J.: Úvod do štúdia jazykov; SPN, Bratislava 1987, s. 328
18. ORLOVSKÝ, J.: Slovenská syntax; Obzor Bratislava, 1971, s. 13-14
19. PAULINY, E.: Slovenská gramatika; SPN Bratislava 1981, s. 151, 195-196
20. RICOEUR, P.: Teória interpretácie: Diskurz a prebytok významu; Archa, Bratislava 1997, s. 135
21. RUŽIČKA, J.: O používaní prechodníkov, Slovenská reč 21 (1956), s. 291
22. VILIKOVSKÝ, J.: Preklad ako proces: (Interpretácia - koncepcia - reprodukcia). Revue svetovej literatúry, 18, 1982, č. 1, s. 161 - 171

23. ВИНОГРАГОВ, В. В.: Русский язык; Москва 1947, с. 384-390
24. ВИНОГРАГОВ, В. В. (ред.): Грамматика русского языка, АН ССР, Москва 1952, I с. 522-523, 532-533
25. ЗОЩЕНКО, М.: Исповедь; Издательство „Советская Россия“, Москва 1987, с. 322
26. ЗОЩЕНКО, М.: Рассказы; Средне-Уральское книжное издательство, 1988, с. 297
27. ЗОЩЕНКО, М.: Избранное; изд. „Советская Россия“, Москва 1989, с. 431
28. ZOŠČENKO, M.: Kolotoč; Vydavateľstvo Európa s. r. o., Bratislava 2002, preložil Ján Ferenčík, s. 279

ПУШКИНСКИЕ РЕМИНИСЦЕНЦИИ В КОНТЕКСТЕ ОРФИЧЕСКОГО МИФА В ЦИКЛЕ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ «АНДРЕЙ ШЕНЬЕ»

Светлана Александровна Фокина

Filologická fakulta Odesskej národnej univerzity I. I. Mechnikova, Odessa, Ukrajina
svetlana_fokina@ukr.net

В цветаеведении неоднократно поднимался вопрос о том, что образ поэта – одна из центральных мифологем в художественном мире М. Цветаевой. Ряд исследователей также подчеркивает важность для становления лирической системы поэтессы как орфического, так и пушкинского мифа (А. Асоян (1), К. Азадовский (2), Р. Войтехович (3), О. П. Хейсти (4), И. Шевеленко (5)). Однако анализ влияния обоих факторов на осмысление М. Цветаевой феномена поэта носит все еще фрагментарный характер. Что же касается цикла «Андрей Шенье», то он явно недостаточно изучен.

Цель данной статьи – поливалентный анализ пушкинских реминисценций в соотнесении с доминантами орфического мифа в лирическом цикле М. Цветаевой «Андрей Шенье».

В художественной системе Марины. Цветаевой центральное место занимает образ поэта – носителя творческого начала, которому часто придаются черты избранности и мученичества. В сознании поэтессы эти два понятия взаимосвязаны и дополняют друг друга: «между полнотой страдания и пустотой счастья мой выбор был сделан отродясь – и дородясь!» (6) По замечанию Ю. М. Лотмана, «„алфавит” символов того или иного поэта далеко не всегда индивидуален: он может черпать свою символику из арсенала эпохи, культурного направления, социального круга» (7).

Миф о поэте был доминантой идеологемой в системе эстетических представлений Серебряного века и, прежде всего, соотносился с двумя персоналиями – Пушкиным и Орфеем. Это неудивительно, ведь А. С. Пушкин дал «эстетическую форму русской «всечеловечности», «русскую меру красоты» (8), и, «начиная с 1840-х гг., каждое значительное явление русской культуры создавало „своего Пушкина”» (9).

Обращение к образу Орфея и переосмысление мифа о нем присуще не только русскому, но и европейскому модернизму. В Серебряном веке орфический миф обрел новые векторы развития: его доминантой стало убеждение, что «жертвенная участь

поэта – пеня за древнюю вину, за „орфическое" пре-ступление границы, завесы между мирами» (10). Согласно наблюдениям З. Г. Минц, в это время, с одной стороны, «возрастало значение тематики, связанной с искусством» (11), с другой – проявлялся повышенный интерес к запредельной реальности, способствуя тому, что многие «течения стали строить свою эстетику на иррационалистической, а иногда и мистической основе» (12). История Орфея вписывалась в контекст характерных для Серебряного века представлений об особом статусе поэта: магических возможностях поэтического дара (умение Орфея завораживать), медиальных способностях (после смерти Орфей стал оракулом), страдании (разлука с Эвридикой), связи с Иномирием (путешествие в Царство теней) и мученической смерти (Орфея растерзали Вакханки).

Цветаевский миф о поэте был всегда сопряжен с осмыслением орфической темы и символики. Согласно утверждению О. П. Хейсти, для М. Цветаевой «Орфей стал <…> прототипом поэта, воплощением той таинственной власти, которая вновь и вновь возрождается в поэтах разных стран и времен» (13). Кроме того, М. Цветаева наиболее обострено ощутила возможность взгляда на А. С. Пушкина как символа русской поэзии в ракурсе мифа об Орфее. Характерна следующая запись поэтессы: «Смерть любого поэта, пусть самая естественная, противоестественна, т. е. убийство, поэтому нескончаема, непрерывна, вечно-ежемгновенно-длящаяся. Пушкин, Блок и – чтобы назвать всех разом – ОРФЕЙ – никогда не может умереть, поскольку умирает теперь (вечно!). В каждом любящем заново, и в каждом любящем – вечно» (14). Не менее важно то, что М. Цветаева наделяет признаком подобной незабвенности триаду Пушкин – Шенье – Орфей: «Плохо же тогда дело обстоит с Пушкиным (94 года назад (С. Ф. – умер), не лучше с Шенье (133 года назад), совсем безнадежно с Орфеем (?)» (15). Итак, в авторском мире М. Цветаевой обращение к феномену поэта, как правило, имплицитно включает в смысловую структуру ее произведений коды и отсылки к орфическому мифу.

Репрезентацией размышлений М. Цветаевой в 10-е годы о сущности поэта вообще и своей в частности, а также о нравственной позиции в переломное время становится цикл «Андрей Шенье» (1918).

История жизни и казни Андре Шенье соотносится поэтессой с историей Белого движения и своей судьбой. Такое сближение происходит по признаку отождествления времени Андре Шенье с эпохой, современной М. Цветаевой. Аналогию между временем Великой французской революции и послереволюционным временем в России М. Цветаева последовательно проводит в своем творчестве. В период создания

«Лебединого стана» и пьес «Фортуна» и «Конец Казановы» поэтесса обыгрывает судьбы героев XVIII века (Лозена, Марии-Антуанетты, Казановы). Гибель героев, относящихся к уничтожаемой культурной эпохе, не соответствующих новому времени и не принимающих его, позволяет М. Цветаевой осмыслить реалии современности и, отстранившись, понять их более глубоко. Такое постижение себя, окружающих людей и событий, специфики самого времени сквозь призму другой культурной эпохи и образов исторических, культурных или мифологических – принципиально для Марины Цветаевой.

История Андре Шенье оказывается той подходящей культурной мифологемой, которая должна стать одним из смысловых центров «Лебединого стана». Во-первых, образ Шенье отсылает к эпохе, ставшей наравне с современностью кодовой для сборника. Во-вторых, образ поэта, не отказавшегося от своих убеждений и казненного за это, не мог оставить Цветаеву равнодушной.

Обращаясь к судьбе Шенье, поэтесса следует за А. С. Пушкиным, для которого гильотинированный французский поэт также был знаковой и символической фигурой, что нашло отражение в элегии 1825 года «Андрей Шенье». По замечанию М. Виролайнен, «причиной тому могла стать только созданная» – А. С. Пушкиным – «в „Андрее Шенье" легенда о жертвенном пути поэта и о даровании ему на этом пути способности к пророчеству» (16). Кроме того, по утверждению Е. Эткинда, «на темы, связанные с Французской революцией, Пушкин размышлял всю жизнь: она была главным историческим событием эпохи, определившим характер наступившего века» (17). В 1825 году А. С. Пушкин написал элегию «Андрей Шенье», изобразив Андре Шенье, не отрекшимся от своих идеалов и предназначения быть поэтом даже накануне казни. В первом же «примечании к своей элегии Пушкин приводит начало предсмертного стихотворения Шенье» (18):

Comme un dernier rayon, comme un dernier zéphyre
Anime le soir d'un beau jour,
Au pied de l'échafaud j'essaie encor ma lyre…

(Les derniers vers d'André Chénier)

(«Как последний луч, как последний зефир / Оживляет вечер прекрасного дня, / Так у подножья эшафота я еще пробую мою лиру…» – последние стихи Андре Шенье) (19).

Шенье как личность явно импонировал А. С. Пушкину, ведь французский поэт «воспев „деву Эвминиду" – Шарлоту Корде и даже став на защиту приговоренного к казни Людовика XVI, … сохранил незыблемой веру в „священную свободу", в „богиню чистую" » (20).

Пушкинская традиция сказывается и в написании названия цветаевского цикла «Андрей Шенье»: имя французского поэта русифицируется. Но русификация имени А. Шенье, видимо, имеет и другое значение. Имя Андрей вызывает ассоциацию с образом Андрея Первозванного, апокрифического покровителя и защитника Руси. Имплицитная связь образа Шенье с Андреем Первозванным может быть задана и перекличками в судьбе поэта и апостола. Андре Шенье родился в Константинополе, где по преданию Андрей Первозванный был апостолом и посвятил первого епископа; Шенье был гильотинирован, апостол Андрей распят.

При этом следует учесть, что для М. Цветаевой актуальны идеи имяславия. Русификация имени Шенье подчеркивает его семантику «мужественный». Так модальность образа Андрея Шенье определяется тем, что он сам становится символом мужественности и отваги.

Цикл состоит из двух стихотворений. В первом – лирическое «я» сравнивает себя с Андре Шенье; второе – строится как предсмертный монолог Шенье. В такой организации лирического сюжета М. Цветаева следует традиции пушкинской элегии «Андрей Шенье», которая начинается с обращения к воспеваемому поэту, а основную ее часть составляет монолог Андре Шенье.

В первом стихотворении цветаевского цикла существование лирического «я» осмысляется как экзистенция греха:

Андрей Шенье взошел на эшафот,
А я живу – и это страшный грех.
Есть времена – железные – для всех.
И не певец, кто в порохе – поет.

И не отец, кто с сына у ворот
Дрожа срывает воинский доспех.
Есть времена, где солнце – смертный грех.
Не человек – кто в наши дни живет.

Образуется смысловой стержень лирического сюжета, в который вписаны две взаимосвязанные оппозиции – лирическое «я» / Андрей Шенье, поэт / «железный век». При этом, понятие грех в стихотворении получает дополнительную функцию:

обезличить того, кто признается грешником («не певец», «не отец», «не человек»). С присущим М. Цветаевой максимализмом грехом признаются традиционные ценности: жизнь, поэзия, страх за близких. Но такая переориентировка оказывается оправданной, так как в стихотворении воссоздается образ смутного времени, обозначенного как «железный век», что задает тему перевернутого мира, вводя в текст стихотворения апокалипсические мотивы («Есть времена, где солнце – смертный грех»). Противостоять нарождающемуся хаосу могут отвага и готовность к самопожертвованию. Символом такой отваги признается Андрей Шенье, а имплицитно и Белая гвардия. Нежелание или же неспособность пожертвовать собой осмысляется как малодушие, отказ от своей сущности и утрата связи со Старым миром. Второе стихотворение цикла строится как монолог Шенье перед казнью:

Не узнаю в темноте
Руки – свои иль чужие?
Мечется в страшной мечте
Черная Консьержерия.

Руки роняют тетрадь,
Щупают тонкую шею.
Утро крадется как тать.
Я дописать не успею.

Воспроизводится поток сознания, передавая внутреннее состояние. Пространство вокруг деперсонализируется, тюрьма предстает персонификацией чудовища («Мечется в страшной мечте / Черная Консьержерия»). Черный цвет и темнота становятся некими координатами инфернальности. В семантическое поле стихотворения входят апокалипсические мотивы, задаваемые цветаевской парафразой библейского обозначения апокалипсиса: «Утро крадется, как тать» (ср. «придет же день Господень, как тать ночью»).

В ожидании казни Андрей Шенье начинает ощущать свое тело расчлененным («Не узнаю в темноте / Руки – свои иль чужие?»). Кроме того, мотив неузнавания своих рук может иметь и другую интерпретацию. Перед смертью в пограничной ситуации поэту открывается нечто ранее недоступное и возникает ощущение, что его направляет высшая сила. Вводятся два взаимодополняющие, но отражающие разные стороны его личности, мотива. Первый – страх перед казнью, ощущение неизбежности насильственной и несвоевременной встречи со смертью («Руки роняют тетрадь, / Щупают тонкую шею»), что отражает его человеческую сущность, фиксируя

психическое состояние. Второй – страх не завершить свое дело («Я дописать не успею»). Создается смысловая оппозиция уходящее время / поэт-летописец.

Мотив ожидаемой казни вводит тему обезглавленного поэта. Можно предположить, что для М. Цветаевой эта тема особенно важна и позволяет расширить семантическую парадигму образа Андрея Шенье. Казнь уравнивает Шенье с Орфеем, образ которого концептуален в творчестве М. Цветаевой. Такое сближение происходит по признаку аналогичных мотивов, формирующих модальность этих двух образов: поэтический дар, страдание, мученическая смерть. Связь с образом Орфея определена и творчеством самого Андре Шенье, обращавшегося в своей лирике к отображению мира и мифологии Эллады. Не случайно, с точки зрения А. С. Пушкина, А. Шенье – «из классиков классик – от него так и несет древней греческой поэзией» (21). Не менее важно и другое: Андре Шенье вошел в историю как поэт, казненный за свои убеждения. «Когда-то Пушкина потрясло предсмертное замечание Андре Шенье: уже стоя на эшафоте, подле гильотины, Шенье дотронулся пальцем до лба и сказал: „А ведь у меня здесь что-то было!“» (22)

Аналогию между А. Шенье и Орфеем подкрепляет также идея наследования поэтического дара после гибели поэта. Как известно, мифический Орфей завещает свой талант острову Лесбос, куда приплывает его голова (Ср. «Так плыли голова и лира…»). А. Шенье признается предтечей романтизма, достаточно вспомнить слова Ш. О. Сент-Бёва: «Шенье – это предвозвестник поэзии будущего, он принес в мир новую лиру; но ему не хватает некоторых струн, которые с тех пор добавили и добавят еще его приемники» (23).

Учитывая подобный контекст, заключение Шенье в тюрьму может интерпретироваться в тексте стихотворения как вариант схождения Орфея в Аид. Именно поэтический дар помогает поэту противостоять заточению и ожидаемой смерти.

Подводя итоги, следует отметить, что цикл «Андрей Шенье» – один из знаковых в творчестве Марины Цветаевой 1910-х годов. Важность его обусловлена размышлениями о сущности поэтического дара и нравственном выборе в смутное время. Проводимая М. Цветаевой параллель между гибелью Андре Шенье и ее собственной судьбой, позволяет ввести образ французского поэта в цветаевскую персоносферу. В цикле присутствует игровая самоидентификация: поэтесса признает правильность позиции А. Шенье. В авторском мифе Цветаевой истинная сущность поэта – способность стать мучеником ради своих убеждений, как Андре Шенье или же

Орфей. Предназначение поэта – быть летописцем своей эпохи, увековечив безвозвратно уходящее время и его героев. Поэтому монолог Андрея Шенье несет метаописательную функцию. «Русифицированный» французский поэт считает своим долгом оставаться поэтом до самого момента казни. В этом М. Цветаева видит аналогию своему долгу перед воспеваемыми ею героями Белой гвардии.

Поэтический дар, символическим воплощением которого становится Орфей, – идеологема художественного сознания Марины Цветаевой, определяющая эстетико-тематическое единство не только цикла «Андрей Шенье», но и всей лирической системы поэтессы.

В данной статье продемонстрировано, как орфический миф вводится Цветаевой в парадигму образа А. Шенье, повышая его статус до мифологемы. Поливалентный анализ образа А. Шенье позволяет выявить влияние орфического мифа и пушкинского текста на моделирование М. И. Цветаевой семантической парадигмы феномена поэта в десятые годы XX века. Такой подход, предлагая определенный тип анализа, дает возможность исследования поэтической системы Цветаевой в аспекте вычленения орфического и пушкинского мифа как важных составляющих авторского мифа поэтессы и открывает перспективы дальнейшего исследования.

Примечания

(1) АСОЯН, А.: *Орфический миф и культура Серебряного века* [Электронный ресурс] : http://rossved.rggu.ru/rossved/article.html?id=357849&type=1
(2) АЗАДОВСКИЙ, К.: *Эвридика и Сивилла: орфические странствия Марины Цветаевой* In: НЛО. – № 26. – 1997.
(3) ВОЙТЕХОВИЧ, Р.: *Орфей, Фаэтон, Ахиллес и Пушкин (О пушкинском мифе Марины Цветаевой)* In: А. С. Пушкин – М. И. Цветаева: Седьмая цветаевская международная научно-тематическая конференция (9 – 11 октября 1999). Сб. докл. Москва, 2000.
(4) HASTY, O. P.: *Tsvetaeva's Orphic Journey in the Worlds of the Word*. Evanston; Illinois, 1996.
(5) ШЕВЕЛЕНКО, И.: *Литературный путь Цветаевой: Идеология – поэтика – идентичность автора в контексте эпохи.* Москва, 2002.
(6) ЦВЕТАЕВА, М.: *Собрание сочинений: в 7 т.* Т. 5. Кн. 1: Автобиографическая проза; Статьи; Эссе / [Составление, подготовка текста и комментарии А. Саакянц, Л. Мнухина]. Москва, 1997, с. 72.
(7) ЛОТМАН, Ю.: *Внутри мыслящих миров*. In: Семиосфера. Санкт-Петербург, 2004, с. 225.
(8) ЛЕБЕДЕНКО, Н.: *Пушкин и русский символизм*. Одесса, 1998, с. 197.
(9) МИНЦ, З.: *У истоков «символистского Пушкина»*. In: Поэтика русского символизма. Санкт-Петербург, 2004, с. 146.
(10) АСОЯН, А.: *Орфический миф и культура Серебряного века* [Электронный ресурс] : http://rossved.rggu.ru/rossved/article.html?id=357849&type=1

(11) МИНЦ, З.: *Эпоха модернизма: «серебряный век» русской поэзии.* In: Поэтика русского символизма. Санкт-Петербург, 2004, с. 351.
(12) Там же, с. 350.
(13) HASTY, O. P.: *Tsvetaeva's Orphic Journey in the Worlds of the Word*. Evanston; Illinois, 1996, с. 8.
(14) ЦВЕТАЕВА, М.: *Собрание сочинений: в 7 т.* Т. 7. Кн. 1: Письма / [Составление, подготовка. текста и комментарии Л. Мнухина]. Москва, 1998, с. 59.
(15) ЦВЕТАЕВА, М.: *Собрание сочинений: в 7 т.* Т. 5. Кн. 1: Автобиографическая проза; Статьи; Эссе / [Составление, подготовка текста и комментарии А. Саакянц, Л. Мнухина]. Москва, 1997, с. 302.
(16) ВИРОЛАЙНЕН, М.: *Посвящение «Андрея Шенье» (Миф жертвы и пророчества).* In: Речь и молчание: Сюжеты и мифы русской словесности. Санкт-Петербург, 2003, с. 139.
(17) ЭТКИНД, Е.: *Свобода и закон (Заметки на тему «Пушкин и наша современность»)*. In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 440.
(18) ЭТКИНД, Е.: *Мои послушные слова (О языковом оптимизме Пушкина).* In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 414.
(19) Там же, с. 414.
(20) ЭТКИНД, Е.: *Свобода и закон (Заметки на тему «Пушкин и наша современность»)*. In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 438.
(21) ЭТКИНД, Е.: *Мои послушные слова (О языковом оптимизме Пушкина).* In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 415.
(22) ЭТКИНД, Е.: *Там внутри (О Маяковском).* In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 545–546.
(23) СЕНТ-БЕВ, Ш. О.: *Литературные портреты. Критические очерки.* Москва, 1970, с. 81.

Литература

АЗАДОВСКИЙ, К.: *Эвридика и Сивилла: орфические странствия Марины Цветаевой* In: НЛО. 1997, № 26, с. 317–321.
АСОЯН, А.: *Орфический миф и культура Серебряного века* [Электронный ресурс]: http://rossved.rggu.ru/rossved/article.html?id=357849&type=1
ВИРОЛАЙНЕН, М.: *Посвящение «Андрея Шенье» (Миф жертвы и пророчества)*. In: Речь и молчание: Сюжеты и мифы русской словесности. Санкт-Петербург, 2003, с. 135–151.
ВОЙТЕХОВИЧ, Р.: *Орфей, Фаэтон, Ахиллес и Пушкин (О пушкинском мифе Марины Цветаевой).* In: А. С. Пушкин – М. И. Цветаева: Седьмая цветаевская международная научно-тематическая конференция (9–11 октября 1999). Сб. докл. Москва, 2000, с. 110–111.
ЛЕБЕДЕНКО, Н. П.: *Пушкин и русский символизм*. Одесса, 1998. – 204 с.
ЛОТМАН, Ю. М.: *Внутри мыслящих миров*. In: Семиосфера. Санкт-Петербург, 2004, с. 150–390.
МИНЦ, З. Г.: *У истоков «символистского Пушкина»*. In: Поэтика русского символизма. Санкт-Петербург, 2004, с. 146–149.
МИНЦ, З. Г.: *Эпоха модернизма: «серебряный век» русской поэзии*. In: Поэтика русского символизма. Санкт-Петербург, 2004, с. 342–389.
СЕНТ-БЕВ, Ш. О.: *Литературные портреты. Критические очерки.* Москва, 1970, с. 67–82.

ЦВЕТАЕВА, М.: *Собрание сочинений: в 7 т.* Т. 5. Кн. 1: Автобиографическая проза; Статьи; Эссе / [Составление, подготовка текста и комментарии А. Саакянц, Л. Мнухина]. Москва, 1997. – 336 с.
ЦВЕТАЕВА, М.: *Собрание сочинений: в 7 т.* Т. 7. Кн. 1: Письма / [Составление, подготовка. текста и комментарии Л. Мнухина]. Москва, 1998. – 432 с.
ШЕВЕЛЕНКО, И.: *Литературный путь Цветаевой: Идеология – поэтика – идентичность автора в контексте эпохи.* Москва, 2002. – 464 с.
ЭТКИНД, Е.: *Свобода и закон (Заметки на тему «Пушкин и наша современность»)*. In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 426–445.
ЭТКИНД, Е.: *Мои послушные слова (О языковом оптимизме Пушкина).* In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 399–425.
ЭТКИНД, Е.: *Там внутри (О Маяковском).* In: Психопоэтика. Санкт-Петербург, 2005, с. 533–567.
HASTY, O. P.: *Tsvetaeva's Orphic Journey in the Worlds of the Word.* Evanston; Illinois, 1996. – 267 p.

Summary

PUSHKIN REMINISCENCES IN CONTEXT OF ORPHIC MYTH IN THE CYCLE OF M. TSVETAEVA «ANDREY CHENIER»
This article demonstrates how to Orphic myth is introduced into the paradigm of M. Tsvetaeva image André Chénier, raising its status to mytheme. Polyvalent analysis of image André Chénier reveals the influence of the Orphic myth, and Pushkin's text on the modeling of M. Tsvetaeva semantic paradigm of the phenomenon of the poet in the 10's. Such an approach, offering a certain type of analysis allows the study of the poetic system M. Tsvetaeva's in the aspect of the isolation of the Orphic myth and Pushkin's myth and as important components of the myth of the poet and the author offers the prospect of further study.

IDEÁL RODINNÉHO ŠŤASTIA V ROMÁNE *RODINNÉ ŠŤASTIE* L. N. TOLSTÉHO

Anton Repoň

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
anton.repon@umb.sk

Život L. N. Tolstého bol plný bolestivých a stresujúcich hľadaní. Jeho názory, učenie, všetky práce sú plné hlbokých rozporov. Vo svojej tvorbe Tolstoj ostro vystupuje proti všetkým formám útlaku človeka, proti lži a pokrytectva súčasného vládneho, cirkevného, sociálneho a ekonomického poriadku a zároveň propaguje do života teóriu „nebojovať proti zlu násilím“. V okamžitom zrieknutí sa akejkoľvek formy násilia vidí možnú cestu v oslobodení ľudí z chudoby a nerovnosti, jediný spôsob, ako obnoviť spoločnosť.

Dloho veril, že ak si ľudia vybudujú svoj „zámok“ s vysokými morálnymi hodnotami vo všetkých oblastiach života, vrátane vyriešenia roľníckej problematiky, nemusia sa zmeniť ich základné sociálne podmienky života. Vo svojich prácach sa čoraz viac uchyľuje k hĺbkovej psychologickej analýze, utvrdzuje sa v možnosti morálneho prerodu človeka. Znovu a znovu však nenachádza žiadne takéto možnosti v konkrétnych spoločenských podmienkach svojej doby. Nové možnosti pre ľudí Tolstoj hľadá v dosiahnutí harmónie človeka a prírody najmä pod vplyvom umenia, v pôsobení rodiny na ľudskú dušu. V podaní Tolstého sú to večné a nemenné počiatky života – prostriedky na zlepšenie stavu ľudskej duše. Tieto názory boli základom jeho raných diel, ako sú *Lucern, Albert, Tri smrti, Rodinné šťastie.*

Rodinné šťastie predstavuje malý román Tolstého, ktorý vyšiel v roku 1859. Sám Tolstoj ho nazval románom, hoci na základe žánrových príznakov ide o typickú novelu – z kvantitatívneho hľadiska román pozostáva z 93 strán, príbeh je veľmi komorný a rozpráva o vzťahu medzi dvoma ľuďmi – mužom a ženou pred manželstvom a počas manželstva.

Téma rodiny je jednou z tém, ktoré dominujú v prácach Tolstého. Rodina, hľadanie rodinného šťastia a harmónie sa objavuje v Tolstého najvýznamnejších románoch *Vojna a mier* a najmä v románe *Anna Kareninová*. Koncom osemdesiatych rokov sa autor k tejto téme opäť vracia v novele *Kreutzerova sonáta*. Otázka rodiny bola pre spisovateľa dominujúca. Pod rodinou spisovateľ rozumel celý ľudský rod. Ak je rodina zničená, narúša sa celistvosť sveta. Vydanie románu B. M. Ejchenbaum spája s aktívnou diskusiou o rodine, manželstve a úlohe žien v spoločnsoti, ktorá sa začala v ruskej spoločnosti v druhej tretine 19. storočia. (1)

Diskusia o týchto otázkach predstavovala pre Tolstého zásadný význam. Román *Rodinné šťastie* môžeme považovať za umeleckú odpoveď na verejnú diskusiu, dialóg s dobou a súčasníkmi.

Je zrejmé, že v *Rodinnom šťastí* Tolstoj začal rozpracovávať *«мысль семейную»*. Nový román Tolstého však ostáva na periférii záujmov literárnej kritiky. Prvá zmienka o románe sa datuje k januáru 1859. Tolstoj nad ním pracoval s veľkým nadšením, postupne sa však z neho vytráca záujem, a po vydaní románu spravil toto vyhlásenie: *«Моя Анна* (takto nazýval Tolstoj *Rodinné šťastie* vo svojich vyhláseniach), *как я приехал в деревню и перечел ее, оказалась такая постыдная гадость, что я не могу опомниться от сраму и, кажется, больше никогда писать не буду»*. (2) Román *Rodinné šťastie* má zvláštny osud. Ap. Grigoriev upozorňuje na skutočnosť, že tento román si kritika ani nevšimla. Ap. Grigoriev, mimochodom, bol a ostal jedným z mála zástancov románu. Vo svojom článku *«Явления современной литературы, пропущенные нашей критикой»* (1862) zaradil *Rodinné šťastie* k najlepším prácam Tolstého v jeho ranej tvorbe. (3)

Rodinné šťastie ignorovala nielen kritika, ale i literárni teoretici. V odbornej literatúre o románovej tvorbe Tolstého sa môžeme stretnúť s názorom, že román *Rodinné šťastie* predstavuje zlyhanie v evolúcii Tolstého. Domnievame sa, že takéto tvrdenia sú nesprávne a náhodné, vymykajúce sa zo všeobecnej charakteristiky spisovateľovej románovej tvorby. Po napísaní kaukazských a sevastopoľských príbehov s obrovským počtom hrdinov a širokým záberom zobrazenia národného života, *v Rodinnom šťastí* kritika videla Tolstého vášeň pre teóriu „umenie pre umenie“, vplyv „triumvirátu“ (Družinin, Botkin, Annenkov), ako i napodobňovanie I. S. Turgeneva. B. M. Ejchenbaum *Rodinnému šťastiu* venuje veľa pozornosti v prvej z troch kníh o Tolstom. Domnieva sa, že v tomto období sa spisovateľ nachádzal v „prechodnom stave“, pôsobil mimo vznikajúcich literárnych smerov a skupín, žil v zmätku a neistote, pochyboval o zmysle svojej literárnej práce, v stave neustáleho súťaženia s Turgenevom, dôsledkom čoho bolo „podriaďovanie sa“ umeleckému štýlu Turgeneva, *«особенно в тех местах, где сделан нажим на стиль»*. (4)

V teórii literatúry 20. storočia všeobecnej analýze románu *Rodinné šťastie* sa venujú B. M. Ejchenbaum, V. A. Ždanov, N. N. Gusev, N. N. Ardens, S. P. Byčkov, E. N. Kuprejanova ako súčasť ich biografických prác o Tolstom. Pokus o zaradenie *Rodinného šťastia* do literárneho kontextu bola spomenutá iba B. M. Ejchenbaumom v práci *«Лев Толстой: 50-е годы»*. Ako zdroj literárnych prameňov Tolstého k napísaniu románu *Rodinné šťastie* Ejchenbaum uvádza významné práce, ktoré sa objavujú vo Francúzsku v druhej

polovici 19. storočia: Pierre-Joseph Proudhon *Spravodlivosť v revolúcii a cirkvi* (1858), Jules Michelete *Láska* (1859) a *Ženy* (1860). (5)

Avšak ideologický obsah románu Tolstého naznačuje existenciu ďalších dvoch ešte stále nespomenutých zdrojov: knihy J. J. Rousseaua – *Emil alebo o výchove* a *Sofia alebo žena* a román George Sandovej *Jacques* (1834). Domnievame sa, že práve tieto tri knihy nastolili nový diskurz o úlohe pohlaví v európskej kultúre a tento názor v literárnych kruhoch bol relevantný aj v druhej polovici 19. storočia. Tento nový pohľad bol založený na tvrdení o prirodzenej nerovnosti mužov a žien, dominantnom postavení muža a podriadenej úlohe ženy v spoločnosti. Je známe, že osobnosť a názory Rousseaua mali obrovský vplyv na formovanie Tolstého filozofie v ranom období spisovateľskej činnosti. Sme presvedčení, že model rodinného života, ktorý je definovaný v románe Tolstého *Rodinné šťastie*, bol vytvorený pod priamym vplyvom J. J. Rousseaua.

Spory v ruskej spoločnosti v súvislosti s problémom postavenia ženy sa časovo zhodujú s obdobím najväčšieho záujmu Tolstého o tvorbu George Sandovej a s polemikami, ktoré sú spojené s jej menom a názormi. *«Причисленная к литературному канону»,* G. Sandová *«заняла в сознании русских собратьев по перу почетное место в иерархии ценностей мировой художественной культуры. Это единственный случай в истории русской литературы 19 в., когда целая плеяда умных, просвещенных, талантливых мужчин открыто признавалась не просто в своем поклонении литературному дарованию женщины, но в ее огромном воздействии на себя и своих современников».*(6)

Jednou z dôležitých stránok životopisu Tolstého je jeho „románik“ s Valériou Arsenievovou, ktorá sa datuje do rokov 1856-1857. V tomto čase si vo svojej predstavivosti spisovateľ vytvára ideálnu predstavu o budúcej manželke, snaží sa nájsť stelesnenie svojho ideálu v živote. Manželstvo sa mu zdá veľmi dôležité a naliehavé – a Valéria Arsenievová sa stáva Tolstého nevestou. V listoch s Arsenievovou koncipuje „program“ rodinného šťastia, rozdeľuje úlohy pre budúcich manželov a načrtáva spôsob spoločného života: tento „program“ sa však nerealizoval: svadba sa nikdy nekonala. História vzťahu Tolstého a Arsenievovej takisto poskytla základ pre napísanie životopisného románu *Rodinné šťastie*. Listy, ktoré adresovala Valéria Arsenievová Tolstému, sa zachovali len čiastočne. Dodnes nie sú publikované, preto o osobnosti Valérie Arsenievovej môžeme usudzovať len z listov Tolstého a ich obsahov, ktoré nachádzame v prácach V. A. Ždanova a V. B. Šklovského.

V spomenutých listoch Tolstoj načrtáva dve verzie rodinného života.

Podľa prvej verzie – ideálneho variantu, manželia majú žiť obklopení prírodou, v krajine ďaleko od veľkého sveta. Muž bude robiť veci, ktoré miluje,

venovať sa literatúre a domácemu hospodárstvu; manželka sa bude venovať hudbe, čítaniu a pomáhať manželovi starať sa o roľníkov. Muž je vedúcou osobou v manželskom zväzku, svoju manželku učí a vychováva ju. Mala by sa venovať materstvu. Je zrejmé, že program rodinného šťastia je produktom patriarchálnej kultúry. To predpokladá striktnú hierarchiu medzi pohlaviami, ženy v tejto hierarchii zastávajú podradnú pozíciu. Roly manželov sú rozdelené: žena je vytlačená z činnosti v spoločenskej oblasti a odsunutá do domáceho života.

Ďalšia navrhovaná verzia údajného rodinného života – luxusný život v hlavnom meste so zábavou a koketériou, čoho výsledkom je útek od dlhov na dedinu, strata lásky a rešpektu medzi manželmi.

V románe *Rodinné šťastie* sú dôsledne uplatnené obe verzie rodinného života. Románik s Arsenievovou je minulosťou, ale Tolstého ideál rodinného života existuje ďalej, o čom svedčí text literárneho diela.

Domnievame sa, že *Rodinné šťastie* je skutočne v mnohých ohľadoch unikátne Po prvé, uzatvára počiatočnú fázu literárnej činnosti Tolstého. Táto práca je v pravom slova zmysle krízová. Po uverejnení románu Tolstoj odchádza z literatúry a venuje sa pedagogickej činnosti a hospodárstvu. Po druhé, sám autor sa o *Rodinnom šťastí* vyslovuje negatívne*: «Я увидал, - napísal V. P. Botkinovi, - какое постыдное г...., пятно, не только авторское, но и человеческое - это мерзкое сочинение. (...) Я теперь похоронен и как писатель и как человек; как вспомню только содержание милой повести, - признавался он ему же, - краснею и вскрикиваю*». (7) Počas dvoch rokov (1859 a 1860) píše Tolstoj listy Fetovi, Družininovi, Čičerinovi, v ktorých znovu a znovu opakuje, že po *Rodinom šťastí* písať príbeh o tom, „ako ho ona miluje“ – je hlúpe a trápne. Po tretie, *Rodinné šťastie* je unikátne v tom, že máme pred sebou jedinú prácu spisovateľa, ktorú v prvej osobe rozpráva žena, hlavná hrdinka Máša, vo forme poznámok.

Román *Rodinné šťastie* možno v istom zmysle považovať za programové dielo, v ktorom sa už začínajú črtať základné obrysy tragickej kolízie Anny Kareninovej. Do popredia vystupuje myšlienka o zhubnom vplyve svetského života na formovanie rodinného šťastia. Tolstoj v románe vyjadril svoj postoj k láske a manželstvu s hlbokou vrúcnosťou básnika i neľútostného sudcu. *Rodinné šťastie* píše človek, ktorý ešte verí v existenciu povznášajúcej lásky medzi mužom a ženou. No aj tu dochádza k strate ilúzií. Tolstoj prenikavo ukazuje, ako svetský život zbavuje človeka čestnosti, úprimnosti, pestuje v ňom lož, pretvárku, pokrytectvo a vypočítavosť.

Forma románu je jednoduchá: vydatá žena si zapisuje poznámky o svojom súčasnom a minulom živote. Hlavnými hrdinami románu sú statkár Sergej Michajlovič a jeho snúbenica,

neskôr manželka Mária Alexandrovna. Ústrednou témou románu je krach ich romantickej lásky, prerod vášnivých citov staršieho muža a mladého dievčaťa na pokojný a vyrovnaný vzťah založený na láske k deťom a ich otcovi. V obraze hrdinu pozorujeme mnoho autobiografických čŕt; chýbajú mu však typické črty svojho prostredia. Hlavná vec, ktorá spája autora a jeho hrdinu, je všeobecný postoj k životu. Sergej Michajlovič chce spojiť pokojný rodinný život s dedinou, ďaleko od svetskej „hlúpej" spoločnosti. Jeho plány zahŕňajú pokojný rodinný život na ruskom vidieku, prácu, oddych, prírodu, knihy a lásku k blízkemu človeku.

Po svadbe žije pár v ústraní na svojom panstve, sú šťastní. Ale hrdinka sa postupne začína nudiť. Manželský pár odchádza do Petrohradu, kde Mária zožne veľký úspech v svetskej spoločnosti. Medzi manželmi dochádza k roztržke, ktorá vytvorila „medzeru" v ich vzťahu. Na konci románu sa hrdinka vráti späť do rodiny a predchádzajúce city k manželovi nahrádza novými: *„Od toho času sa skončil môj román s mužom. Dávny cit sa stal drahou nenávratnou spomienkou a nový cit lásky k deťom a otcovi mojich detí bol začiatkom iného, no už celkom inak šťastného života, ktorý som ešte v tejto chvíli neprežila..."* (8)

Tolstoj necháva svoju hrdinku, aby sa vymanila z moci svojho manžela, prežila si svoje vlastné zlyhanie, aby tak bola schopná sama si zvoliť správnu cestu. Môžeme povedať, že v románe *Rodinné šťastie* Tolstoj v umeleckej forme presadzuje nutnosť podriadenia sa ženy záujmom rodiny. *„Počuj, prečo si mi nikdy nepovedal, že chceš, aby som žila tak, ako si ty žiadaš, prečo si mi dával voľnosť, ktorú som nevedela využiť, prečo si ma prestal učiť?"* ... *„My všetci, ale najmä vy, ženy, musíte osobne prežiť všetku nezmyselnosť života, aby ste sa vrátili k jeho podstate; ale inému človek nuverí...Osobne si sa musela presvedčiť a presvedčila si sa."* (200, 204)

V *Rodinnom šťastí* sa stretávame s rozprávaním príbehu v 1. osobe (Ich-Erzählung). Rozprávanie v 1. osobe Tolstoj používa pomerne často, napr. táto forma sa vyskytuje v autobiografickej trilógii *Detstvo, Chlapčenstvo, Mladosť*, v *Kozákoch, Markérovych zápiskoch, Lucerne.* V neskorších prácach bude dominanovať objektívne autorovo rozprávanie. V poznámkach hrdinky *Rodinného šťastia* rozprávanie príbehu v 1. osobe nie je úplne dodržané. V románe počujeme tri hlasy: hlas hlavnej hrdinky príbehu – Máši, hlas mužskej postavy – Sergeja Michajloviča, komentujúceho a hodnotiaceho to, čo sa deje; a napokon – hlas autora-rozprávača, ktorý objektivizuje rozprávanie. Práve takéto vstupovanie do rozprávania v 1. osobe je pre čitateľa najzaujímavejšie.

Prítomnosť autorovho slova sa najzreteľnejšie prejavuje v opisoch prírody, ktoré sú na takom malom priestore románu veľmi časté. V odbornej literatúre vznikol názor, že pri písaní

Rodinného šťastia sa Tolstoj priatelil s Turgenevom napriek skutočnosti, že v 1850-1870 rokoch turgenevovské umelecké princípy boli Tolstému všeobecne cudzie – *«основное, глубокое сопротивление, которое формировало стиль Толстого и в 50-е и в 60-е годы, было сопротивление тургеневскому роману».* (9)

Napriek tvrdeniu A. V. Čičerina sa literárni vedci domnievajú, že práve v *Rodinnom šťastí* opisy prírody sú podobné krajinomaľbám Turgeneva; okrem toho, duchovné prežívania hrdinky a jej nadšenie pre milovaného človeka sú napísané akoby rukou Turgeneva (10) a Sergej Michajlovič sa podobá na niektorého z turgenevovských hrdinov. Aj posledná kapitola románu vyznieva turgenevovsky – návrat do dávno nevykúreného prázdneho nikoľského domu, v ktorom sa príbeh začína, *„znovu ožil, ale neožilo to, čo v ňom bolo kedysi“*.(195)

Skutočne je to tak? V scéne, v ktorej Sergej Michajlovič prichádza na návštevu, hrdinka Máša so sestrou Soňou a guvernantkou Káťou sedia na terase a chystajú sa piť čaj. Opis jari v tejto scéne tvorí prelúdium k prvému bojazlivému rozhovoru o možnom sobáši a vznikajúcom cite lásky: *„Park bol už celý odliaty do zelene, v bujných okrasných kríkoch sa usadili sláviky a spievali tam do konca júna. Kučeravé kríky orgovánu akoby boli kde-tu zvrchu posypané čímsi bielym a lilavým. To orgován práve začínal pučať. Na terase bola príjemná tôňa. Hojná večerná rosa už-už sadala na trávu. Vonku za parkom doznievali posledné zvuky dňa, cengot prihnaného stáda. Hlupáčik Nikon viezol po chodníku popred terasu sud a studený prúd vody z krhly v kruhoch do čierna skrápal rozkopanú zem okolo kotlíkov a lodýh georgín.“* (121)

Mohli by sme polemizovať, či turgenevovský lyrický opis je rovnako dynamický ako u Tolstého, alebo o tom, kto z týchto dvoch spisovateľov je konkrétnejší, detailnejší vo svojich opisoch prírody. Tak u Tolstého, ako aj Turgeneva, opis prírody je iný; zhodujú sa v zrakových, sluchových, čuchových obrazoch, v zmyselných nazeraniach na okolitý svet. *„Obaja sme po Katinom odchode zmĺkli, aj vôkol nás všetko zmĺklo. Len slávik už nespieval úryvkovite a trhane ako večer, ale nenáhlivo, pokojne ako v noci, až sa jeho trilkovanie rozliehalo po celom parku, a druhý mu zdola, z úžľabiny, prvý raz tento večer odpovedal. Ten nablízku zatíchol, akoby chvíľočku načúval, a ešte jasavejšie a napätejšie sa rozospieval prerývanými zvonivými trilkami. A majestátne, pokojne sa rozliehali ich hlásky v nočnom, pre nás cudzom svete. Záhradník šiel spať do skleníka a jeho kroky v ťažkých čižmách sa ozývali po chodníku a čoraz väčšmi sa vzďaľovali. Voľakto dva razy prenikavo pod vŕškom zapískal a znova všetko zmĺklo. Ledva počuteľne zaševelilo lístie, zaplieskala strieška terasy a čosi voňavé, vlniace sa v povetrí zavanulo na terasu a rozlialo sa po nej.“* (124)

Presvedčenie Turgeneva, že k prírode sa možno priblížiť iba cez lásku, je späté s jeho eticko-filozofickými predstavami o živote. Odsudzuje ľudský egoizmus, ktorý neumožňuje človeku „splynúť“ s krásnym svetom prírody. Názorovo sa tak zbližuje s L. N. Tolstým. Napriek mnohým rozdielom v pohľade na svet a postavenie človeka v ňom, dospievajú k rovnakému poznaniu o charaktere zla – zhodujú sa v tom, že zlo, okrem iného, ľudí rozdeľuje, a aj preto negatívne vplýva na ich životné osudy. Spoločne veria, že tento nedostatok sa dá prekonať, ak človek pochopí, že je súčasťou celku – nekonečného vesmíru. Pripojenie sa k celku, splynutie s ním je – podľa úvah Turgeneva i Tolstého – hlavným prameňom šťastia a vnútornej harmónie. (11)

Románom *Rodinné šťastie* sa končí obdobie ideového a tvorivého hľadania Tolstého, keď sa usiloval uniknúť pred sociálnymi otrasmi a nájsť záchranu v umení, prírode a v šľachtickej usadlosti. Román, popri pútavej fabule, poskytuje aj poučenie o psychologických a morálnych aspektoch manželského života očami Tolstého, ktoré mnohých čitateľov zaujmú, iných pobúria a nebudú s autorom súhlasiť, ale rozhodne ich nenechajú ľahostajnými.

Poznámky

(1) ЭЙХЕНБАУМ, Б.*: Лев Толстой. Книга первая*: *50-ые годы.* Л., 1928. s. 363.
(2) ТОЛСТОЙ, Л. Н.: *Полн. собр. соч.: В 90 т.* М., 1949. Т. 60. s. 296.
(3) ГРИГОРЬЕВ, Ап.: *Соч.: В 2 т. М.,* 1990. Т. 2. s. 371.
(4) ЭЙХЕНБАУМ, Б.: *Лев Толстой.* Книга первая: 50-ые годы. s. 361, 363.
(5)Tamtiež, s. 363.
(6) *O polemike Tolstého s G. Sandovou* pozri: КАФАНОВА, О. Б.: *Лев Толстой - читатель и критик Жорж Санд* // Русская литература. 1996, s. 182-200.
(7) ТОЛСТОЙ, Л. Н.: *Полн. собр. соч.: В 90 т.* М., 1949. Т. 60. s. 296.
(8) TOLSTOJ, L. N. *Rodinné šťastie, Kreutzerova sonáta.* Pravda. 1985, s. 206. Preklad *Ružena Dvořáková-Žiaranová*. Všetky ďalšie ukážky z *Rodinného šťastia* sú citované z toho istého prekladu (pozn. autora).
(9) ЧИЧЕРИН, А. В.: *Идеи и стиль: О природе поэтического слова*. 2-е изд. М., 1968. s. 229.
(10) Pozri: ГУСЕВ, Н. Н.: *Лев Николаевич Толстой: Материалы к биографии с 1855 по 1869 гг.* М., 1957. s. 338; ЧИЧЕРИН, А. В.: *Очерки по истории русского литературного стиля.* s. 245-246. Pozri tiež: КУРЛЯНДСКАЯ, Г. Б.: *И. С. Тургенев и Л. Н. Толстой*. Курск, 1986.
(11) REPOŇ, A.: *Umelecké zobrazenie človeka v románovom svete I. S. Turgeneva.* Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2011, ISBN 978-80-557-0248-3, s. 34.

Literatúra

ЧИЧЕРИН, А. В.: *Идеи и стиль: О природе поэтического слова*. 2-е изд. М., 1968.
ЭЙХЕНБАУМ, Б.*: Лев Толстой. Книга первая*: *50-ые годы.* Л., 1928.
ГРИГОРЬЕВ, Ап.: *Соч.: В* 2 т. М., 1990. Т. 2.

ГУСЕВ, Н. Н.: *Лев Николаевич Толстой: Материалы к биографии с 1855 по 1869 гг.* М., 1957.
КУРЛЯНДСКАЯ, Г. Б.: *И. С. Тургенев и Л. Н. Толстой*. Курск, 1986.
REPOŇ, A.: *Umelecké zobrazenie človeka v románovom svete I.S. Turgeneva.* Fakulta humanitných vied UMB Mateja Bela v Banskej Bystrici 2011, ISBN 978-80-557-0248-3.
ТОЛСТОЙ, Л. Н.: *Полн. собр. соч.: В 90 т.* М., 1949. Т. 60.
TOLSTOJ, L. N. *Rodinné šťastie, Kreutzerova sonáta.* Pravda. 1985.

Резюме

ИДЕАЛ СЕМЕЙНОГО СЧАСТЬЯ В РОМАНЕ *«СЕМЕЙНОЕ СЧАСТЬЕ»* Л. Н. ТОЛСТОГО

Лев Николаевич Толстой в романе *«Семейное счастье»* изображает свои личные взгляды на любовь, брак, взаимоотношения между супругами, основанными на понимании, гармонии, любви, воспитании здоровых детей. *«Семейное счастье»* пишет человек, который уверен в существовании святой гармонии между мужчиной и женщиной. Здесь происходит потеря иллюзий. Л. Н. Толстой старается ответить на вопрос – как, куда и почему уходит любовь, что является причиной, кто виноват. В конце романа писатель формулирует свою теорию семейного счастья словами: *«Всем нам, а особенно вам, женщинам, надо прожить самим весь вздор жизни, для того чтобы вернуться к самой жизни», чтобы потом «новое чувство любви к детям и к отцу детей положило начало другой, но уже совершенно иначе счастливой жизни»* (204).

ČINGIZ AJTMATOV – BRÁNA DO KIRGIZSKEJ KULTÚRY

Paulína Kováčová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
paulina.kovacova@umb.sk

Téma, to si ty sám, tvoj osud.
Čingiz Ajtmatov

Úvod

Hodnotový rozmer Ajtmatovovej tvorby prekročil hranice bývalého Sovietskeho zväzu a obohatil kultúrny a literárny kontext celej Európy. Čitateľsky príťažlivým sa stal vďaka humanistickému posolstvu a originálnemu autorskému štýlu. Sám Ajtmatov hovorí, že *„spisovateľ nemôže presne sformulovať, o čom je jeho dielo. Vždy má pocit, že nemá dosť slov na to, aby v plnom rozsahu vyjadril svoj zámer“* (1982, s. 12). S určitosťou sa dá ale konštatovať, že v popredí Ajtmatovovej tvorby stojí človek ocitajúci sa v priestore, v ktorom sa stretáva mýtus s realitou, realita s fantastikou a človek, *„bez ktorého je umenie mŕtve“* (ibidem). Hlavné posolstvo každej novely či románu zostáva teda rovnaké, je ním volanie po humanizme, *„pretože sme – všetci ľudia zemegule, všetky jej národy – spojení teraz jedným a tým istým osudom“* (1983, s. VIII).

Osobnosť Čingiza Ajtmatova

Čingiz Torekulovič Ajtmatov (1928– 2008) sa považuje za jedného z najpoprednejších predstaviteľov súčasnej ruskej a kirgizskej literatúry, je nositeľom významných ocenení za literárnu tvorbu i spoločenskú aktivitu. Bol vskutku všestrannou osobnosťou s obdivuhodným tvorivým záberom. Okrem literatúry bola dlhé roky súčasťou Ajtmatovovho života i politika a diplomacia. Popri rôznych politických funkciách a originálnych literárnych počinoch inicioval aj medzinárodné stretnutia predstaviteľov vedy a kultúry známe ako Issyk-Kuľské fórum, a je považovaný aj za jednu z najvýznamnejších osobností kirgizskej kinematografie. Napriek všetkým týmto aktivitám však stále zostáva v povedomí hlavne ako spisovateľ. Ajtmatovovu činorodú osobnosť najväčšmi vystihuje vyznamenanie, ktoré mu udelila turecká vláda – vyznamenanie za vklad do rozvoja kultúry turkických národov. Spisovateľa poctili tým, že rok 2008 bol v Kirgizsku vyhlásený za rok Čingiza Ajtmatova.

Čingiz Ajtmatov v kontexte slovenskej kultúry

Slovenský čitateľ mal možnosť zoznámiť sa s takmer celou literárnou tvorbou Č. Ajtmatova, s výnimkou posledných dvoch románov (*«***Тавро Кассандры», «***Когда падают горы»* s podtitulom *«Вечная невеста»*). Literárnu i publicistickú tvorbu Čingiza Ajtmatova sprostredkúva v slovenských prekladoch Elena Krišková už od roku 1960, keď preložila jeho novelu *Džamila* (1960, 1964, 1979, 1982). V nasledujúcich rokoch sa stala autorkou prekladov prózy *Biely dážď* (1962), noviel *Hatiar Beknazar* (1964), *Stretnutie so synom* (1964, knižne v roku 1982), novely *Labute nad Issyk-Kuľom* (1973), ktorá vyšla i pod názvom *Topoľček môj v červenej šatôčke* (1963, 1982), *Zoči-voči* (1982), noviel *Prvý učiteľ* (1982), *Materinské pole* (1973, 1974 televízna hra a inscenácia, 1982), *Zbohom, Guľsary!* (1967, 1982), *Biela loď* (1971, 1975, 1982), *Keď včas priletia žeriavy* (1977), *Strakavý pes bežiaci po brehu mora* (1978, 1982), románov *Deň dlhší ako ľudský vek* (1983, 1988) a *Popravisko* (1988), divadelnej hry *Výstup na Fudžijamu* (1988, spolu s J. Szabóm) a novely *Džingischánov biely oblak* (1992). Tvorbu Č. Ajtmatova prekladali aj iní slovenskí prekladatelia, ide však zväčša o úryvky alebo kratšie novely publikované v časopisoch. Niektoré prózy boli preložené dokonca viackrát: časopisecky publikovaná poviedka *Frontiatko* v preklade J. Prídavka (1973), I. Machalu (1971), M. Cmarkovej (1982) i v preklade I. Otčenáša (1985) pod názvom *Vojačik*. Podobná situácia nastala aj v prípade poviedky *Červené jablko*. V roku 1964 bola poviedka publikovaná časopisecky v preklade M. Dobrovodskej, neskôr v preklade O. Marušiaka (1965), A. Bothovej, v preklade M. Cmarkovej pod názvom *Červené jabĺčko* (1983) i v preklade E. Kriškovej ako *Červené jablko* (1983). Výnimku tvorí novela *Tvárou v tvár* (1963) v preklade Nade Szabovej, ktorá vyšla knižne v súbore próz *Moja prvá láska*. Pre úplnosť výpočtu dodávame, že verše v Ajtmatovových dielach prebásnil I. Mojík.

O tom, ako bolo prozaické dielo tohto kirgizského autora vnímané v slovenskom prostredí, sa možno dočítať v našom príspevku *Čingiz Ajtmatov v zrkadle slovenskej literárnej kritiky* (2011), preto sa na tomto mieste obmedzíme len na konštatovanie najdôležitejších faktov. Ajtmatovovu slávu odštartovalo knižné vydanie *Džamily* v roku 1960. Ešte začiatkom šesťdesiatych rokov (1962–1965) vstupuje do povedomia slovenského čitateľa i prostredníctvom kratších noviel a úryvkov roztrúsených po rôznych časopisoch: *Biely dážď, Labute nad Issyk-Kuľom, Stretnutie so synom, Hatiar Beknazar* a *Červené jablko*. Veľký a pozitívny ohlas na stránkach novín a literárnych časopisov získava až novela *Materinské pole* začiatkom sedemdesiatych rokov, na rozdiel od ďalších noviel vydaných v tom istom desaťročí. Zvýšenú pozornosť si získala novela *Biela loď*, ktorá na stránkach literárnych

časopisov rozprúdila diskusia o tom, či je Ajtmatov romantikom alebo realistom. Najviac pozornosti kritiky i čitateľskej obce však vzbudil román *Deň dlhší ako ľudský vek*. Od roku 1981 boli publikované jeho úryvky v Novom slove a v Revue svetovej literatúry, napokon v roku 1983 vyšiel celý román v preklade E. Kriškovej knižne (v Tatrane s doslovom N. Potapova). O rok neskôr súbor Novej scény pripravil jeho inscenáciu pod vedením režiséra M. Kákoša. Podobne ako tento román aj román *Popravisko* (1988) vyvolal množstvo ohlasov, ktoré dostali priestor v Literárnom týždenníku z roku 1988 v podobe rozsiahlej diskusie za účasti slovenských spisovateľov i za účasti rusistov zaoberajúcich sa súčasnou literatúrou. Posledný raz predstúpil Č. Ajtmatov pred slovenského čitateľa v roku 1992, keď bola na pokračovanie v Revue svetovej literatúry uverejnená novela *Džingischánov biely oblak*.

Džingischánov biely oblak («Белое облако Джингисхана»)

Džingischánov biely oblak je, ako v krátkom predslove píše sám autor, novelou k románu *Deň dlhší ako ľudský vek*, ktorú ako súčasť románu pri jeho publikovaní v časopise Novyj mir v roku 1981 sovietska cenzúra neschválila. Novela vyšla v Rusku až v roku 1990 v časopise Znamia, na Slovensku až o dva roky neskôr v už spomenutej Revue svetovej literatúry. V slovenskom preklade bola uverejnená novela iba raz, časopisecky. Autorkou prekladu bola, tak ako v prípade ostatných Ajtmatovových próz, Elena Krišková.

V rozsiahlej novele čitateľ spoznáva osud Abutalipa Kuttybajeva obvineného z podvratnej činnosti – z kolaborácie s bývalými juhoslovanskými partizánmi. Abutalip Kuttybajev, poznajúc obvinenie, zmierený s osudom a po tom, ako posledný raz uvidí z pojazdnej väznice vo vlaku stanicu Boranly-Búrkovo a svoju rodinu, z vlastnej vôle zomiera pod kolesami vlaku zabrániac tak majorovi Tansykbajevovi využiť svoj prípad na postup vo vojenskej kariére. Do novely je organicky včlenený mýtus o Džingischánovi, ktorý *„má málo spoločného s historickou skutočnosťou, no veľa hovorí o pamäti národa“* (Ajtmatov, 1992, s. 73). Nevôľu cenzorov pravdepodobne nevzbudil samotný mýtus, ale jeho včlenenie do kontextu politických „čistiek“ prvej polovice päťdesiatych rokov.

Rozsiahla novela *Džingischánov biely oblak* má dve dejové línie. Prvá sa odohráva v súčasnosti a sústreďuje sa na príbeh Abutalipa Kuttybajeva a majora Tansykbajeva, druhú líniu tvoria zápisky z Abutalipovho denníka – povesť o Džingischánovi, bielom oblaku nad jeho hlavou a láske vyšívačky zástav Dogulang a stotníka Erdeneho. Dogulang s Erdenom na vojnovom ťažení počnú dieťa a jeho príchodom na svet porušia Džingichánov zákaz rodenia detí. Obaja sú na výstrahu ostatným popravení a dieťa Kunan zostáva v starostlivosti slúžky Altun. Biely oblak je metaforou Džingischánovho šťastia na výpravách. Mizne po

nemilosrdnom rozhodnutí o smrti dvoch nevinných ľudí a objavuje sa na stepi nad hlavou novorodeného Kunana.

Z lexiky turkických národov (a preklad niektorých lexikálnych jednotiek)

Okrem spomínaného antropocentrizmu predstavujú neprehliadnuteľnú súčasť Ajtmatovových próz aj kirgizský folklór, národná tradícia a s nimi spätá mýtickosť. Takmer vždy pri písaní siahol Ajtmatov po nejakom mýte či legende, či už išlo o mankurta zo starovekého eposu Manas, marala – matku-jelenicu, divú kačku Luvr, motívy z **eposov Karagul a Kodžodžan** alebo legendu o Džingischánovi. Aj prostredníctvom týchto kulturém môže čitateľ vnikať do kultúry iného národa. Takýto prienik do iného sveta nachádza odraz i na jazykovej rovine. Pokiaľ uvažujeme v intenciách prekladu, pretože nás zaujímajú slovenské preklady jeho spisby, dostávame sa k problematike „prekladateľských orieškov", ktorých rozlúsknutie leží na prekladateľovi literárneho diela. V čom spočíva bremeno jeho úlohy? Podľa nás tkvie v tom, že prekladateľ by mal pomôcť čitateľovi vyrovnať sa so stretom dvoch kultúr, ale súčasne ho „neochudobniť" o autentickú atmosféru diela.

V próze Č. Ajtmatova nachádzajú svoje miesto výrazy kirgizskej, turkménskej i mongolskej proveniencie označujúce rôzne entity. Z novely *Džingischánov biely oblak* sme vybrali niekoľko ukážok a spôsobov, ako sa s touto výzvou vyrovnala prekladateľka Elena Krišková.

- *Чингисхан собирался провести первую встречу с войсковыми нойонами, чтобы обсудить результаты первого дня похода и планы на следующий.*
  Džingischán sa chystal prvý raz stretnúť s nojonmi – vojenskými veliteľmi – aby spolu zhodnotili výsledky prvého dňa pochodu a plány na nasledujúci deň. (1992, 88)

- *Для ночлега хана и его свиты обслуживающие их чербии заблаговременно соорудили дворцовые юрты.*
  Čerbije, oddiely, čo obsluhovali chána a jeho suitu, včas postavili palácové jurty na prenocovanie. (1992, 88)

Lexémy *nojon* a *čerbije* sú turkickej proveniencie, a v slovenskom kultúrnom povedomí nie sú ukotvené. Prekladateľka teda vychádza čitateľovi v ústrety ich explikáciou, hoci samotný spisovateľ ju neponúka tak, ako to robí napríklad v prípade *strážcov kezegulov* (ukážka uvedená nižšie). Takto postupne pri percepcii literárneho diela čitateľ preniká do prostredia stepného vojska a orientuje sa v jeho hodnostiach a funkciách.

- *Сам Чингисхан с полутысячью стражников - кезегулов и свитой - жасаулами, сопровождавшими его в пути, находился в середине того движения,как плывущий остров.*
  Sám Džingischán s päťsto strážcami, kezegulmi a ostatnou suitou, žasaulmi, ktorí ho sprevádzali na ceste, nachádzal sa v strede tohto pochodu ako plávajúci ostrov. (1992, 84)

- *И тут жасаулы поволокли их наружу.*
  A vtedy ich žasaulovia vyvliekli z jurty. (1992, 116)

  Сообщил об этом хептегул Арасан.
  Oznámil mu to cheptegul Arasan. (1992, 109)

V novele *Džingischánov biely oblak* možno naraziť na miesta, pri ktorých by pomocná ruka, či už prekladateľa alebo samotného spisovateľa, prišla vhod. V uvedených situáciách je čitateľ ponechaný sám na seba. Význam lexém *cheptegul a žasaul*, ukrývajúcich reálie turkickej provencie, by v slovníkoch hľadal márne (a nevypátrala ho ani autorka tohto textu).

- *Что стоило ханским кезегулам тут же скрутить его...*
  Chánovi strážcovia ho mohli poľahky sputnať... (1992, 85)

  ... чтобы не напороться вдруг на нойонский объездной дозор.
  ... aby nenaďabil zrazu na veliteľskú hliadku obchádzajúcu tábory. (1992, 113)

Hoci E. Krišková podľa vlastných slov v preklade radšej ponecháva „cudzie“ výrazy v záujme zachovania atmosféry literárneho diela, z pragmatických dôvodov sa na niektorých miestach rozhodla lexikálne jednotky *кезегул* a *нойон* prekladať. Taký istý postup zvolila i pri výraze *добулбас,* ktorý nahradila lexémou so všeobecnejším významom *bubon*, aj keď sa na predchádzajúcich stranách Ajtmatovovej novely tento výraz priamo explikuje.

- *И вот под гул несмолкающих добулбасов...*
  A v tom za hrmotu neutíchajúcich bubnov... (1992, 114)

  ... добулбасы - огромные барабаны из воловьих кож, понуждая армию к возобновлению похода.
  ... dobulbasy – obrovské bubny z volskej kože, pobádajúc armádu, aby sa znova dala na pochod. (1992, 92)

- *Я знал, что ты неглупый джигит...*
  ... že ty nie si hlúpy chasník... (1992, 131)

V tomto prípade máme do činenia s naozaj šikovným riešením, v ktorom sa síce stráca „príchuť“ cudzieho, ale lepšie vystihuje autorov zámer. Podľa Slovníka slovenského jazyka

slovo *džigit* označuje kozáka dokonale ovládajúceho jazdu na koni. Prekladateľka však vychádzala zo sekundárneho významu lexémy *джигит*, a to *молодой парень, юноша, молодец*. Preto pri voľbe tohto výrazového prostriedku považovala, aj vzhľadom na kontext, za adekvátnejší expresívny výraz *chasník* s významom *šuhaj, junák, mládenec*.

- *Вдруг хаган резко бросил через плечо...*
  Zrazu veľký chán tak rázne prehodil ponad plece... (1992, 109)

  К тому часу хаган уже бодрствовал.
  V tej chvíli bol už chán chánov na nohách. (1992, 92/

  И вот под гул несмолкающих добулбасов на холм пронесли в золотом паланкине самого хагана...
  A v tom za hrmotu neutíchajúcich bubnov vyniesli na kopec v zlatom palankine samého chána... (1992, 114)

Špecifickou problematikou pri strete kultúr je preklad titulov. V ruskom jazyku existuje lexikálna jednotka *хаган*, označujúca najvyšší titul u Chazarov, i lexikálna jednotka *хан* s významom monarcha, feudálny vládca u niektorých turkických a mongolských národov. Rovnako slovenský jazyk rozlišuje *chagana* – panovníka u niektorých orientálnych národov (napríklad u Mongolov a Tatárov) a *chána* – mongolského, tatárskeho alebo tureckého vládcu. E. Krišková zvolila pre slovo *chán*, pravdepodobne preto, že ide o známejšiu formu pre pomenovanie tejto cudzokrajnej reálie. Sému *najvyšší* zachovala prostredníctvom adjektíva *veľký* a spojenia *chán chánov*.

- *К тому времени большая часть Азии была уже под пятой Чингисхана, поделена на улусы между его сыновьями, внуками и полководцами.*
  V tom čase bola už veľká časť Ázie pod Džingischánovým jarmom podelená na administratívne jednotky medzi jeho synov, vnukov a vojvodcov. (1992, 83)

Tento úryvok ponúka úkon, o ktorom sme sa ešte nezmieňovali. Prekladateľka namiesto turkického výrazu *улус* ponúka slovenskému čitateľovi časť výkladu tejto lexikálnej jednotky – ulus označuje *starú mongolskú administratívnu jednotku*.

- *Еще два тумена с запасными табунами, обозами и яловыми стадами...*
  Okrem toho vzadu šli ešte dva tumeny s rezervnými stádami, vozatajstvom a jalovým dobytkom... (1992, 83)

Vzhľadom na predchádzajúce prekladateľské riešenie sa v záujme zachovania cudzokrajného koloritu E. Krišková na tomto mieste rozhodla ponechať (transkribovať)

pôvodný výraz *мумен* pomenúvajúci *najvyššiu taktickú jednotku mongolsko-tatárskeho vojska.*

Záver

Literárne dielo Čingiza Ajtmatova má v slovenskom prostredí svoje miesto už od šesťdesiatych rokov, keď sa predstavil čitateľskému publiku svojou *Džamilou*. Dokazujú to mnohé ohlasy, recenzie, diskusie v literárnych časopisoch i dennej tlači. Hoci sa pred nášho čitateľa naposledy postavil s prózou v roku 1992, ako spisovateľ zostal prítomný v slovenskom kultúrnom kontexte prostredníctvom interview v priebehu celých deväťdesiatych rokov. Pre Ajtmatovovu tvorbu je príznačný antropocentrizmus, fantazijnosť, mýtickosť, kirgizský folklór a národná tradícia. Predovšetkým posledné menované črty prinášajú v slovenských prekladoch E. Kriškovej autentizujúci závan cudzokrajnej kultúry.

Zaznamenávanie tradícií a folklóru nachádza svoj odraz aj v jazykovej rovine próz. Z novely *Džingischánov biely oblak* sme vybrali najmarkantnejšie prvky – jazykové špecifiká, ako možnosti prieniku do inej kultúry, ktoré nie sú pri percepcii literárneho diela, aj vďaka prekladateľkinej šikovnosti a zručnosti na príťaž, práve naopak, sú pre čitateľa duchovným i intelektuálnym prínosom. V tvorbe Č. Ajtmatova sú prítomné i mýtické a takisto filozofické tradície vo výraznej miere sa spolupodieľajúce na vytváraní národnej kultúry.

Literatúra

AJTMATOV, Č.: *Džingischánov biely oblak*. In: Revue svetovej literatúry, roč. 28, 1992, č. 1, s. 73 – 100.
AJTMATOV, Č.: *Džingischánov biely oblak*. In: Revue svetovej literatúry, roč. 28, 1992, č. 2, s. 108 – 135.
AJTMATOV, Č.: *Spojení jedným osudom*. In: Nové slovo, roč. 25, 1983, č. 47, (príloha Nedeľa) s. VIII.
AJTMATOV, Č.: *Všetko sa týka všetkých*. In: Revue svetovej literatúry, roč. 18, 1982, č. 1, s. 10 – 15.
Veľký rusko-slovenský slovník I, II, III, IV, V. Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1960 – 1970.
АЙТМАТОВ, Ч.: *Белое облако Чингисхана.* Dostupné online na: [http://lib.ru/PROZA/AJTMATOW/oblako.txt].

Internetové zdroje

Энциклопедический словарь. Dostupné online na: [http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/64116. citované 7. 6. 2012].
http://www.juls.savba.sk/ebooks.html
http://dic.academic.ru/

Резюме

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ – ВОРОТА В КИРГИЗСКУЮ КУЛЬТУРУ

Автор в статьи представляет русского и киргизского писателя Чингиза Торекуловича Айтматова, как всестороннюю личность, и обращает внимание на восприятие его произведений в Словакии. В центре статьи стоит повесть к роману «*И дольше века длится день – Белое облако Джингисхана*», из которой выбраны лексемы, являющиеся репрезентантами иностранной культуры.

PODSTATA LITERÁRNEJ FANTASTIKY PODĽA TZVETANA TODOROVA

Eva Mesárová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
eva.mesarova@umb.sk

Koncom šesťdesiatych rokov, v epoche silného obnovenia literárnych štúdií, sa francúzskemu štrukturalistovi Tzvetanovi Todorovovi podarilo sústrediť pozornosť na fantastickú literatúru a dať podnet k zrodu širokej škály štúdií či diskusií k danej tematike. (1) Jeho *Introduction à la littérature fantastique* (1970) treba bezpochyby považovať za prvú systematickú a podstatnú prácu spomedzi tých najrôznejších štúdií či monografií o literárnej fantastike. Práve v tomto období sa tak mohli začať mnohé výskumy podstaty, vzniku, vývinu, hodnôt či pôsobenia fantastickej literatúry, odhaľujúce celú súvisiacu literárnu tradíciu, ktorá je jednou zo zložiek celkovej literárnej komunikácie.

Tzvetan Todorov vo svojej výnimočnej štúdii *Introduction à la littérature fantastique* definuje fantastiku ako špecifický, historicky odôvodnený literárny *žáner*, ktorý obsahuje rétoricko-formálne procesy s vlastnými poznávacími spôsobmi a tematickými zoskupeniami.

Uvádza komplexnú a presnú definíciu, ktorá si predovšetkým vyžaduje splnenie troch základných podmienok:

> „Na prvom mieste je potrebné, aby text prinútil čitateľa považovať svet postáv za svet živých ľudí a váhať nad prirodzeným a nadprirodzeným vysvetlením privodených udalostí. Po druhé, taktiež postava môže zažiť rovnaké váhanie; v takomto prípade je úloha čitateľa takpovediac zverená do rúk postavy a váhanie je zároveň znázornené a stáva sa jednou z tém diela. V prípade jednoduchého, až naivného čítania sa reálny čitateľ identifikuje s postavou. A nakoniec je nevyhnutné, aby čitateľ prijal istý postoj voči textu: odmietne jednak interpretáciu alegorickú, ako aj „poetickú“. (TODOROV, 1977, s. 36) (2)

Podľa Todorova môžeme teda hovoriť o fantastike vtedy, keď sú v texte nutne prítomné aspoň dva prvky. Predovšetkým sa musíme nachádzať vo svete nám blízkom, bez príšer, démonov, upírov. Po druhé, v tomto svete dôjde k udalosti, ktorá sa nedá vysvetliť zákonmi fungujúcimi v našom svete. Váhanie, o ktorom sa Todorov zmieňuje, je väčšinou

v texte tematicky spracované tak, že ho prežíva aj postava, s ktorou sa čitateľ obyčajne identifikuje. Niekedy môže ísť o rozprávača, inokedy o hlavnú postavu, no i o niektorú z ďalších postáv. To však nie je najdôležitejšou podmienkou, pretože najpodstatnejšie je to, aby váhanie prežíval implicitný čitateľ, čiže čitateľ, ktorého „očakáva" samotná narácia.

V nasledovnej koncepcii Todorov objasňuje, ako sú dané tri podmienky či charakteristiky včlenené do samotného modelu diela:

> „Prvá podmienka sa vzťahuje na *verbálny* aspekt textu, presnejšie na takzvané „vízie": fantastika je zvláštny prípad všeobecnejšej kategórie „ambiguálnej vízie". Druhá podmienka je zložitejšia: na jednej strane nás privádza k *syntaktickému* aspektu, v miere implikujúcej existenciu formálneho typu jednôt, ktoré sa viažu na prehodnotenie udalostí v poviedke samotnými postavami; tieto jednoty by sme mohli nazvať aj „reakciami" v protiklade k „akciám", ktoré zvyčajne tvoria dej príbehu. Zároveň sa však táto druhá podmienka vzťahuje na *sémantický* aspekt, pretože ide o tému znázorňujúcu vnímanie a jeho zaznamenávanie. Nakoniec, tretia podmienka má všeobecnejší charakter a presahuje rozdelenie na aspekty: ide o výber medzi rozličnými spôsobmi (úrovňami) čítania." (Ibid., 1977, s. 36-37)

Navyše text (vzhľadom na vyrozprávanú nadprirodzenú udalosť) nesmie poukazovať na iný ako doslovný zmysel. Inými slovami, nesmie nastať situácia, kedy by sa pre čitateľa stala prípustnou alegorická alebo poetická interpretácia. Todorov zároveň rozlišuje explicitnú alegóriu, vyžadujúcu existenciu dvoch úrovní zmyslu v texte, ktoré autor ustanovil úmyselne, a alegóriu implicitnú. Pri implicitnom type alegórie ide o interpretáciu reálneho čitateľa, ktorý má, samozrejme, právo čítať text iným spôsobom, odhaliac iný zmysel, ako mal v úmysle samotný autor. Podľa Todorova vo fantastike existuje možnosť *„oslabenej" alegórie*:

> „ Tretí stupeň oslabenia alegórie sa nachádza v poviedke, v ktorej čitateľ dospel k bodu, kedy váha medzi alegorickou interpretáciou a doslovným čítaním." (Ibid., 1977, s. 73)

Uvedenú „váhajúcu alegóriu" ilustruje prostredníctvom Hoffmannovej poviedky *Príbeh o stratenom odraze,* Poeho poviedky *William Wilson* či poviedky N. V. Gogoľa *Nos,* v ktorých pomocou výrazov, ako je „absurdné", „nemožné" alebo „nie-zmysel", opisuje účinky na čitateľa. Poviedka *Nos* je pre Todorova obzvlášť zaujímavá, pretože nerešpektuje prvú podmienku fantastiky, váhanie medzi *reálnym* a *iluzórnym* či *imaginárnym*, a preto ju radí do sféry *zázračna:* nos sa oddelí od svojho majiteľa, stane sa osobou, vedie vlastný nezávislý život, a nakoniec sa vráti na svoje miesto (3). Poviedka *Nos* teda reprezentuje

dvojnásobný problém alegórie. Na jednej strane naznačuje, že rozprávanie môže vyvolať dojem prítomnosti alegorického zmyslu, ktorý však v skutočnosti absentuje, na druhej strane tým, že vypovedá o metamorfóze nosa, zároveň naznačuje samotné „dobrodružstvo“ alegórie.

Todorov teda rozlišuje štyri typy alegórie: alegóriu *evidentnú* (Perrault, Daudet), *nepriamu* (Balzac, Villiers de l´Isle-Adam), *váhajúcu* (Hoffmann, Poe) a *iluzórnu*, pričom trvá na relevancii nájdenia explicitných indikácií vo vnútri textu.

Ak by sme sa mali vrátiť k prvým dvom podmienkam definície fantastiky, a teda k váhaniu, musíme spomenúť Todorovove závery súvisiace s pretrvávaním dojmu fantastiky. Oblasť fantastiky totiž opúšťame vo chvíli, keď sa spomínané *váhanie* v texte skončí, a to z dvoch dôvodov: buď nevysvetliteľné fenomény a udalosti nadobudnú prirodzené vysvetlenie (sen, pôsobenie drogy – halucinácia a iné), alebo čitateľ či postava sú prinútené akceptovať neracionálne vysvetlenie udalostí (ako napr. v rozprávke). Todorov si je súčasne vedomý, že daná charakteristika robí z fantastiky veľmi citlivý a prekérny *žáner* a diel, ktoré dokážu udržať váhanie až do konca, je veľmi málo.

Preto Todorov tvrdí, že z výskumu literárnej fantastiky nemožno vylúčiť dva príbuzné *žánre*: „*zázračno*“ (meraviglioso, merveilleux) a „*zvláštno*“ (strano, étrange), pričom práve na ich základe vymedzil ďalšie dva *podžánre*.

Vytvoril tak pozoruhodnú schému piatich kategórií, z ktorých štyri stanovil a definoval podľa prítomnosti alebo, naopak, podľa absencie dvoch zásadných prvkov fantastiky. Prvý označuje ako *nadprirodzený jav* a druhý ako *efekt váhania*, (*nepokoja, neistoty)* vyvolaný u čitateľa alebo prezentovaný samotnou postavou.

Okrem *čistej fantastiky* (fantastico puro) určil *čisté zvláštno* (strano puro) – kedy sú jednotlivé udalosti nie nadprirodzené, ale neuveriteľné, zvláštne, znepokojujúce, a preto vyvolávajú u postavy alebo u čitateľa podobné reakcie ako fantastické texty. *Čisté zvláštno* spĺňa len jednu podmienku fantastiky, a tou je opis istých reakcií – väčšinou ide o strach, spojený s pocitmi postáv a nie s udalosťou, ktorá by vzdorovala rozumu. (4)

Treťou kategóriou je *zvláštna fantastika* (fantastico strano) – do tohto *podžánru* patria diela opisujúce udalosti, ktoré sa zdajú byť na začiatku príbehu nadprirodzené, ale nakoniec sú vysvetlené racionálne (sen, pôsobenie drogy – halucinácia, pomätenosť). Niektorí kritici nazvali tento *podžáner* „vysvetlené nadprirodzeno“. (5)

Ďalšou kategóriou je *čisté zázračno* (meraviglioso puro) – v príbehoch tohto *podžánru* sa čitateľ aj postavy pohybujú bez váhania vo svete rozprávky a nadprirodzené javy akceptujú bez toho, aby v nich vyvolávali nejaké zvláštne reakcie. (6)

Poslednou kategóriou je *zázračná fantastika* (fantastico meraviglioso) - *podžáner* najbližší k *čistej fantastike*, pretože hoci čitateľ na konci príbehu akceptuje nadprirodzeno, prvok fantastiky zostáva racionálne nevysvetlený. (7)

Schéma založená na troch termínoch (*l'étrange, le merveilleux, le fantastique*), predstavuje, v porovnaní s klasifikáciou predchodcov Todorova, veľmi funkčný hermeneutický prostriedok. Umožňuje implikovanie binárnych opozícií, ktoré už identifikovali niektorí zo spomínaných Todorovových predchodcov, a následne ich logické dekódovanie v rámci jednotlivých *podžánrov*. V súlade so štrukturalistickou koncepciou literatúry ako autonómneho významového systému, Todorov zredukoval rôzne úrovne fantastického prejavu na jediný literárny prejav. Týmto spôsobom transformoval psychologické kategórie, používané svojimi predchodcami (znepokojenie, strach, neistotu a iné) na literárnu kategóriu a zaviedol pojem *váhanie*. Dospel tak k definícii fantastiky založenej výlučne na literárnych princípoch. V centre fantastiky sa nachádza ambiguita textu založená na neistote či *váhaní*, ktoré sú v texte opísané postavou, alebo sa predpokladá, že k nemu dôjde u čitateľa. Samotná narácia sa tak prejavuje ako „váhajúca". Na vytvorení efektu váhania sa zúčastňujú aj ďalšie modality organizovania fantastického prejavu, a tak aj celá sémantika fantastického textu. Todorov prostredníctvom svojho výskumu stanovil jednotlivé naratívne procesy a formálne zručnosti vo vzájomnom pôsobení. V prvom rade ide o neistotu a pochybnosti rozprávača, ktorý väčšinou vystupuje v 1. osobe. Druhým je metanaratívny sklon, pri ktorom zasahuje do deja samotný autor a komentuje pravdivosť či nepravdivosť nárácie, čím dochádza k miešaniu žánrov a štýlov. (8)

Ďalšími prvkami sú elipsa, neukončenie deja či kontroverzná dialektika, často dosiahnutá prostredníctvom tzv. predmetu – *mediátora* (ten zvyčajne svojou prítomnosťou na konci poviedky dementuje racionálne vysvetlenie udalostí, ako sú sny či halucinácie). Relevantnou charakteristikou je tiež zvláštne použitie symbolického prejavu a v tejto súvislosti Todorov hovorí napríklad o doslovnom chápaní metafory či iných rétorických figúr:

> „Nadprirodzeno je často odvodené od toho, že prenesený zmysel sa chápe doslovne. V skutočnosti sú rétorické figúry spojené s fantastikou rozličnými spôsobmi a my musíme odlíšiť jednotlivé vzťahy, ktoré sú medzi nimi." (TODOROV, 1977, s. 80)

Medzi formálne zručnosti, umožňujúce vytvorenie a fungovanie fantastického prejavu Todorov radí i akceptovanú dočasnosť – neinverznosť čítania, keďže pri druhom čítaní fantastickej poviedky sú váhanie a identifikácia čitateľa vylúčené. Charakteristickou črtou

fantastických textov je taktiež využitie určitých tematických jadier, ako sú metamorfóza, pomätenosť, monštrum, živý mŕtvy, rozpoltená osobnosť a iné.

Takýmto spôsobom Todorov spracoval a usporiadal heterogénne štúdie svojich predchodcov a musíme dodať, že jeho systematizácia sa vyznačuje obdivuhodnou jasnosťou. Hoci je korpus textov, na ktorých zakladá svoju teóriu značne obmedzený, pri stanovení všeobecne aplikovateľných kategórií tento fakt nezohráva veľkú úlohu. Možno mu síce vyčítať, že občas obetoval sémantickú bohatosť a originalitu skúmaných diel v prospech normatívnej funkčnosti, ale to je pri stanovení charakteristík určitého literárneho systému či podsystému do istej miery akceptovateľné. Ako tvrdí Corti (1976, s. 156), v súlade s teoretickými premisami predchádzajúcich teoretikov – štrukturalistov sa Todorovova analýza prejavuje skôr ako deskriptívna a nie ako interpretačná.

Za jeden z najväčších prínosov môžeme považovať konzekvenciu jeho systematizácie v terminologickej oblasti, a to i napriek tomu, že si definíciami, súvisiacimi s termínmi *l'étrange, le merveilleux, le fantastique* vyslúžil taktiež veľmi tvrdé a pohŕdavé kritiky.(9)

Jeho definícia fantastiky bola označená za príliš abstraktnú, jednoduchú, jasnú a príliš obmedzujúcu. Podľa Scholesa (1987, s. 4) Todorov presunul sériu konotácií (rozprávkový, neuveriteľný, podivuhodný,...), predtým spájaných s termínom „*fantastický*“, do novej terminologickej kategórie „*zázračný*“, čím značne obmedzil sémantickú hodnotu.

U Todorova je bezpochyby badateľný vplyv Sigmunda Freuda (Bonifazi, 1982, s. 37): adjektívum „*fantastický*“ korešponduje s tým, čo Freud nazýva „*mätúce*“ (D*as Unheimliche,* 1919), a tak robí z fantastiky literárnu kategóriu spojenú so psychopatológiou. Freudov vplyv je zjavný aj pri stanovení jednotlivých tém, typických pre podsystém fantastickej literatúry. Aj v tomto prípade dôležitosť Todorovovej práce nespočíva ani tak v prínose nových a originálnych pozorovaní, ako skôr v systematizácii rozsiahlych a nesúvislých tematických klasifikácií, ktoré navrhli jeho predchodcovia. Todorov združuje témy fantastickej literatúry do dvoch veľkých kategórií, ktoré nazýva **les „thèmes du Je“ (témy vzťahujúce sa na ja) a les „thèmes du Tu“ (témy vzťahujúce sa na ty).**

Les „thèmes du Je“ sa týkajú predovšetkým vzťahu človek – svet a ak by sme použili Freudove pojmy, išlo by o vzťah percepcia – vedomie. Súvisia so svetom, v ktorom subjekt „hľadí“ na svet, preto ich Todorov tiež nazýva „témy pohľadu“. Do tejto kategórie zaraďuje tiež témy, ako sú metamorfóza či zdvojenie, znásobenie a „rozštiepenie duše“, mylne nazývané tiež „rozdvojenie osobnosti“. Fundamentálnym princípom týchto tém je spochybnenie hraníc medzi matériou (rozumie sa tým všetko to, čo je podriadené priestoru a času) a duchovnom (to, čo nie je zákonom priestoru a času podriadené). Táto neistota

vyvoláva *pandeterminizmus* (v zmysle predurčenosti všetkého diania, a tak sa nič nedeje náhodne) a *pansignifikáciu* (všetko má svoj význam). Ide teda o vnímanie sveta, v ktorom sú narušené hranice medzi fyzickým a mentálnym, časom a priestorom, subjektom a objektom. Vo fantastickej literatúre postava nevie rozlíšiť myšlienky od toho, čo vníma – slová od vecí, seba od sveta: myseľ a telo sa spájajú a stávajú jedným celkom.

Les „thèmes du Tu" súvisia so vzťahmi medzi sebou a iným, čiže človekom a jeho, predovšetkým nevedomými, túžbami. Todorov ich nazýva „témami prehovoru", keďže k ich definovaniu dochádza predovšetkým prostredníctvom jazyka. V centre tejto skupiny sa nachádza sexualita vo svojich extrémnych formách. Sexuálna túžba sa prejavuje v sérii jednotlivých tém, ako sú fanatická túžba, často krát vyvolaná nejakou diabolskou osobou, až po incest; od homosexuality, cez sadizmus, nekrofíliu, až po smrť. (10)

V závere svojej práce Todorov vyjadruje v súvislosti s funkciou samotnej fantastiky (ani nie tak s funkciou nadprirodzenej udalosti, ako skôr s funkciou reakcie, ktorú vyvoláva) názor, ktorý podnietil mnohé diskusie. Tvrdí totiž, že fantastická literatúra už dnes neexistuje:

> „... ak nadprirodzeno a žáner, ktorý ho berie doslova, zázračno, existujú v literatúre odnepamäti a využívajú sa neustále až dodnes, fantastika mala život relatívne krátky. Objavila sa systematicky na konci 18. storočia s Cazotteom; po uplynutí jedného storočia vidíme v Maupassantových novelách posledné esteticky uspokojujúce príklady tohto žánru. V iných dobách možno stretnúť príklady fantastického váhania, ale len výnimočne bude toto váhanie tematizované samotným textom." (TODOROV, 1977, s. 170)

Krátkodobé trvanie fantastiky je podľa Todorova spôsobené jednak nástupom psychoanalýzy, a tiež zmenami v literárnom systéme na prelome 19. a 20. storočia.

Todorov úzko spája fantastické váhanie s Freudovým *das Unheimliche,* a teda s vynorením sa nevedomých vidín či prízrakov prostredníctvom návratu potlačeného. To mu umožňuje prisúdiť fantastike funkciu prekročenia spoločenských tabu. Spisovateľ devätnásteho storočia tak môže, odvolaním sa na jazyk fantastiky, zobraziť abnormality a hriechy (incest, nekrofíliu, homosexualitu), ktorým nemôže čeliť priamo, pretože v danej dobe je hovoriť o nich úplne neprípustné.

Podľa Todorova spomínaná spoločenská funkcia fantastiky v súvislosti so zrodom psychoanalýzy stratila svoju relevanciu. Freudova psychoanalýza prekonala spoločenskú cenzúru a umožnila priamu interpretáciu rôznych posadnutostí, čo v predchádzajúcom storočí nebolo možné. Fantastika sa teda podľa Todorova vytratila spolu so zmiznutím spoločenských

tabu. Ale i napriek akceptovaniu jeho tvrdení sa niektorí teoretici domnievajú, že jeho koncepcia je analogická s tou, podľa ktorej stačí poznať Freudovu teóriu a vyliečenie neuróz je zaručené. Ako poznanie psychoanalytických metód nespôsobí vymiznutie podvedomia a jeho neurotických prejavov, tak ani nezaručuje elimináciu podmienok zrodu fantastiky, ale len modifikuje jej témy a štruktúru.

Okrem toho bol prechod z 19. do 20. storočia poznamenaný výraznými zmenami v literárnom systéme. V devätnástom storočí ešte existuje ontologická opozícia medzi reálnom a imaginárnom, literatúra je chápaná ako opis reality a je to práve existencia opozície medzi reálnom a ireálnom, ktorou sa fantastika v tomto období zaoberá. V dvadsiatom storočí je situácia zreteľne odlišná:

> „19. storočie žilo, pravda, v metafyzike reálna a imaginárna a fantastická literatúra nie je nič iné ako zlé svedomie tohto pozitivistického 19. storočia. Ale dnes už viac nemôžeme veriť v nemeniteľnú vonkajšiu realitu, ani v literatúru, ktorá by bola len prepisom tejto reality. Slová získali autonómiu, ktorú veci stratili. Literatúra, ktorá vždy potvrdzovala toto rozdielne videnie, je určite jednou z príčin evolúcie. Samotnej fantastickej literatúre, ktorá na svojich stranách podkopáva lingvistické kategorizácie, bol zasadený osudný úder; ale z tejto smrti, z tejto samovraždy sa zrodila literatúra nová.“ (Ibid., 1977, s. 172)

Todorov prostredníctvom známej poviedky Franza Kafku *Die Verwandlung* tvrdí, že poviedka dvadsiateho storočia vychádza z nadprirodzenej udalosti, aby v priebehu deja nadobudla prirodzený charakter, na rozdiel od fantastickej poviedky, ktorá vychádzala z dokonale prirodzenej udalosti, aby sa prepracovala až k nadprirodzenu. V Kafkovom texte je prítomné prekvapenie, no váhanie tu už nenájdeme.

> „...koniec deja je od nadprirodzena tak vzdialený, ako si len dokážeme predstaviť. Akékoľvek váhanie sa stáva zbytočným: využívalo sa k príprave prechodu medzi prirodzenom a nadprirodzenom. Tu je však opísaná opačná tendencia: prispôsobenie, ktoré nasleduje za nevysvetliteľnou udalosťou; a ono charakterizuje prechod od nadprirodzena k prirodzenu. Váhanie a prispôsobenie označujú dva symetrické a inverzné procesy.“ (Ibid., 1977, s. 175)

Pozoruhodný, koherentný, jasný a môžeme tiež konštatovať, že neprekonateľný pojmový výklad tohto teoretika, sa prekvapivo na konci práce vyznačuje svojou retrospektívou. Za opodstatnenú považuje iba goticko-romantickú a dekadentnú fantastiku.

Ako tvrdia niektorí literárni teoretici, bolo mu vyčítané, že ako kritik obhajuje jednostranné lingvistické a rétorické „štrukturalistické“ záujmy. A naozaj, v skutočnosti až neskôr začal prostredníctvom svojich kritických teórií smerovať k opätovnému porovnaniu historických a antropologických dimenzií literatúry.

Je však v každom prípade evidentné, že explicitné ciele, ktoré si stanovil pri definovaní fantastiky, i dosiahol. V prvom rade zredukoval filozofickú, psychologickú a literárnu úroveň prejavu na jedinú, spoločnú, a to literárnu. Dosiahol to tak, že systematicky pretransponoval všetky pojmy iného pôvodu (filozofického a psychologického) do literárnych termínov. Jeho druhým cieľom bolo stanoviť jasné definície a presné charakteristiky rôznych typov lingvistického a naratívneho prejavu, ktoré patria do študovanej oblasti, hoci všetky ostatné typy vylúčil dosť drasticky. Po tretie, vytvoril systém troch presne ohraničených a korelatívnych termínov, slúžiacich k opisu a klasifikácii celého textu. Tento systém postavil na rozličných typoch jazykovej formulácie a vnímania čitateľa, čím znovu spracoval v literárnych a lingvistických termínoch pojmy, ktoré už v značnej miere využívali predchádzajúci spisovatelia fantastickej literatúry.

Todorov využíva štrukturalizmus ako dokonalú archeologickú vedu k preskúmaniu fantastiky, ktorú považuje za *žáner* minulosti a tvrdí, že prítomnosť treba od minulosti radikálne oddeliť. Todorovova fantastika má neprekonateľnú retrospektívnu hodnotu, ale len veľmi ťažko sa včlení do dialektiky dnešnej kultúry a literatúry. Pointa jeho *Introduction à la littérature fantastique* spočíva v tom, že štrukturalizmus, so svojimi jasnými, zrozumiteľnými ideami a s kategóriami, ktoré z toho vyplývajú, sa prejavuje ako nevhodný smer pre komplexnosť dvadsiateho storočia. V tomto storočí sa totiž dostáva stará paradigma reality do krízy a tá nová, premenlivých tvarov, ktoré nie sú ani jasné a ani presne rozlíšené, stimuluje literatúru k opätovnému stvárneniu bez obmedzení a mimo tradícií. Modely tejto novej literatúry sú pritom zrekonštruované vo formách, ktoré sú experimentálne a zložitejšie, hoci menej osvedčené a zaručené.

Poznámky

(1) T. Todorov sa pri svojom výskume fantastiky inšpiroval niektorými návrhmi predchádzajúcich literárnych vedcov a preto na doplnenie pohľadu odporúčame: MESÁROVÁ, E.: Definície literárnej fantastiky podľa predchodcov Tzvetana Todorova. In: Nová filologická revue: časopis o súčasnej lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii. Roč. 3, č. 2 (november 2011), Banská Bystrica UMB, 2011, s. 94-98.

(2) Citácie sú prevzaté z talianskeho prekladu diela: TODOROV, Tzvetan. *Introduction à la littérature fantastiqu.* Paris, 1970, ktoré bolo publikované pod názvom: *La letteratura fantastica* v roku 1977 v Miláne vydavateľstvom Garzanti Editore (preklad: Elina Klersy

Imberciadori). V článku budeme uvádzať vlastné preklady citácií zo spomenutého prekladu, preto bude všade uvedený rok 1977.
(3) Alegorickú perspektívu naznačujú aj ďalšie vlastnosti textu. Ide predovšetkým o metaforické či idiomatické výrazy, ktoré uvádzajú slovo nos. Čitateľ sa teda oprávnene sám seba pýta, či aj v iných častiach textu nos nemá iný význam, ako len doslovný.
(4) Typickým príkladom *čistého zvláštna* je hororová literatúra, príbehy strašidelné a hrozné, i realisticky zachytené vojnové poviedky amerického spisovateľa Ambroise Biercea, no tiež romány Dostojevského.
(5) Ako príklad *zvláštnej fantastiky* Todorov uvádza diela, v ktorých je až do istého bodu prítomná pochybnosť medzi existenciou nadprirodzena a jednotlivými typmi vysvetlenia vylučujúceho nadprirodzeno. (Napr.: Charles Nodier: *Ines de las Sierras* a Jan Potocki: *Rukopis nájdený v Zaragoze* – všetky zázraky sú na konci príbehu racionálne vysvetlené.)
(6) *Čisté zázračno* nemá podľa Todorova presne vymedzené hranice. Pre ilustráciu sem zaraďuje *Príbehy tisíc a jednej noci*.
(7) Do *zázračnej fantastiky* patria poviedky, ktoré sa od začiatku jasne javia ako fantastické, ale končia sa akceptáciou nadprirodzena. Vhodným príkladom je príbeh mnícha Romualda v poviedke *Zaľúbená smrť* francúzskeho spisovateľa Théophila Gautiera, končiaca sa scénou metamorfózy mŕtveho tela Clarimonde, pričom celú scénu nemožno vysvetliť prirodzenými zákonmi.
(8) Typickými príkladmi sú klasické diela *Frankenstein* (1818) od Mary Shelley a *Dracula* (1897) od Brama Stokera, v ktorých sa narácia mieša s denníkovou formou (poznámky k ceste).
(9) Nepriaznivá kritika prichádza od poľského spisovateľa vedecko-fantastickej literatúry Stanislawa Lema, ktorý Todorova obvinil z „nesprávneho metodologického prepracovania“ a poukázal na vážne ohrozenie literárnej kreativity nielen u neho, ale aj všeobecne u štrukturalistov. Svoje výhrady vyjadril v diele: ZONDERGELD, Rein A. *Phaicon 1. Almanach der phantastischen Literatur*. Frankfurt: Suhrkamp, 1974, s. 12–122. Ďalšou negatívnou kritikou je stanovisko Guida Almansiho: „Todorov je excentrickým príkladom krutej kritiky, pretože je to sadista túžiaci po domácich prácach. [...] Ja si ho vždy predstavujem s metlou v ruke, ako sústredene zametá pod koberec všetky ťažko zaregistrovateľné úlomky.“ (CAILLOIS, Roger. *Nel cuore del fantastico*. Milano : Feltrinelli, s. 109 ; vlastný preklad).
(10) Todorov sa spomínanou témou podrobne zaoberá v kapitole «*I temi del tu*» (TODOROV, 1977, s. 129-144).

Literatúra

BONIFAZI, N. : *Teoria del fantastico e il racconto fantastico in Italia : Tarchetti – Pirandello – Buzzati*. Ravenna : Longo Editore, 1982.
CAILLOIS, R. : *Au coeur du fantastique*. Paris : Gallimard, 1965. (Preklad do taliančiny bol publikovaný v roku 1984 pod názvom *Nel cuore del fantastico*. Milano : Feltrinelli, 1984.)
CORTI, M.: *Principi della comunicazione letteraria*. Milano: Bompiani, 1976.
FREUD, S.: Das Unheimliche. In *Gesammelte Werke*. Frankfurt: Fischer, XII, 1947, s. 229–268. (Táto práca bola preložená do taliančiny v roku 1977 s názvom: Il perturbante, a cura di P. Daniele. In *Opere, vol. IX*, a cura di C. Musatti. Torino: Boringhieri, p. 81–118.)
GAUTIER, T.: *Racconti fantastici*. Milano: Garzanti Libri, 2006.
IŠTVÁNFYOVÁ, Z.: *Niekoľko poznámok ku konceptu postmoderny*. In: Nová filologická revue: časopis o súčasnej lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii. Roč. 3, č. 2 (november 2011), Banská Bystrica UMB, 2011, s. 113-121.
LUCY, N.: *Postmodern Literary Theory: An Introduction*. Malden : Blackwell Publishers, 1997, 283 s.

MESÁROVÁ, E.: Definície literárnej fantastiky podľa predchodcov Tzvetana Todorova. In: Nová filologická revue: časopis o súčasnej lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii. Roč. 3, č. 2 (november 2011), Banská Bystrica UMB, 2011, s. 94-98.
SCHOLES, R.: Boiling Roses: Thoughts on Science Fiction In: Slusser, G. E. e Rabkin, E. S. *Fantasy and Science Fiction.* Southern Illinois University Press, 1987.
SHELLEY, M. W. : *Frankenstein. 1818.* New York: Oxford University Press, 1985.
TODOROV, T.: *Introduction à la littérature fantastique*. Paris: Seuil, 1970. (Preklad do taliančiny: *La letteratura fantastica.* Traduzione di Elina Klersy Imberciadori. Milano: Garzanti, 1977)
ZONDERGELD, R. A.: *Phaicon 1. Almanach der phantastischen Literatur*. Frankfurt: Suhrkamp, 1974.

Resumé

IL FONDAMENTO DEL FANTASTICO SECONDO TZVETAN TODOROV

Tzvetan Todorov opera una poderosa sistematizzazione dei contributi eterogenei dei precursori e ci consegna quello che è a tutt'oggi il più importante saggio teorico sul fantastico. Secondo Todorov il fantastico nasce dalla presenza nel testo di tre elementi. Dobbiamo trovarci "in un mondo che è sicuramente il nostro, senza diavoli,..." dove "si verifica un avvenimento che, appunto, non si può spiegare con le leggi del mondo che ci è famigliare" e "occorre che il testo obblighi il lettore [...] ad esitare tra una spiegazione naturale e una spiegazione sovrannaturale degli avvenimenti evocati. "

WALTER BENJAMIN A NEMECKÁ LITERATÚRA

Eva Höhn

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
eva.hohn@umb.sk

Walter Benjamin bol nemecký esejista, literárny a sociálny vedec, prekladateľ a prozaik. Do nemčiny preložil Balzaca, Baudelaira a Marcela Prousta. Narodil sa v roku 1892 v Berlíne. Po maturite študoval vo Freiburgu, v Berlíne a Mníchove filozofiu, nemeckú litertúru a dejiny umenia. Už v tom období začal s prekladmi Baudelaira. Počas štúdia v Mníchove sa zoznámil s Rilekem a Scholemom. V roku 1919 sa stretol s Ernstom Blochom, s ktorým strávil na ostrove Capri niekoľko mesiacov. Tu sa spoznal s litovskou herečkou a režisérkou Asjou Lācis. V roku 1933 emigroval do Paríža, kde stretol nemeckých intelektuálov ako Hannah Arendtovú, Hermanna Hesseho (Bieliková, 2007) a Kurta Weilla. V roku 1940 po obsadení Francúzska nacistami sa vydal s americkým vízom na útek pred gestapom do Španielska. Zahynul na francúzsko-španielskej hranici v roku 1940. Už počas štúdia filozofie, najmä Kanta a novokantovstva, sa Benjamin zaujímal hlavne o literatúru. V roku 1919 obhájil dizertáciu pod názvom Pojem umeleckej kritiky v nemeckom romantizme. Textom Pôvod nemeckej trúchlohry (1928), ktorého stredobodom je význam alegórie v drámach tzv. druhej sliezskej školy, narazil na frankfurtskej univerzite odpor v akademických kruhoch, čím sa jeho akademická kariéra skončila. Počas Weimarskej republiky a v exile v Paríži sa Benjamin pokúšal presadiť ako esejista a literárny kritik. Vo Francúzsku preložil do nemčiny dielo Marcela Prousta. Svoje teoretické nároky a argumenty mohol rozvinúť len v krátkych literárnych esejách a recenziách. Napriek neúspechu počas života je Benjaminov význam dnes veľký. Jeho korešpondenica s T. Adornom prešla ako "debata medzi Adornom a Benjaminom" do dejín estetiky. Z jeho záujmu o francúzsku kultúru vznikol projekt Pasáží, kutúrnohistorického diela, z ktorého zostalo torzo pozostávajúce z eseje Paríž, hlavné mesto XIX. storočia a kapitola o Baudelairovi. Z tej vznikla v rokoch 1937-39 monografia. Jeho úvahy o Baudelairovi a o moderne boli impulzom pre výskum recepčnej estetiky a literárnej hermeneutiky (H. R. Jauß) tzv. kostnickej školy. Zásady estetiky moderny zo sociologického hľadiska sa snažil definovať v eseji Umelecké dielo v epoche svojej technickej reprodukovateľnosti (1936). Veľký význam mali priateľstvá s judaistom Gershomom Scholemom a filozofom Ernstom Blochom. Obe priateľstvá sprevádzali jeho odklon od novokantovstva – Scholem ho priviedol k židovstvu, Bloch zas k nedogmatickému marxizmu.

Jeho recepcia v Nemecku a neskôr aj medzinárodne vďačí jeho priateľovi Theodorovi W. Adornovi, ktorý vydal a recenzoval jeho spisy.

Walter Benjamin, odmietnutý germanista, je už dnes považovaný za najdôležitejšieho mysliteľa novšej nemeckej literárnej vedy. Germanistická literárna veda spracovala najprv Benjaminove príspevky ku kánonickým témam, teda jeho *Pôvod nemeckej trúchlohry* a esej *Goetheho Spriaznení voľbou*. Subtílnejšie eseje o Marcelovi Proustovi, Franzovi Kafkovi, Karlovi Krausovi, Hugovi von Hofmannthalovi, Alfredovi Döblinovi a pod. smerodatné pre znovuobjavenie klasickej moderny.

Na začiatku Benjaminovho záujmu o otázky estetiky, ktoré začal rozvíjať začiatkom dvadsiatych rokov, stojí esej *Goetheho Spriaznení voľbou* (1924/25). (1) Východisková téza tejto eseje je „mýtické" zasahujúce do bytia človeka. Téza mýtického je aplikovaná na hlavný konflikt románu: Eduard a Charlotta, usporiadaný manželský pár, žije spokojne na svojom vidieckom majetku. Do ich sídla prichádza Charlottina neter Ottilia. Momentálna konštelácia či už na úrovni vzťahu Eduard-Charlotta, Charlotta-kapitán vyústi do katstrofy, ktorou je Eduardova nevera vo vzťahu k pôvabnej Ottilii. Do manželského vzťahu zasiahne mýtické ako princíp. V tej chvíli nie je nik zo zúčastnených schopný démonickému zásahu osudu uniknúť. Podľa Benjamina je mýtické prírodná sila, ktorej je vystavený každý z nás. Len poznanie o existencii „vyšších" zákonitostí života, teda schopnosti poznania vo forme aké sa pokúsila definovať vo svojej náuke aj cirkev, je človek schopný mýtickému uniknúť. Postavy románu sú ukotvené v meštianskej morálke a prírodným silám sú vydaní napospas, stávajú sa obeťami sily prírody. Podľa Benjamina nie je primárnym konfliktom románu manželstvo alebo nevera, ale zásah mýtického do manželstva, ktoré je „začiatkom a vrcholom" každej kultúry. Benjamin vyslovuje názor, že Goethe v románe rozvinul motív o existencii človeka v závislosti od viny a pokánia. Vina sa prenáša aj na syna Charlotty a Eduarda počatého už v začiatkoch Eduardovho morálneho konfliktu. Smrť syna prichádza ako vykúpenie zo „zavineného" bytia. Antitézou Benjaminovej eseje sa stáva práve motív vykúpenia. Ak mýtické určuje pozemský život, je vykúpenie božskou dimenziou. Benjaminova esej smeruje k téze o dialektickom vzťahu mýtického a vykúpenia, pretože len v tomto vzťahu je možné prekonanie „zdanlivej" existencie človeka. (2) Konanie Eduarda a Ottilie nezostáva bez trestu. Ich vina prerastie do uzavretého kruhu moci, z ktorého nie sú schopní sa vymaniť. Goethe ilustruje rozpad dianím smerujúcim k dekadencii. Ak človek klesol na tento stupeň, tak nad ním získavajú moc mŕtve veci. Stavba domu, slávnosť a presťahovanie sa doň sú len jednotlivými stupňami zániku. Presne týmto motívom začínajú aj *Budenbrookovci* Thomasa

Manna, ktorý románom zobrazil rozpad celej meštiackej epochy. Protagonisti Goetheho románu sa v jeho závere zmieria. Podľa Benjamina je avšak skutočné zmierenie možné len medzi Bohom a človekom: človek sa s druhým človekom zmieri len vykúpením. Ako pravé vykúpenie tak aj pravá láska sa vzťahuje na Boha. Za tohto predpokladu je Eduardova láska k Ottilii nie pravou láskou. Prekonanie viny (hriechu) ich vzájomnej príťažlivosti je možné opäť len vykúpením, ktoré prichádza vo forme Ottiliinej a následne aj Eduardovej smrti. Prekonanie zdanlivej existencii v románe nenastáva. Benjamin v eseji pre tento proces požíva kategóriu „dojatia". Len dojatie je prechodom, je objektívnym predmetom záchvevu, cesta k vyššiemu, dôstojnému. V tomto ale text už prenecháva svoju voľbu na čitateľa.

Ďalším významným príspevkom do dejín novšej nemeckej literatúry bolo stretnutie Benjamina s Brechtom v roku 1929, s ktorým ho zoznámila Asja Lācis, v tej dobe Brechtova asistentka. Spoločne s Brechtom mal benjamin publicistické plány. Ich vzťah sa od začiatku vyznačoval rezervovanosťou a túto nebolo možné úplne prekonať ani v období intenzívneho kontaktu v časoch exilu (3). Benjamin navštívil Brechta niekoľkokrát v dánskom Skovsbostrande. Tu ich spojil spoločný záujem o literárnoteoretické pozície:

„In der Grundüberzeugung, daß der normative Kunstbegriff des Realismus, der die Impulse der künstlerischen Avantgarde und die durch die neuen Techniken veränderten Produktionsbedingungen nicht in Betracht zieht, seine Probe gegenüber dem Faschismus nicht bestehen kann, stimmt benjamin mit Brecht überein." (Yun, 2000, s. 21)

Benjamin sa k Brechtovi priblížil prostredníctvom svojho teoretického myslenia a záujmu o marxizmus. Brechta prijímal zo svojich subjektívnych pozícií a hlavne nie nekriticky. Dôležtým preňho bolo ale na prvom mieste prepojenie teologického myslenia s marxistickým dialektizmom. Výsledkom vzájomného intelektuálneho vzťahu bol posledný Benjaminov text *O pojme dejín*. V eseji *O pojme dejín* od Waltera Benjamina sa hovorí o absolútnej „kopernikovskej" zmene v dejinách, ktorá by vyústila do úplne iných pomerov ľudstva než tých, ktoré boli pred fašizmom. Pod vplyvom vojnových a predvojnových udalostí sa požaduje úplne nové myslenie ústiace do nového poznania. Toto je možné len negáciou existujúceho pojmu dejín:

„Tradícia utláčaných nás poučuje v tom, že „výnimočný stav", v ktorom žijeme, je pravidlom. Musíme sa dopracovať k pojmu dejín, ktorý tomu zodpovedá. Potom sa ukáže, že našou úlohou je zaviesť skutočný výnimočný stav; a tým sa zlepší naša pozícia v boji proti fašizmu." (Benjamin, 1999, s. 229).

Pokrokom, založeným na víťazoch preberajúcich moc, sa formuje konštelácia vládca – ovládaný. Vznikajú tým dve skupiny, podieľajúce sa na chode dejín. Tam, kde my vidíme rad

udalostí, tam je len jedna jediná katastrofa. Benjaminova kritika je namierená najmä voči historickému materializmu, ktorý k dejinám pristupuje z materialistického hľadiska.

> „Tým je pre historického materialistu povedané všetko. Ten, kto do dnešného dňa vždy víťazil, pochoduje v triumfálnom zápase, ktorý vládnucich vedie cez mŕtvoly porazených. […] neexistuje dokument kultúry, ktorý by nebol zároveň i svedectvom barbarstva.“ (Benjamin, 1999, s. 229).

Nespokojnosť s vývojom dejín je podľa Benjamina totožná s traumatizujúcim stavom ducha. Pojem vcítenia ako základného atribútu ľudského pokolenia sa pri uchopovaní dejín vytratil. Jeho miesto nahradil rozum. Vzťah s minulými udalosťami sa u Benjamina prepája myšlienkou vykúpenia. Zmenu je možné dosiahnuť zmenou jednotlivca. Každý nesie so sebou svoje vlastné „historizujúce“ existenciály. Vykúpenie sa teda týka ako subjektu, tak kolektívu. Len procesom pokánia a vedomým zaobchádzaním s vlastnou alebo kolektívnou bolestnou spomienkou je stratégia, ako odznova prežiť to v podvedomí potlačené, z neho vytesnené a z tohto nanovo poznaného urobiť existenciálny posun. Môžeme to nazvať procesom vykúpenia zo starých hriechov, zodpovedajúcich Benjaminovmu mesianizmu. Metodiku návratu k potlačenému, k nespracovanej minulosti, uplatnil Benjamin v esejach týkajúcich sa topografie miest. (4) Súčasná rakúska spisovateľka, Ingeborg Bachmannová, reagovala na Benjaminovu esej *O pojme dejín* vo viacerých esejistických a prozaických textoch z druhej polovice 50. a začiatku 60. rokov. V tretej *Frankfurtskej prednáške*, *Das schreibende Ich*, Bachmannová formuluje veľakrát citovanú myšlienku o „príbehu v *ja*“: „Prvá zmena zasahujúca ja spočíva v tom, že sa už viac nenachádza *v* príbehu, ale príbeh sa nachdza *v* ja.“ (W4, s. 230, prel. E. H.). Protagonista poviedky *Tridsiaty rok* rovnomenného cyklu je modelom toho ja, ktoré je spleťou spomienok a historických udalostí (pozri kap. 1.3.3). V tejto súvislosti výskum pripomína knihu *Das Unbehagen in der Kultur* (5) od Sigmunda Freuda, kde Freud prirovnáva Rím k psychickej bytosti a historické vrstvy Ríma k vrstvám ľudského podvedomia. Ako v Ríme, tak aj v duši nezaniklo nič, čo raz bolo postavené, historické vrstvy zostali v súčasnosti prítomné. „[…] v duševním životě nemůže zmizet nic, co se jednou vytvořilo“. (6) Len odhaľovaním týchto vrstiev je možný posun, reflexia zažitého, odhalenia toho, čo bolo doteraz ukryté.

Bachmannová aplikuje túto metódu v textoch venovaných topografiám miest. (7) V nich vedome zaobchádza s kolektívnou a individuálnou históriou, a to v duchu Benjaminovho mesianizmu. Výskum je súčasťou teórie kultúrnej pamäti a je zároveň súčasťou rekonštrukcie konštanty autorkinej tvorby, ktorou je problematika identity. (8) V kontexte takto orientovaného výskumu stoja eseje *Čo som v Ríme videla a počula* (1955) a *Miesto pre*

náhody (1964). S cieľom odkrytia civilizáciou zakrytého autorka odhaľuje v prvej eseji *Čo som v Ríme videla a počula* historické vrstvy mesta. Pravidelné opakovanie spojenia „čo som v Ríme videla a počula“ v texte zdôrazňuje subjektívny prístup k poznaniu objektu, akým je Rím, a tento prístup sa veľmi líši od väčšiny ľudí, ktorí vnímajú Rím ako turistickú atrakciu. Prepojenie subjektívneho s historickým poukazuje na prelínanie subjektívneho s historickým. História je súčasťou každého človeka, každý sa chtiac-nechtiac podieľa na jej vytváraní. Podobne ako u Freuda, len sprítomnením neodhalených vrstiev sa môže posunúť nielen jedinec, ale celé ľudstvo. Takmer pri každej scéne z eseje narážame na miesta, v ktorých sú ukryté zločiny našich dejín, to, čo v našej prítomnosti absentuje. Vychádza tým najavo to ukryté, a to s cieľom urobiť miesto pre to, čo bolo históriou potlačené. Barbarstvo civilizácie autorka odkrýva pohľadom na Tiberský ostrov. Na základe legendy o antickom bohovi medicíny, o Esklépiovi, tu bola postavená nemocnica Hospital San Giovani. Legendou opradený a turistami obdivovaný ostrov je však v texte zobrazený z úplne iného uhla, a to z perspektívy obyčajného, v nemocnici zomierajúceho chorého človeka, ktorý je z našej heroickej histórie tejto európskej metropoly vylúčený. Pohľad na Baziliku svätého Petra zas evokuje negatívny, inštitucionálny charakter katolíckej cirkvi. Ďalší pohľad je venovaný palácu Palazzo Cenci. Žila v ňom obvinená a v roku 1599 za smrť otca popravená Beatrice Cenci. Obeť tyrana sa stala obeťou neľudského súdu justície. Na námestí Campo de Fiori bol o rok neskôr nespravodlivo odsúdený a popravený Giordano Bruno. Dnes sa tu nachádza známe trhovisko, kde „muži zhromaždia pred jeho očami odpad, ktorý zostal [...], a hŕbu zapália.“ (W4, s. 30, prel. E. H.). Ako všetci predchádzajúci, tak aj G. Bruno bol obeťou úkladov, inštituciálnych alebo ideologických záujmov. Niet inej lepšej stoky, do akej by táto história mohla vyústiť, než fašizmus. Jemu je venovaný obraz rímskeho geta. Tu sa odohrala doteraz najväčšia katastrofa. Ale blízko synagógy je reštaurácia, v ktorej sa „hrá ďalej“, a hoci sú staré zločiny zabudnuté, ich nositelia chodia po svete ďalej, pretože boli „vykúpení zlatom“. Podobne ako v lyrike autorky je protikladom civilizácie príroda, rieka Tiber, stromy a obloha. O deväť rokov po eseji o Ríme vzniká text *Miesto pre náhody*, venovaný mestu Berlín. Pôvodne bol koncipovaný ako príhovor pri udelení Büchnerovej ceny pod názvom *Deutsche Zufälle*. Autorka ho napísala počas svojho pobytu v Berlíne v rokoch 1963 a 1964. Textom sa vinie jednak kolektívne historické poškodenie, ale hlavne individuálne poškodenie ja (subjektu), ktoré tu je už takmer úplne anonymné. Prejavuje sa to aj formálne častým používaním zámena „ono“. Pokým ešte v eseji o Ríme opakovaním „čo som videla a počula“ je subjektívne vnímanie prezentné, v *Mieste pre náhody* sa táto perspektíva úplne vytráca. Charakteristické znaky eseje, ako personalita, identifikácia s časom a priestorom, chýbajú, čo

spôsobilo problém so žánrovým zaradením textu. (9) Chorobu kolektívu a jednotlivca zdôrazňuje miesto deja, ktorým je nemocnica. Autorka rekonštruuje historické traumy, ktoré sa v Berlíne odohrali. Robí tak odhaľovaním miest spojených hlavne s obdobím národného socializmu. Symbolickou je berlínska štvrť Plötzensee, kde bolo v období fašizmu popravených okolo2 500 ľudí. Dnes tu stojí pamätník obetí národného socializmu:

„A všetko stíchlo a nastala noc. Odvtedy nevyšiel na ulicu nik. Staré vily sa zaniesli pieskom a zarástli krovím, klesajú stále hlbšie v záhrade. Na ohybe kráľovskej aleje teraz padajú výstrely na Rathenaua úplne tlmene. V Plötzensee sa stína. V telefónnom automate cvengajú fenigy – všetky vhodené nadarmo –, dole sa vykotúľajú späť. Nikam sa nedá dovolať.“ (Bachmannová, I. 1999, s. 28).

Štvrť Berlin-Grunewald je pamätná politicky motivovanou vraždou ministra zahraničných vecí Weimarskej republiky Walthera Rathenaua v roku 1922 a nástupom Hitlera k moci. Studenú vojnu v texte autorka približuje najznámejším hraničným prechodom Berlínskeho múru Checkpoint Charlie:

„Je tma, šepká sa, uniformovaní odmietavo ukazujú, kde je Checkpoint Charlie, stále rovno, opačným smerom, až do polnoci.“ (Bachmannová, I. 1999, s. 30).

Okrem toho v eseji zaznieva kritika všadeprítomného konzumu nemeckého reštauračného obdobia 60. rokov:

„Berlín je upratený. Obchody sú poukladané jeden na druhom, navŕšené na kope. Topánky a metre, trochu ryže a zásob zemiakov a uhlie [...] , ležia viditeľne vôkol po krajoch. Piesok je teraz všade [...]. Veľké výklady navrchu, tie s tajuplnými názvami Neckermann a Defaka, sú ako sklené povaly nad všetkým, je cez ne vidno, ale rozoznať možno len málo.“ (Bachmannová, I. 1999, s. 20 – 21).

Slovo v názve „náhody“ pochádza z poviedky Georga Büchnera *Lenz*. Spisovateľ v nej „náhodou“ pomenúva Lenzovu chorobu šialenstva, ktoré mu spôsobila spoločnosť. Lenz nepatril svojimi hodnotami do sveta, ktorého morálka sa s novým meštianskym obdobím rozpadla, je outsiderom, izolácia ho privádza k psychickému zrúteniu. V Bachmannovej texte je šialenstvom označený celý Berlín. Odohralo sa tu toľko historických tráum, že na rozdiel od Ríma je jeho skutočnosť omnoho desivejšia. Text stojí na prahu obdobia, keď spisovateľka tematizuje problematiku ja, rozpracovanú v trilógii *Druhy smrti*. Trauma z historických udalostí je útokom na identitu človeka v súčasných dejinách.

Do súvislosti s teóriou kultúrnej pamäti a tvorby individuálnej identity sa dáva Bachmannovej rozhlasová esej o Proustovi *Die Welt Marcel Prousts – Einblicke in ein Pandämonium* a esej *Zum Bilde Prousts* od Waltera Benjamina. Bachmannová nazýva

Benjaminovu esej „vynikajúcou prácou“, ktorá predchádzala jej štúdiu Prousta. (10) Spoločným menovateľom eseje W. Benjamina a Bachmannovej tvorby je pojem spomienky, ktorú Benjamin v eseji rekonštruoval na základe svojej lektúry Prousta. (11) Spomienka, schopnosť reflexie vlastného bytia a precitnutie ako jeho nová kvalita je konštitutívnym prvkom v procese utvárania identity. (12) V prozaických textoch Ingeborg Bachmannovej, ktoré vznikli v neskoršom období, je problematika identity základným momentom. Spomienka je okrem konštitúcie identity protagonistu zároveň aj hlavným kompozičným prvkom poviedky *Tridsiaty rok* z rovnomenného poviedkového cyklu:

„A jedného dňa, na ktorý neskôr zabudne, sa ráno zobudí, ostane ležať, nevládze sa pohnúť, […]. Ale keď sa pozbiera, keď sa trasúcky spamätá a znovu je z neho postava, osoba, ktorá zakrátko musí vstať a vykročiť do dňa, objaví v sebe novú nádhernú schopnosť. Schopnosť spomínať. Nespomína si však na jedno-druhé tak ako dosiaľ, nečakane alebo úmyselne, teraz ho spomienky bolestne tlačia, spomienky na všetky tie premárnené i využité roky a na všetky miesta, kde bol. Rozhodí sieť spomienok, hodí ju za seba a ako lovec i korisť súčasne vytiahne sám seba cez prah času a miesta, aby videl, kým bol a kým sa stal.“ (OČ, 1986, s. 17).

Poznámky

(1) Názov románu si Goethe vypožičal z chémie, kde popisuje príťahujúce a odpudzujúce správanie chemických spájaní, pričom silnejšia kyselina vytláča zo solí slabšiu. Túto zákonitosť aplikoval Goethe na osudy oboch párov. (pozn. aut.).
(2) Kubo, s. 24.
(3) Yun, 2000, s. 17-18.
(4) Napríklad *Beliner Kindheit um Neunzehnhundert.* (pozn. aut.).
(5) Höller, H. 1993, s. 192.
(6) Freud, S. 1998, s. 62.
(7) Weigel, S. 1999, s. 107 – 112.
(8) Weigel, S. 1994, s. 81 – 101.
(9) Höller, H. 1993, s. 210.
(10) Bachmann. W4, 1993, s. 157.
(11) Weigel, 1994, s. 87.
(12) Bieliková, 2002, s. 6 – 9.

Literatúra

BACHMANN, I.: *Werke. Band I-IV*. Hg. Ch. Koschel, I.v.Weidenbaum. München/Zürich : Piper, 1993.
BENJAMIN, W.: *Iluminácie*. Bratislava : Kalligram, 1999.
BIELIKOVÁ, M.: *Bipolarita etického a estetického so zreteľom na filozofické kategórie Sörena Kierkegaarda.* Banská Bystrica : UMB, 2002.
BIELIKOVÁ, M.: *Hermann Hesse und das Fremde. Teil I.* Banská Bystrica : UMB, 2007.
FREUD, S.: *Nespokojenost v kultuře*. Praha : Hynek, 1998.
KUBO, T.: *Stufen der Schönheit bei Walter Benjamin*. In: hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/13215/.../HJart0390100210.pdf.
ĽUPTÁK, M.: Unsere Namenwelt oder was die Namenkunde dem germanistischen Studium bietet. In: *Sammelband : IX. Tagung des Verbandes der Deutschlehrer und Germanisten der Slowakei, Bratislava, 11.-13. September 2008* / red. Mária Vajičková, Andrea Mikulášová ; rec. Katarína Fedáková. Bratislava : Spoločnosť učiteľov nemeckého jazyka a germanistov Slovenska, 2010, 149-156.

ŠTEFAŇÁKOVÁ, J.: Das D-A-CH-Konzept - Neue Perspektiven im landeskundlichen Fremdsprachenunterricht. In: *Ekonomika a cudzie jazyky, Acta linguistika* 2, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica, s. 138-144, 1998.
TUHÁRSKA, Z.: Text und Wirklichkeit. Semantische Ansätze im Rahmen der Textlinguistik. In: *Zborník príspevkov zo VII. konferencie Spoločnosti učiteľov nemeckého jazyka a germanistov Slovenska*. Banská Bystrica: Spoločnost učiteľov nemeckého jazyka a germanistov Slovenska, s. 479-483, 2004.
ZELENKOVÁ, A.: Developingteachers´culturalcompetence: A coursedesign / Anna Zelenková. In: *Iatefl, TheTeacherTrainers and Educators SIG Newsletter :* Affect and self-esteem in teachereducation. 2005. ISSN 1026-4396. - Roč. 3, č. 11(2005), s. 28-30.
WEIGEL, S.: Stadt ohne Gewähr. *Topograhien der Erinnerung in der Intertextualität von Bachmann und Benjamin*. In: *Bilder des kulturellen Gedächtnisses*. Dülmen-Hiddingsel : tende, 1994, s. 81-101.
YUN, Mi-Ae. *Walter Benjamin als Zeitgenosse Bertolt Brechts: eine paradoxe Beziehung zwischen Nähe und Ferne*. Göttingen : Wandenhoeck und Rupercht, 2000.

Resumé

WALTER BENJAMIN IN DER DEUTSCHEN LITERATUR
Walter Benjamin, ein abgelehnter Germanist, ist heute zum bedeutendsten Denker der deutschen Literaturwissenschaft geworden. Die germanistische Literaturwissenschaft verarbeitete zuerst Benjamins Beiträge zu den kanonischen Themen, also sein *Ursprung des deutschen Trauerspiels* und *Goethes Wahlverwandschaften*. Andere Essays über Proust, Kafka, Kraus, Hofmannsthal, Döblin und andere wurden ausschlaggebend für die Entdeckung der klassischen Moderne. Auch die Poetik der zeitgenössischen Autorin, Ingeborg Bachmann, entwickelte sich unter dem Einfluss von Benjamin, insbesondere seines Essays *Über den Begriff der Geschichte*.

VÝSKYT EPONÝM V ODBORNEJ LEXIKE PRÍRODOVEDNÝCH DISCIPLÍN V JAZYKOVOM PÁRE NEMČINA – SLOVENČINA

Eva Schwarzová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
eva.schwarzova@umb.sk

Úvod

Eponymá predstavujú špecifickú zložku slovnej zásoby. Vyskytujú sa takmer vo všetkých oblastiach nášho života, či už ide o bežnú slovnú zásobu, alebo odbornú lexiku. Paradoxom je, že si ich používatelia jazyka často ani neuvedomujú, lebo sú hlboko zakorenené a úplne bežne používané v komunikácii.

Cieľom príspevku je prezentovať túto oblasť slovnej zásoby, pričom sa zameriavame na výskyt eponým ako aj ich štruktúru, použitie a kategorizáciu v odbornej lexike prírodovedných disciplín. Tu sme bližšie analyzovali tri disciplíny, a to medicínu, chémiu a fyziku. Prítomnosť eponým zároveň sledujeme a konfrontujeme na pozadí jazykového páru nemčina – slovenčina.

Čo sú eponymá?

Ide o názvy odvodené od vlastných mien (väčšinou priezvisk) vedcov, lekárov, vynálezcov, prípadne miest a lokalít, kde sa konkrétny pomenovaný jav vyskytoval alebo vznikol (gr. *eponymus* = dávajúci meno niekomu, niečomu). Eponymá (podľa Masára, 1991, tzv. dedikačné termíny, z lat. *dedicare* = venovať) najčastejšie označujú nejakú chorobu, symptóm, syndróm, reflex, skúšku, reakciu, postup a podobne. I Wiese (1984. s. 44) tvrdí: „Eponyme, d.h. Benennungen mit Autorennamen, stellen eine Ehrung für Verdienste eines Artztes oder Forschers dar.“ (Eponymá, t.j. pomenovania odvodené od mien autorov, predstavujú poctu za zásluhy lekára, alebo vedca.). Podľa M. Bujalkovej (2009, s. 20) sú eponymá „pomenovania na označenie nejakého javu alebo predmetu, ktorý súvisí so skutočnou alebo legendárnou osobou.“

Vznik eponým je spôsobený tým, že nie vždy je možné zachytiť v názve podstatný príznak určitého pojmu jedným či dvoma výrazmi. Hoci ani eponymá neinformujú o obsahu pojmov priehľadne, našli v odbornej slovnej zásobe svoje uplatnenie.

Niektoré eponymá sú také rozšírené, že sa apelatizovali – vlastné meno (proprium) sa stalo odvodzovacím základom na utvorenie všeobecného mena (apelatíva), napr. *röntgen, allzheimer, mendelizmus, pasterizácia a pod.* (porov. Bujalková, 1999, s. 272).

Prirodzenou schopnosťou človeka je vnímať a interpretovať svet. Názvy odvodené od vlastných mien vznikali už dávno v minulosti, keď naši predkovia postupne objavovali záhady sveta a prírody a potrebovali si pomenovať rôzne javy a úkazy, ktoré sa snažili pochopiť. Využívali na to často mená rôznych reálnych osôb, mytologických postáv, niekedy aj názvy miest, riek a pod. Dodnes sa s takýmito pomenovaniami stretávame v rôznych oblastiach nášho života a vyskytujú sa ako v bežnej, tak aj v odbornej komunikácii. Môžeme ich nájsť napr. v archeológii, astronómii, geografii, biológii, gastronómii, medicíne, chémii, literatúre, práve, športe atď. Uvedieme pár príkladov:

- Amerika (názov kontinentu) – Amerigo Vespucci (1454 – 1512), podľa talianskeho obchodníka, cestovateľa a kartografa;
- diesel (druh motora – Dieselov motor) – Rudolf Christian Karl Diesel (1858–1913), podľa nemeckého inžiniera a vynálezcu;
- Eiffelova veža (veža v Paríži) – Gustave Eiffel (1832 – 1923), podľa francúzskeho staviteľa veže;
- Zeppelin (vzducholoď) - Ferdinand von Zeppelin (1838 – 1917), podľa nemeckého konštruktéra;
- gilotína (nástroj na stínanie hláv) - Joseph Ignace Guillotine (1738 – 1814), podľa francúzskeho lekára;
- fuksia (druh kvitnúcej rastliny) - Leonhart Fuchs (1501 - 1566), podľa nemeckého botanika (viac na http://en.wikipedia.org/wiki/Category:Lists_of_eponyms).

Problematikou eponým sa v anglofónnom prostredí zaoberajú napr. Morton S. Freema, *A New Dictionary of Eponym*, Dorothy Auchter, *Dictionary of Historical Allusions and Eponyms*, Robert Hendrickson, *Dictionary of Eponyms: Names That Became Words.* V slovenskej odbornej literatúre riešia problematiku eponým napr. Mária Bujalková, Božena Džuganová a Gabriela Poláčková a z nemeckých autorov sú to Hans-R. Fluck a Ingrid Wiese (viac v použitej literatúre).

Štruktúra a použitie eponým v prírodných vedách

Výskyt eponým v prírodovedných disciplínach v nemčine a slovenčine vyvoláva mnohé otázniky. Prírodovedné disciplíny sú eponymami presýtené, no ich výskyt nebol nikdy

konkrétnejšie zmapovaný a konfrontovaný práve na pozadí nemčiny a slovenčiny. Keďže ide o pomenovania odvodené od vlastných mien, z morfologického hľadiska sú to väčšinou substantíva a niekedy aj slovesá (ak označujú určitý proces, postup alebo metódu, napr. pasterizovať, bojkotovať a pod.). V odbornej lexike prírodovedných disciplín sa najčastejšie vyskytuje nasledovná štruktúra eponým:

a) **A + S –** adjektívum + substantívum (Apgar-Schema / Apgarovej skóre);
b) **A + A + S –** adjektívum + adjektívum + substantívum (Lambert-Beer-Gesetz / Lambert-Beerov zákon);
c) **A + A + A + S** – adjektívum + adjektívum + adjektívum + substantívum (Paal-Knorr-Furan-Synthese / Paalova-Knorrova syntéza furanov).

Z hľadiska štruktúry patrí väčšina eponým do skupiny a), ale vyskytujú sa aj ďalšie dve štruktúry, ktoré sú viac zastúpené napr. v chémii, alebo fyzike. V odbornej slovnej zásobe prírodovedných disciplín sú termíny často odvodené buď z latinského základu, alebo z angličtiny, ktorá je aj vo vede primárny jazykom súčasnej vzájomnej komunikácie. To platí aj pre eponymá, a hoci sa do istej miery adaptujú v konkrétnom jazyku, ich výhodou je zrozumiteľnosť a výpovedná hodnota pre odborníkov.

Aké sú teda výhody a nevýhody používania eponým v odbornej komunikácii? V oblasti medicíny sa tejto téme venovala M. Bujalková (2009, s. 23) a my sa pokúsime jej tvrdenia zgeneralizovať pre oblasť prírodných vied.

Výhody eponým:

- označujú javy, procesy, postupy a metódy prehľadne a sú ľahko zapamätateľné;
- sú to jednoznačné pomenovania pojmov, sú nezameniteľné;
- sú efektívne s jasným významom v kontexte aj mimo neho;
- majú vysokú výpovednú hodnotu najmä pre odborníkov.

Nevýhody eponým:

- sú účinné hlavne v odborných kruhoch a laici im často nerozumejú;
- môžu spôsobovať nejasnosti v rámci terminológie, ich použitie nie je vždy jednotné v iných jazykoch, vzniká tzv. terminologická medzera;
- spôsobujú terminologickú synonymiu, niektoré majú aj iný ekvivalent;
- nemožno ich použiť na označenie javov, ktoré boli popísané, alebo objavené viacerými odborníkmi pracujúcimi v tíme.

Eponymá v medicíne

Medicína ako jeden z mála vedných odborov má terminológiu, ktorá prešla dlhým historickým vývojom a poskytuje autentický obraz o rozvoji ľudského myslenia, dokazuje hĺbku odborného poznania a jeho použitie v praxi a tiež jazykovo logické schopnosti vyjadriť daný fakt, vlastnosť či príznak exaktne. Pre medicínu je typické, že termíny viacerých príbuzných odborov migrujú a vzájomne sa prelínajú, jedná sa o zmiešanú terminológiu.

Eponymá v lekárskej lexike môžeme kategorizovať do niekoľkých skupín (porov. Bujalková, 2009, s. 20) :

1. skupina – pomenovania na počesť slávnych objaviteľov a lekárov (napr. *die Basedow-Krankheit / Basedowova choroba, die Huntington-Krankheit / Huntingtonova choroba, das Parkinson-Syndrom / Parkinsonov syndróm*);
2. skupina – pomenovania podľa mien pacientov (napr. *System Kidd / krvný skupinový systém Kidd, System Duffy / krvný skupinový systém Duffy*);
3. skupina – pomenovania podľa miesta alebo oblasti výskytu, tzv. epotoponymá (napr. *das Philadelphia-Chromosom / filadelfský chromozóm, chromozóm Philadelphia, der St-Louis-Enzephalitis / santlouisská encefalitída*);
4. skupina – pomenovania poľa mytologických alebo biblických postáv (napr. *Adamsapfel / Adamovo jablko, der Ödipuskomplex / oidipovský komplex*).

Pri analýze sme zistili, že najmenej zastúpenou skupinou je 2. skupina, naopak najpočetnejšia je 1. skupina. Ako eponymá v slovnej zásobe medicíny fungujú najmä názvy chorôb, syndrómov, príznakov, buniek, metód a postupov. Príklady uvádzame v tabuľke:

syndrómy	- *Down-Syndrom / Downov syndróm,* - *Hutchinson-Gilford-Syndrom /Hutchinsonov-Gilfordov syndróm,* - *Jackson-Syndrom / Jacksonov syndróm,* - *Pickwick-Syndrom / Pickwickov syndróm,* - *Robin-Syndrom / Robinov syndróm;*
choroby	- *Bechterew-Krankheit / Bechterevova choroba,* - *Cushingsche Krankheit / Cushingova choroba,* - *Heine-Medin-Krankheit / Heineho-Medinova choroba,* - *Ménier-Krankheit / Ménierova choroba,* - *Schimmelbusch-Krankheit / Schimmelbuschova choroba;*
príznaky	- *Amoss-Zeichen / Amossov príznak,* - *Brudzinski-Nackenzeichen / Brudzinského príznak,* - *Courvoisier-Zeichen / Curvoisierov príznak,* - *Graefe-Zeichen / Graefeho príznak,* - *Möbius-Zeichen / Moebiusov príznak;*
bunky	- *Corti-Haarzelle / bunka Cortiho orgánu/vlásková bunka,* - *Hensen-Zelle / Hensenova bunka,* - *Merkel-Zelle / Merkelova bunka,* - *Paneth-Körnerzelle / Panethova bunka,*

	- *Sertili-Zelle / Sertiliho bunka;*
metódy	- *Knaus-Ogino-Methode / Knausova-Oginova metóda,* - *Billings-Ovulationsmethode / Billingsova ovulačná metóda,* - *Seldinger-Methode / Seldingerova metóda,* - *Vojta-Methode / Vojtova metóda,* - *Westergren-Methode/– Westergrenova metóda;*

(porov. Kmecová, 2012, s. 21)

Pri komparácii pomenovaní v nemčine a slovenčine sme zistili, že existujú aj výnimky, kedy je v jednom jazyku použité eponymum a v druhom je ekvivalentom buď viacslovné pomenovanie alebo kompozitum. Eponymá, ktoré sa používajú len v nemčine (ale môžu mať aj ďalší synonymný ekvivalent) sú napr. *das Gowers-Bündel / miechovomozočková dráha*, *Monakow-Bündel / rubrospinálna dráha*, *Guillotinenrippenschere / nožnice na preťatie rebier*, *Porro-Operation/Operation nach Porro / cisársky rez, Sudan-Blindheit / riečna slepota.* Eponymá, ktoré sme našli len v slovenčine sú napr. *biopsia Menghiniho ihlou / Feinnadelbiopsie, extenzia Kirschnerovým drôtom / Drahtextension, Holterova elektrokardiografia / Langzeitelektrokardiographie.*

Eponymá v chémii

Terminológia chémie je podobne ako u medicíny zmiešaným typom a má interdisciplinárny charakter, ktorý dopĺňajú príbuzné disciplíny ako napr. biochémia, geochémia, fyzikálna chémia, elektrochémia, ekochémia a pod. Vo svojich počiatkoch však existovala najskôr len vo forme znakov a symbolov, ktoré používali alchymisti. Dodnes je pre terminológiu chémie príznačná kombinácia slova, čísla a vzorca (porov. Banionyté, 2008, s.6)

Eponymá v chémii podobne ako v medicíne môžeme analogicky kategorizovať do príbuzných skupín:

1. skupina – pomenovania na počesť slávnych objaviteľov (napr. *Boudouard-Gleichgewicht / Boudouardova rovnováha*, *Gay-Lussac-Gesetz / Gay-Lussacov zákon*, *Jacobsen-Epoxidierung / Jacobsenova epoxidácia*);
2. skupina – pomenovania z astronómie, podľa planét a planetoidov (napr. *Cerium / cér*, *Helium / hélium*, *Selen / selén*);
3. skupina – tzv. epotoponymá (napr. *Americium / americium, Hafnium / hafnium, Rhenium / rénium*);
4. skupina – pomenovania poľa mytologických alebo biblických postáv (napr. *Europium / europium, Promethium / prométium, Vanadium / vanád*).

Najmenej zastúpenou skupinou je 2. a 4. skupina. Medzi epotoponymá, t.j. 3. skupina, patria napríklad aj názvy farieb ako *Berliner Blau / berlínska modrá, Berliner Grün /*

berlínska zelená, Neapelgelb / neapolská žltá a pod. Naopak najpočetnejšia je 1. skupina – názvy podľa objaviteľov. V slovnej zásobe chémie sa eponymami označujú najmä reakcie, chemické prvky a zákony. Príklady uvádzame v tabuľke:

reakcie	- *Arndt-Eistert-Synthese / Arndtova-Eistertova syntéza,* - *Birch-Reduktion / Birchova redukcia,* - *Diels-Alder-Reaktion / Dielsova-Alderova reakcia,* - *Fischer-Indol-Synthese / Fischerova syntéza indolov;* - *Michaelis-Arbuzov-Reaktion/Michaelisova-Arbuzova reakcia,*
chemické prvky	- *Berkelium / berkélium,* - *Einsteinium / einsteinium,* - *Lawrencium / lawrencium,* - *Rhenium / rénium,* - *Titan / titán;*
zákony	- *Boyle-Mariotte-Gesetz / Boylov-Mariottov zákon,* - *Lambert-Beer-Gesetz / Lambert-Beerov zákon,* - *Moseleye-Gesetz / Moseleyov zákon,* - *Proustsches Gesetz / Proustov zákon,* - *Raoult-Gesetz / Raoultov zákon;*

(porov. Kmecová, 2012, s. 37)

Pri komparácií eponým v slovnej zásobe chémie v nemčine a slovenčine sme nezistili žiadne výnimky v jednom, alebo druhom jazyku a vždy sme našli ekvivalent s eponymnou štruktúrou. Pôvod eponým z latinčiny a gréčtiny možno pozorovať len u chemických prvkov (napr. *Ruthenium* – Rusko, lat. „ruthenia“, *Selen* – mesiac, gr. „selené“, *Tellur* – zem, lat. „tellus“), u iných entít v rámci chémie sa takmer nevyskytujú.

Eponymá vo fyzike

Terminológia fyziky je v úzkom prepojení s terminológiou matematiky a chémie. Mnohí vedci a objavitelia, podľa ktorých boli pomenované isté javy a procesy, boli práve matematici alebo chemici. V slovnej zásobe fyziky môžeme nájsť termíny z rôznych príbuzných prírodovedných disciplín, terminologická synonymia teda nie je výnimkou.

Eponymá vo fyzike môžeme kategorizovať len do dvoch skupín:

1. skupina - pomenovania na počesť slávnych objaviteľov a vynálezcov (napr. *Archimedisches Gesetz / Archimedov zákon, Balmer-Formel / Balmerov vzorec, De-Broglie-Wellen / De Broglieho vlny, Edison-Effekt / Edisonov efekt);*
2. skupina – tzv. Epotoponymá (napr. *Holländisches Fernrohr / holandský teleskop, Leidener Flasche / leydenská fľaša, Magdeburger Halbkugeln / magdeburské pologule*).

Vo fyzike sú najfrekventovanejšie názvy podľa objaviteľov a vynálezcov, ktoré pomenúvajú rôzne fyzikálne zákony a prístroje. Príklady uvádzame v tabuľke:

zákony	- *Amontonsscheš Gesetz / Amontov zákon,* - *Biot-Sovartscheš Gesetz / Biotov-Savartov zákon,* - *Grahamscheš Gesetz / Grahamov zákon,* - *Hess-Gesetz/Hesssches Gesetz / Hessov zákon,* - *Wiedemann-Franzscheš Gesetz / zákon Wiedemanna-Franza;*
prístroje	- *Englerscheš Viskosimeter / Englerov viskozimeter,* - *Kaplan-Turbine / Kaplanova turbína,* - *McLeod-Vakuumeter / McLeodov vákuometer,* - *Ohmmeter / ohmmeter,* - *Tesla-Transformator / Teslov transformátor;*

(porov. Kmecová, 2012, s. 51)

Pri porovnaní eponým v nemčine a slovenčine sme nezistili žiadne rozdiely v ekvivalencii, v oboch jazykoch bola štruktúra vždy eponymná. Výnimkou je v nemčine termín *Astonscher Massenspektrograph*, v slovenčine je ekvivalentom *Astonov hmotnostný spektrometer*, ktorý je však zriedkavo používaný a najčastejšie sa môžeme stretnúť s názvom *hmotnostný spektrometer*, alebo niekedy aj *Astonov spektrometer*.

Pri niektorých eponymách môžeme v nemčine pozorovať nejednotnosť v používaní spojovníka. So spojovníkom sú napr. *Barkhausen-Effekt / Barkhausenov efekt/jav, Dewar-Gefäss / Dewarova nádoba, Hubble-Konstante / Hubblova konštanta, Kronecker-Symbol / Kroneckerov symbol, Weston-Element / Westonov článok*. Naopak bez spojovníka a vo forme kompozita alebo adjektíva ako prvého slova sú napr. *Bohrsches Magneton / Bohrov magnetón, Dieselkreislauf / Dieselový obeh/cyklus, Keplersche Gesetze / Keplerove zákony, Ostwaldsches Verdünnungsgesetz / Ostwaldov zrieďovací zákon, Steinerscher Satz / Steinerova veta* a pod.

Záver

Na základe našej hlbšej analýzy sme zistili, že eponymá tvoria podstatnú časť odbornej slovnej zásoby prírodovedných disciplín. Toto konštatovanie si dovoľujeme aj z toho dôvodu, že tu ide prevažne o zmiešanú terminológiu, termíny migrujú, navzájom sa dopĺňajú a posilňujú svoj interdisciplinárny charakter. Najväčšie zastúpenie eponým sme spozorovali v medicíne, a to v časti klinickej medicíny, ktorá pracuje s názvami syndrómov, chorôb, reflexov, ale aj diagnostických metód a pod. V chémii prevládajú medzi eponymami jednoznačne menné názvy chemických reakcií. Fyzika disponovala najnižším počtom eponým spomedzi vybraných disciplín, a takisto len dvomi kategóriami. Mnohé eponymá však má

chémia aj fyzika spoločné a niektoré sa vyskytli aj v medicíne. To všetko len potvrdzuje interdisciplinárnosť a potrebu orientácie vo viacerých odboroch, keďže mnohé sú prepojené. Pojmová nejednotnosť a roztrieštenosť v terminológii prispieva k nezrozumiteľnosti a nejasnosti, čo je zlým signálom pre vzájomnú komunikáciu ako odborníkov tak aj laikov. Preto môžeme potvrdiť potrebu jednotnej medzinárodnej terminológie, ktorá by bola v daných odboroch platná vo všetkých kultúrach a jazykoch a z ktorej by mohli pri práci vychádzať nielen odborníci ale aj laici.

Literatúra

AUCHTER D.: *Dictionary of Historical Allusions and Eponyms.* ABC-CLIO, 1998. 295 s.
BANIONYTÉ, V.: *Zur Terminologie und zum Wortschatz der deutschen Fachsprache der Chemie*. [online]. Vilnius : Universität Vilnius, 2008. 11 s. Dostupné na internete: < http://www.coactivity.vgtu.lt/upload/filosof_zurn/santalka_t16_no4_4-11_banionyte.pdf >.
BUJALKOVÁ, M.: *Eponymá v lekárskej terminológii*. In: Bratislavské lekárske listy. Bratislava : SAP, 5/1999. s. 271-272.
BUJALKOVÁ, M.: *Lekárska terminológia v súčasnom a historickom kontexte*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009. 95 s.
FLUCK, H-R.: *Fachsprachen : Einführung und Bibliographie*. Tübingen, Basel : Francke Verlag, 1996. 361 s.
FREEMAN, M. S.: *A New Dictionary of Eponym.* Oxford : Oxford University Press, 1997. 284 s.
HENDRICKSON R.: *Dictionary of Eponyms: Names That Became Words*.Dorset Press, 1988. 342 s.
KMECOVÁ,M.: *Das Vorkommen der Eponyme in den ausgewählten naturwissenschaftlichen Disziplinen im Deutschen und im Slowakischen*. Diplomová práca. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2012. 87 s.
MASÁR, I.: *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava : Veda, 1991. 189 s.
WIESE, I.: *Fachsprache der Medizin: Eine linguistische Analyse*. Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1984. 144 s.
Lists of eponyms. In: http://en.wikipedia.org/wiki/Category:Lists_of_eponyms (12.9.2012)

Resümee

DAS VORKOMMEN DER EPONYME IN DER FACHLEXIK DER NATURWISSENSCHAFTLICHEN DISZIPLINEN IM SPRACHENPAAR DEUTSCH – SLOWAKISCH

Der Beitrag präsentiert die Problematik der Eponyme im Sprachenpaar Deutsch – Slowakisch und beschäftigt sich mit deren Vorkommen in den ausgewählten naturwissenschaftlichen Bereichen. Naturwissenschaften stellen eine reiche Quelle der eponymischen Bezeichnungen dar. Für die Analyse wurden drei Disziplinen ausgewählt: Medizin, Chemie und Physik. Alle drei naturwissenschaftlichen Disziplinen wurden in deutscher und slowakischer Sprache analysiert und konfrontiert. Die Analyse konzentriert sich an die Besonderheiten der Eponyme, d.h. Struktur, Gebrauch, Vorkommen, Kategorisierung und Evaluierung im Rahmen der ausgewählten Disziplinen.

OPOZÍCIA SKUPINOVÝCH SUBJEKTOV AKO KONŠTITUČNÝ PRVOK DISKURZU

Nina Cingerová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
cingerova3@st.fphil.uniba.sk

Úvod

V humanitných vedách nastal v 20. storočí, najmä v súvislosti s prácami L. Wittgensteina, zlom vedeckej paradigmy. Wittgenstein v knihe *Filozofické skúmania* od základu prehodnotil prístup k jazyku postulovaný v *Logicko-filozofickom traktáte.* Zavrhol myšlienku, že existuje jednoznačný vzťah medzi svetom a jeho zobrazením v myšlienkách a vetách a zaviedol pojem tzv. jazykových hier, pri ktorých hovoriaci operuje so slovami podobne ako hráč s figúrkami. Odteraz platilo: kto chce vedieť, čo dané slovo znamená, musí pozorovať ako sa dané slovo používa. (1) Alebo ako to formuloval Rudi Keller: „Používanie nevyplýva zo skutočnosti, nie je následkom významu, ale *je* významom.“ (2) O jazyku sa teda rozmýšľalo ako o nástroji, nie ako o reprezentantovi nezávislej reality. (3)

V podobných kategóriách uvažoval aj F. de Saussure o jazykovom znaku. Prvý princíp pri vymedzovaní jeho povahy znie: „Zväzok zjednocujúci označujúce a označované je arbitrárny.“(4) Významy slov nie sú teda prirodzene prítomné v označovanom a to, že im rozumieme, je výsledkom konvencie. Treba pritom dodať, že reč je o abstraktných entitách. Označované je v chápaní F. de Saussura koncept, predstava (a nie konkrétny denotát) a v jednotlivých jazykoch sa môže líšiť.(5)

Jazyk teda prestáva byť vnímaný ako reprezentácia nezávislej skutočnosti, je nástroj, ktorým modelujeme okolitý svet. Každý jazyk pritom zavádza aj svoje kategórie a tento záver môže byť aplikovateľný nielen pri porovnávaní jednotlivých jazykov, ale aj v súvislosti s organizáciou sveta v rámci jedného jazyka. Produkty jazykovej praxe môžeme potom v súlade s týmito predpokladmi vnímať ako konštrukty, naše svety, lebo každý príbeh, osoba či skupina by sa dali „rozprávať“ aj inak. (6) Potom nielen zmena sveta bude môcť znamenať zmenu logiky, ale aj „zmena logiky, bude znamenať zmenu sveta“. (7)

V tomto svetle sa javí orientácia na lingvistický (či širšie znakový) charakter spoločenských procesov v rámci diverzných disciplín ako prirodzená súčasť výskumu. Uchopiť a pochopiť daný svet bude predpokladať aj analýzu používania jazyka.

V súvislosti s prienikom Saussurových myšlienok o štruktúre jazyka do iných vedných odborov (8) sa rozšíril záber sémiotiky, pod znakom sa začalo ponímať všetko „čo môžeme chápať ako významovú substanciu niečoho iného“. (9) Široká recepcia semiotických teórií spolu s tézami, uznávajúcimi dôležitosť intuície vo vedeckom poznaní (10), prehodnocovanie štrukturalizmu (11), nástup postmodernej paradigmy, ako aj kritika esencializmu, postuláty sociálneho konštrukcionizmu (12) a práce M. Foucaulta otvorili v druhej polovici 20. storočia cestu k zlomu v rámci spoločenskovedných disciplín, ktorého centrálnym pojmom sa stal *diskurz*. Nový prístup umožňujúci uchopiť procesy výstavby systémov vedenia o jednotlivých skupinách, udalostiach a spoločnosti, privítali vedci s rôznym disciplinárnym zázemím a uplynulé desaťročia sa niesli v znamení rozvoja teórie o diskurze. (13) Azda najdiskutovanejšou otázkou pritom ostáva otázka jeho hraníc a úvahy sa sústredia okolo toho, či diskurz formuje celú oblasť sociálna alebo je len jedným z aspektov sociálna. (14) Od vysporiadania sa s ontológiou diskurzu sa potom odvíja aj odpoveď na otázku do akej miery a v akých súvislostiach sa pri výskume spoločenských či politických fenoménov možno opierať o diskurznú analýzu, a teda aj odpoveď na otázku o cieľoch diskurzne orientovaných štúdií a ich potenciále. Pokiaľ ide o metodologické inštrumentárium, snahy sa koncentrujú predovšetkým na jeho zdokonalenie a vypracovanie postupov pri analýze. (15)

Cieľom tohto článku je prispieť do diskusie, ktorá sa týka vymedzovania a lexikalizácie jednotlivých diskurzov ako predmetov výskumu. Uvedené príklady sú súčasťou širšieho výskumu modelovania Ruskej pravoslávnej cirkvi a pravoslávia v diskurze prestavbového a postsovietskeho obdobia, ktorý bol zameraný na základné zlomy v interpretácií jednotlivých entitít.

Diskurz pritom chápem ako „štruktúrovanú totalitu, ktorá je výsledkom artikulačnej praxe“, pričom artikulačnú prax ponímam ako každú prax, ktorá stanovuje vzťahy medzi elementami tak, že je ich identita v dôsledku artikulácie stanovená, stabilizovaná alebo modifikovaná. (16) Vymedzovanie diskurzu ako predmetu výskumu chápem ako dôležitú súčasť postupu pri analýze a interpretácii.

1 Inštitucionálny rámec a komunikačná situácia ako dištinktívny prvok

Pri vymedzení konkrétneho diskurzu sa v prvom kroku analýzy orientujeme na miesto jeho vzniku, miesto, z ktorého sa hovorí a vtedy môže ísť napríklad o cirkevný, politický či masmediálny diskurz. Pri tejto definícií, ktorá vychádza z postulátov M. Hallidaya (17) a D. Hymesa (18), si teda odpovedáme na otázku k akej oblasti spoločenského života sa daný diskurz viaže a v centre pozornosti je sféra spoluurčujúca súradnice komunikačnej situácie. To dovoľuje obrátiť pozornosť na príčiny jazykových variácií, ktoré majú sociálny, politický a ekonomický charakter a nachádzajú sa mimo kontroly rečníka: člen jazykového a kultúrneho spoločenstva dokáže detegovať vhodnosť či nevhodnosť jednotlivých jazykových volieb vo vzťahu k určitej situácii a jednotlivé jazykové voľby kódujú sociálne konštruovanú reprezentáciu sveta. (19) Toto ohraničenie však nemožno vnímať ako absolútne. V teoretickej spisbe sa stretávame s vymedzovaním styčných bodov medzi jednotlivými diskurzami. Je. Šejgalová v svojej monografii o politickom diskurze upozorňuje v tejto súvislosti na jeho prelínanie s právnickým, vedeckým, masmediálnym, reklamným, pedagogickým a náboženským diskurzom. (20) Podobne sa aj Je. Kožemiakin v štúdii o mediálnom diskurze prikláňa k názoru, že ako mediálny diskurz možno chápať „každý diskurz, ktorý sa realizuje v poli masovej komunikácie a je produkovaný masmédiami“, ako „tematicky zameranú a sociokultúrne determinovanú jazykovo-kognitívnu činnosť v masmediálnom priestore“. (21) V tomto chápaní predstavuje teda mediálny diskurz metadiskurz, ktorý využívajú inštitucionálne diskurzy na svoju realizáciu. Podobne hovorí aj M. Talbotová o tom, že mediálny diskurz koluje „in and across institutions“. (22) Reiner Keller problém vymedzenia diskurzov ako predmetov výskumu rieši tak, že do centra pozornosti stavia recipienta a pri rozlišovaní hovorí o verejných diskurzoch, ktoré sú orientované na masové publikum a špeciálnych diskurzoch, ktoré sú orientované na úzky okruh odborníkov, užšie vymedzeného adresáta (napr. vedecký diskurz). (23)

Vymedzenie inštitucionálneho rámca, v ktorom sa pohybujú producenti a recipienti diskurzov, je dôležité prinajmenšom z troch dôvodov: 1) umožňuje úvahy o kapitále, jeho konvertovaní a pravidlách sféry (24), v ktorej sa pohybujú producenti a recipienti daného diskurzu, 2) umožňuje úvahy o interdiskurzivite, heterogenite textov, ktoré sú konštituované kombináciami rôznych žánrov a diskurzov (25) a 3) umožňuje úvahy o tom, ako získava určitá príbehová línia (napr. pravoslávie ako tmel ruskej štátnosti) na autoritatívnosti a pohybuje sa medzi úrovňami napr. politického a právnického diskurzu.

2 Tematické pole ako dištinktívny prvok

Pri bližšom vymedzení diskurzu zasadeného do inštitucionálneho rámca sa zvyčajne analytik orientuje na tému, okolo ktorej rastie. S. Jäger hovorí v súvislosti s výskumným korpusom o *diskurzných fragmentoch,* ktoré sú zjednotené spoločnou témou a tvoria *diskurzné pásmo* (Diskursstrang). (26) Diskurzné pásmo má synchrónnu a diachrónnu dimenziu, aktuálnu a historickú.

Tematické vymedzenie pritom nemusí nutne znamenať, že pri výskume napr. rasizmu, sa bude pátrať po výskyte tohto pojmu. Ako upozorňuje S. Jäger, zvyčajne si analytik určí tematické pole, v ktorom bude ideologéma rasizmu figurovať – napr. imigračná politika. (27) V prípade modelovanie Ruskej pravoslávnej cirkvi by takým poľom mohli byť diskusie o identite. Prelínanie tém môže byť naformulované aj ako predmet výskumu. Takýto prístup dovoľuje upozorniť napr. na politickú inštrumentalizáciu pravoslávia či kriminalizáciu diskurzu o imigrantoch atď.

3 Opozícia ako dištinktívny prvok

Pri bližšom označovaní diskurzu v rámci interpretácie, poukazovaní na rôzne pozície v diskurze, som pri výskume modelovania Ruskej pravoslávnej cirkvi a pravoslávia brala do úvahy konštitučné prvky diskurzu. Keďže v mojom prípade bol predmetom výskumu diskurz o Ruskej pravoslávnej cirkvi a pravosláví, ktorý sa v ruskom kontexte tradične prelína s diskurzom o identite, nutne som sa musela vysporiadať s analýzou semiotických opozícií (28). Pri práci s diskurznými fragmentami som pritom narazila na problém, že základná opozícia „my“ – „oni“ sa javila ako nedostatočná na opísanie vzťahov medzi jednotlivými skupinovými subjektami. Ako možné východisko som preto pri analýze textov zvolila lexikalizáciu pozícií, ktorá vychádza zo semiotického štvorca Greimasovej školy (29). Uvažovanie o pozíciách „my”, „oni”, „nie my”, „nie oni” mi umožnilo umiestnenie nielen kontrárneho, ale i subkontrárneho vzťahu. Ako príklad uvádzam tri vymedzenia diskurzov: diskurz spojenectva, diskurz nenávisti a diskurz splynutia.

3.1 Diskurz spojenectva

Od roku 1987 sa začínali v Sovietskom množiť signály, ktoré boli predzvesťou zmeny vo vnímaní náboženských inštitúcií. Cirkev už nemala byť nepriateľom, ale spojencom pri presadzovaní reforiem. Stúpal počet registrácií náboženských združení, prepúšťali sa náboženskí väzni a televízia počas veľkonočných sviatkov odvysielala priamy prenos

pravoslávnej liturgie. (30) Za bod zlomu sa v historiografii považuje stretnutie posledného generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila Gorbačova so zástupcami Ruskej pravoslávnej cirkvi. K vzťahu k cirkvi sa mal vyjadriť najvyšší predstaviteľ strany a sovietskeho štátu a bolo zrejmé, že každé jeho slovo bude dôležitým signálom o ďalšom smerovaní náboženskej politiky. Paralela, ktorá sa samozrejme ponúka, je stretnutie J. Stalina s troma metropolitami, Alexejom, Sergejom a Nikolajom, ktoré sa uskutočnilo v roku 1943. Toto stretnutie sa uskutočnilo za špecifických okolností. Hierarchovia sa o ňom dozvedeli v deň jeho konania, uskutočnilo sa pod rúškom noci, nebolo vôbec zachytené na fotografiách a na druhý deň sa v novinách objavila len krátka správa. (31) Teraz bolo všetko inak: predstavitelia cirkvi mali možnosť vopred sa pripraviť a o udalosti informovali hlavné denníky v rozsahu 1 – 2 stranových článkov s fotografiami. Z hľadiska symboliky je dôležité spomenúť, že na fotografiách k článkom sedí M. Gorbačov a cirkevní hierarchovia za okrúhlym rokovacím stolom (32), čo možno chápať ako prezentáciu rovného postavenia všetkých účastníkov stretnutia. Takúto komunikáciu bolo možné interpretovať už nie ako monológ diktátora, ale ako dialóg rovnocenných partnerov.

V prejave generálneho tajomníka sa hovorilo o tragických udalostiach stalinského obdobia, náprave chýb a veľkej veci prestavby, ktorá spojí veriach krajiny, všetkých pracujúcich. Milenárne oslavy sa mali konať „под знаком сплочения верующих нашей страны, всех трудящихся ради общего великого дела перестройки, обновления социализма, полного раскрытия его гуманистического нравственного потенциала“. (33) Apelácia k spoločnému miestu pamäte (stalinské represie), spoločnej budúcnosti, zmäkčenie sémantickej opozície „my“ – „oni“, jednoznačne vypovedá o zmene vnímania cirkvi, o zmene, ktorá bola verejne prezentovaná najvyšším predstaviteľom sovietskeho štátu.

V tejto súvislosti sa javia pozície „my“, „oni“ nedostatočné na opísanie vzťahov medzi cirkvou a politickými lídrami prestavbového Ruska. Plastickejší obraz možno získať lexikalizáciou pozícií, ktorá vychádza zo semiotického štvorca školy A. Greimasa, t. j. „my“, „oni“, „nie my“ a „nie oni“. Takéto uvažovanie dovoľuje detailnejšiu analýzu pohybov v diskurznom modelovaní jednotlivých skupinových subjektov a dáva možnosť zachytiť rozpad obrazu nepriateľa: veriaci v tejto fáze neboli chápaní ako „my“ (nedovoľoval to rozdielny svetonázor), ale neboli chápaní ani ako „oni“, lebo nepredstavovali smrteľnú hrozbu a rozdiely už neboli neprekonateľné. V tomto prípade by sme mohli lexikalizovať ich pozíciu ako „nie oni“, pričom dôležitý je celý pomyselný pohyb od „oni“ k „nie oni“, teda od triedneho nepriateľa, ktorý predstavuje nebezpečenstvo, k „druhému“ a „inému“, s ktorým je

možné vstupovať do spojeneckých vzťahov. V súvislosti s týmto modelovaním teda môžeme hovoriť o *diskurze spojenectva.*

3.2 Diskurz nenávisti

V postsovietskom mediálnom diskurze bolo veľmi rozšírené delenie na „tradičné“ a „netradičné“, „domáce“ a „zahraničné“ náboženské organizácie (a konfesie), teda akceptovanie rozdelenia náboženských organizácií (a konfesií) podľa miery ich zakorenenosti v ruskom kultúrnom priestore.

Krajný prípad predstavovali fragmenty, v ktorých sa skupinovému subjektu „oni“ pripisovali takmer zverské atribúty, čo znamenalo ich úplnú diskvalifikáciu. Rozdiely medzi skupinovými subjektami „my“ a „oni“ sa formulovali ako neprekonateľné, a ako také museli nevyhnutne znamenať konflikt. Okolo témy nových náboženských organizácií tak rástol *diskurz nenávisti*. (34) Skupina „oni“ ohrozovala skupinu „my“ deštruktívnou činnosťou, pričom pozícia „my“ bola konštituovaná apeláciou na spoločné miesta pamäte, obdobia utrpenia a jedinú pravú vieru. Hranica medzi oboma entitami pritom prebiehala natoľko ostro, že v takto vybudovanom svete nebol možný kompromis. Neexistovala tu, tak ako v prípade *diskurzu spojenectva*, za ktorého konštitučný prvok možno považovať opozíciu „my“ – „nie oni“, sivá zóna dovoľujúca styčné body, priestor pre spoluprácu. Tu nevstupoval na scénu jednoducho len cudzí element, ktorý, ako taký, môže len reflektovať pomyselné hranice medzi jednotlivými svetami, byť tým zrkadlom, v ktorom zhliadame svoju tvár. Tu prichádzal nepriateľ a jeho objavenie nevyhnutne znamenalo smrteľné, ba priam apokalyptické nebezpečenstvo. To, že bol nepriateľ modelovaný ako nepriateľ „neľudský“ (a teda absolútny) dovoľovalo použitie absolútnych prostriedkov v boji proti nemu. (35)

Výrazným producentom predmetného diskurzu v prvých rokoch existencie Ruskej federácie bol metropolita petrohradský a ladožský Ioann (36), duchovný otec národných patriotov, ktorý sa stal v postsovietskom Rusku jedným z popredných a ako stály člen Svätej synody zároveň aj navyššie postaveným predstaviteľom tzv. fundamentalistického krídla v rámci Ruskej pravoslávnej cirkvi. (37) Hierarcha pravidelne publikoval v novinách *Sovetskaja Rossija* (38) a *Zavtra* (39), ktoré možno považovať za tribúny patriotickej ľavice. Mnohé z jeho článkov vyšli neskôr v knižnej podobe a sú dostupné aj v internetových vydaniach.

V emotívnej rétorike metropolitu Ioanna sa z príchodu zahraničných misionárov stali „бешеные атаки еретиков и сектантов, понаехавших в Россию со всего света“ (40) a Rusko zalievali „волны откровенного или наспех замаскированного сатанизма“. (41)

Do tábora „oni“ sa dostali aj „богоборцы, космополиты и русоненавистники“. (42) Za „naše“ bolo označené „крепкое, традиционное общественное устройство, духовные, религиозные опоры“ a „подточить, ослабить, разложить“ sa ho snažili „либерально-демократическая идея, демократический хаос“, ktorý „одурманил общество“. (43) Všetko súviselo pritom so sprisahaním, ktoré predstavovala „мировая закулиса, власть мирового масонства, международной капитал, транснациональные корпорации, космополитическая элита“. (44)

3.3 Diskurz splynutia

Pri vystúpeniach v rámci pastierskej cesty patriarchu Kirilla na Ukrajinu v júli a auguste 2009 sa ako červená niť prejavmi tiahli slová o jednotnej Svätej Rusi a bratských národoch. Dobrou ilustráciou je vystúpenie vo vysielaní televíznej stanice Inter:

„Русь пошла отсюда, с киевских холмов. Здесь начало нашей веры, начало нашей Церкви, здесь начало государственности, из которой потом возникли государственности самостоятельных образований. Здесь наше историческое прошлое, и, может быть, я кого-то удивлю, но в каком-то смысле здесь во многом будет решаться и наше будущее. Под словом ‚наше’ я подразумеваю всех нас – людей, принадлежащих к единой цивилизации древней Киевской Руси, которая расцвела, развилась и стала мощным фактором мировой цивилизации.“ (45)

Podobne sa vyjadril aj predseda synodálneho Oddelenia pre vzťahy cirkvi a spoločnosti (46) Vsevolod Čaplin:

„Мы не Церковь только Российской федерации, только как это иногда говорят, русского и великорусского народа. Понятия русский в названии Церкви относится не к этнониму русский, а к понятию Русь, которое является не политическим, а скорее духовным.“ (47)

Jednotlivé výroky patriarchu Kirilla možno vnímať ako odpoveď na zásadnú otázku v kultúre spomínania, na otázku týkajúcu sa toho, čo nesmieme zabudnúť. (48) Otázka kolektívnej pamäte pritom úzko súvisí s otázkou kolektívnej identity, ktorá sa buduje aj pomocou spoločných miest pamäte a vymedzením voči „iným“. Spomínanie na minulosť, v ktorej ešte neexistovali Ukrajinci, Rusi či Bielorusi, ale len veľká Svätá Rus môžeme teda chápať ako vytváranie nadnárodnej kolektívnej identity, budovanie *diskurzu splynutia*, ktorého konštitučným prvkom sú pozície „nie my“ – „nie oni“. Ten môžeme chápať ako pomyselný pohyb od diferencujúcich diskurzov rastúcich okolo národných identít daných spoločenstiev.

Záver

Pri ohraničení predmetu výskumu sa diskurzný analytik v prvom kroku sústreďuje na vymedzenie tematického poľa a vymedzenie úrovne diskurzu. Želateľné je, čo najpresnejšie vymedziť diskurzné pásmo voči iným diskurzným pásmam, zadefinovať úroveň diskurzu a odôvodniť svoj výber. Pri interpretácii môže analytik ďalej pristúpiť k lexikalizácii jednotlivých pozícií, jednotlivých hlasov v diskurze, ktorá predstavuje spôsob definovania rôzneho formovania objektov, jednotlivcov a skupín. Keďže v našom prípade bol v centre záujmu spôsob, akým sa diskurz rastúci okolo cirkvi či pravoslávia pretínal s diskurzom o identite, považovala som za vhodné uvažovať o opozíciách ako o konštitučných prvkoch jednotlivých diskurzov. Pri práci s diskurznými fragmentami som pritom narazila na problém, že základná opozícia „my“ – „oni“ sa javila ako nedostatočná na opísanie vzťahov medzi jednotlivými skupinovými subjektami. Ako možné východisko som preto zvolila lexikalizáciu pozícií, ktorá vychádza zo semiotického štvorca Greimasovej školy. Uvažovanie o pozíciách „my”, „oni”, „nie my”, „nie oni” mi umožnilo umiestnenie nielen kontrárneho, ale i subkontrárneho vzťahu. Ako príklad sa v článku uvádzajú tri vymedzenia diskurzov: diskurz spojenectva, diskurz nenávisti a diskurz splynutia.

Poznámky

(1) Por. STÖRIG, H. J. Malé dějiny filozofie, s. 471.
(2) KELLER, Rudi. Zeichentheorie, s. 67.
(3) Neznamená to samozrejme, že podobné úvahy nemali miesto v dejinách filozofie. Odsledovať sa dajú až k Platónovmu dialógu Kratylos. Por. tamže, s. 22-35.
(4) Por. de SAUSSURE, F. Kurs obecné lingvistiky, s. 98-99.
(5) Por. tamže, s. 144.
(6) Pozri tiež: GOODMAN, N. Způsoby světatvorby. Podľa Goodmana neexistuje nevinné oko a objektívny popis sveta. Pozri v tejto súvislosti tiež: RORTY, R. Filozofické orchidey, s. 10-13.
(7) citát W. W. QUINE, odcitované podľa: BROWN, A. Foucault, s. 44.
(8) Predovšetkým v súvislosti s prácami C. Lévi-Straussa, E. Leacha, E. Durkheima, V. Proppa (jeho práca o morfológii rozprávky bola v roku 1958 preložená do angličtiny), R. Barthesa, A.Greimasa a (autonómneho) M. Bachtina známeho v západnom svete vďaka J. Kristeve, prác predstaviteľov Pražského lingvistického krúžku atď. Dôležitú úlohu v tomto procese zohralo vytvorenie logického metajazyka L. Hjelmsleva.
(9) Por.: ECO, U. Teorie sémiotiky, 2009, s. 15.
(10) V súlade s fenomenológiou E. Husserla. Por.: SMITH, D. W. Husserl, s. 315-319. K významu Husserlovej fenomenológie pre sociálne vedy por. MAKAROV, M. L. Osnovy teorii diskursa, s. 315-319.
(11) V prácach J. Derridu, J. Lacana, J. Kristevy a iných. Por. napr: DERRIDA, J. Gramatológia. Por. tiež: KRISTEVA, J. Polyfonie. Významy, pohlaví, světy. Por. tiež: LACAN, J. Écrits : A Selection.

(12) K sociálnemu konštrukcionizmu por.: BURR, V. Social Constructionism, s. 1-28; GERGEN, K. J. An Invitation to Social Construction, s. 220-242. V tejto súvislosti por. tiež: HACKING, I. Sociálna konštrukcia – ale čoho?, s. 78-80.
(13) Reiner Keller v svojom prehľade diskurzne orientovaných výskumov hovorí v tejto súvislosti o ich „pôsobivej konjunktúre“. Por. KELLER, Reiner. Diskursforschung, s. 7. J. Torfing poznamenáva, že za posledné desaťročie sa diskurzná teória stala „uznávaným smerom v sociálnych a politických vedách“. Poznamenáva tak predovšetkým v súvislosti s Veľkou Britániou, Dánskom, Holandskom, Nemeckom, Gréckom a Rakúskom. Dodáva, že v prípade Francúzska treba o výskume diskurzu uvažovať v súvislosti s filozofiou a sociálnymi vedami. Por. TORFING, J.: Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges, s. 2-3.
(14) Táto otázka je kľúčová pri klasifikáciách teoretických prístupov k diskurzu J. Torfinga a tiež M. Jørgensenovej a L. J. Phillipsovej. Por. JORGENSEN, M. V., FILLIPS, L. Dž. Diskurs-analiz, s. 20. Por. tiež: TORFING, J. Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges, s. 6-9. Ku klasifikácii por. tiež: SERIO, P. Analiz diskursa vo Francuzskoj škole (Diskurs i interdiskurs), s. 549-551. Por. tiež: RUSAKOVA, O., F. Sovremennyje teorii diskursa [online].
(15) Por. v tejto súvislosti napr.: JÄGER, S.: Von der Ideologiekritik zu Foucault und Derrida, s. 18-37.
(16) Por. LACLAU, E., MOUFFE, CH. Hegemony and Socialist Strategy, s. 105.
(17) Por. HALLIDAY, M. A. K. On Grammar.
(18) Por. HYMES, D. Foundations in Sociolinguistics : An Ethnographic Approach.
(19) Por. v tejto súvislosti: FOWLER, R. Language in the News : Discourse and Ideology in the Press, s. 36-37. Por. tiež: FAIRCLOUGH, N. Critical discourse analysis: the critical study of language, s. 38-39.
(20) ŠEJGAL, Je. Semiotika političeskogo diskurza, s. 22-32.
(21) KOŽEMIAKIN, Je. Mediadiskurs [online].
(22) TALBOT, M. Media Discourse : Representation and Interaction, s. 5.
(23) Por. KELLER, R. Diskursforschung, s. 64.
(24) Opieram sa tu o terminológiu P. Bourdieua. Por. v tejto súvislosti: BOURDIEU, P. Outline of a Theory of Practice, s. 177-183. Napríklad v Rusku cirkev a svetská moc historicky fungovali v prieniku špecifických polí a tento model vplýva na ich vzťahy aj v súčasnosti, čo možno pozorovať na prepožičiavaní kapitálu, ktorý je jednotlivým arénam vlastný (sakralizácia svetskej moci, politizácia pravoslávia) a jeho následnom konvertovaní.
(25) Tú zdôrazňuje N. Fairclough. Por.: FAIRCLOUGH, N. Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language, s. 133ff. Faircloughovi sa na základe analýzy prelínania diskurzov a žánrov podarilo poukázať na tzv. marketizáciu a konverzalizáciu diskurzu. V prvom prípade ide o proces, keď sa aspekty života a inštitúcie uchopujú v termínoch komerčných modelov, v druhom prípade o posun smerom k neformálnejšiemu jazyku inštitúcií, na ktoré sa zvyčajne nazeralo ako na autority. Por.: FAIRCLOUGH, N. Political Discourse in the Media: An Analytical Framework,s. 142-162.
(26) K definíciám por.: JÄGER, S. Deutungskämpfe, s. 26-27.
(27) Por.: JÄGER, S. Bemerkungen zur Durchführung von Diskursanalysen [online].
(28) Je to len jedna z možností. K vymedzovaniu diskurzu pomocou konceptuálnych metafor por. MOTYKOVÁ, K. „Bauern in der Stadt“, s. 71-81.
(29) K semiotickému štvorcu por. GREIMAS, A. J. Maupassant : The Semiotics of Text, s. 43. Por. bližšie: OHNO, Ch. Die semiotische Theorie der Pariser Schule, s. 162-164.
(30) Jeden z najkonzervatívnejších členov Politbyra ÚV KSSZ Jegor Ligačov vtedy zavolal do štúdia a zastavil vysielanie pár minút pred začatím prenosu. Por.: ANDERSON, J. Religion, State and Politics in the Soviet Union and Successor States, s. 139.

(31) K stretnutiu por. ODINCOV, M. Drugogo raza ne bylo..., s. 8-9.
(32) Symbol okrúhleho stola sa spája s legendou o kráľovi Artušovi, ktorého rytieri zasadali pri stole bez hrán, bez prednostného miesta, všetci si boli navzájom rovní. Na konci osemdesiatych rokov sa pojem používal na označenie spoločenského dialógu skupín širokého spektra.
(33) Vstreča Generaľnogo sekretaria CK KPSS M. S. Gorbačova s Patriarchom Moskovskim i vseja Rusi Pimenom i členami Sinoda Russkoj pravoslavnoj cerkvi. In *Pravda*, 30.4.1988, s. 2.
(34) K diskurzu nenávisti por. KOLOSOV, S. A. Manipulativnyje strategii diskursa nenavisti, s. 248-256.
(35) Takto deteguje súvislosť medzi obrazom nepriateľa a prostriedkami, ktoré sú použité na jeho odstránenie D. Senghaas. Por.: SENGHAAS, D. Abschreckung und Frieden, s. 83. Odcitované podľa: WELLER, Ch. Feindbilder, s. 5.
(36) † 2.11.1995.
(37) Verchovskij rozlišuje medzi prúdom „vnútorného cirkevného konzervativizmu“, ktorý stavia na tom, aby sa v cirkvi nič nemenilo a je ideologicky pasívny a medzi „pravoslávnym fundamentalizmom“, ktorý je politicky aktívny. Por.: VERCHOVSKIJ, A., MICHAJLOVSKAJA, Je., PRIBYLOVSKIJ, V. Političeskaja ksenofobija : radikaľnyje gruppy : predstavlenija liderov : roľ Cerkvi, s. 66.
(38) Predovšetkým v prílohe novín s názvom *Rus Pravoslavnaja*. Tá vychádza od roku 1997 ako samostatné periodikum. Šéfredaktorom vydania (od roku 1997, predtým bol členom redakčnej rady) bol K. Dušenov, ktorého vo februári 2010 odsúdili za šírenie nenávisti medzi národmi a náboženstvami. Dušenov sa neraz staval do opozície k Moskovskému patriarchátu, ktorý kritizoval za „ekumenickú herézu“. Noviny vychádzajú v náklade 300 tisíc výtlačkov.
(39) Do roku 1993 vychádzali pod názvom *Deň*. Šéfredaktorom je známy publicista a spisovateľ A. Prochanov. Periodikum podporuje pozície KSRF a v deväťdesiatych rokoch sa kriticky stavalo ku garnitúre B. Jeľcina. Noviny vychádzajú v náklade 100 tisíc výtlačkov.
(40) Por. Mitropolit Ioann (SNYČOV). Samoderžavije ducha [online]. Treba zároveň podotknúť, že na začiatku deväťdesiatych rokov neboli podobné eschatologické úvahy výnimkou v cirkevnom diskurze. Por. v tejto súvislosti: Schiigumen AVRAAM (Rejdman). Besedy o končine mira.
(41) Por. Mitropolit Ioann (SNYČOV). Tajna bezzakonija, s. 3.
(42) Por. Mitropolit Ioann (SNYČOV), ref. 40.
(43) Por. Mitropolit Ioann (SNYČOV), ref. 40.
(44) Por. Mitropolit Ioann (SNYČOV), ref. 40. Por. tiež: Mitropolit Ioann (SNYČOV), ref. 41, s. 3.
(45) Vystuplenije patriarcha Moskovskogo i vseja Rusi Kirilla...[online], 29.7.2009 [citované 27.4.2012]. Prepis dostupný na internete: <http://www.interfax-religion.ru/?act=documents&div=914>.
(46) Sinodaľnyj otdel po vzaimodejstviju Cerkvi i obščestva Moskovskogo patriarchata.
(47) Patriarch Kirill vo vremia vizita na Ukrainu byl ukrainskim patriotom nomer odin, sčitajut v Moskovskom patriarchate [online]. In *Interfax*, 6.8.2009 [citované 27.4.2012]. Dostupné na internete: <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=31468 >.
(48) Por.: ASSMANN, J. Kultura a paměť, s. 32-33.

Literatúra

Knižná:

ANDERSON, J.: *Religion, State and Politics in the Soviet Union and Successor States.* Cambridge, Melbourne: Cambridge University Press, 1994, 236 s.

ASSMANN, J.: *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku.* Praha: Prostor, 2001, 317 s.
BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice.* Cambridge: Cambridge University Press, 1977, 248 s.
BROWN, A.: *Foucault.* Bratislava: Albert Marenčin vydavateľstvo PT, 2004, 107 s.
BURR, V.: *Social Constructionism*. Second Edition. New York; Hove: Routledge, 2003, 229 s.
DERRIDA, J.: *Gramatológia.* Preložil M. Kanovský. Bratislava: Archa, 1999, 314 s.
ECO, U.: *Teorie sémiotiky.* Preložil M. Sedláček. Praha: Argo, 2009, 440 s.
FAIRCLOUGH, N.: *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language.* London, New York: Longman, 1995, 265 s.
FOWLER, R.: *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press.* London, New York: Routledge, 2007. 254 s.
GERGEN, K. J.: *An Invitation to Social Construction.* London, Thousand Oaks, New Delphi: Sage Publications, 1999, 248 p.
GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby.* Bratislava: Archa, 1996, 152 s.
GREIMAS, A. J.: *Maupassant: The Semiotics of Text.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing B. V., 1988, 258 s.
HACKING, I.: *Sociálna konštrukcia – ale čoho?* Preložil J. Šebesta. Bratislava: Kalligram, 2006, 354 s.
HALLIDAY, M. A. K.: *On Grammar.* Edited by J. J. Webster. London, New York: Continuum, 2002, 442 s.
HYMES, D.: Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: The University of Pennysylvania Press, 1974, 247 s.
JÄGER, S.: *Deutungskämpfe: Theorie und Praxis Kritischer Diskursanalyse.* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, 320 s.
JORGENSEN, M. V., FILLIPS, L. Dž.: *Diskurs-analiz : teorija i metod.* Charkov: Gumanitarnij centr, 2008, 352 s.
KELLER, Reiner: *Diskursforschung : eine Einführung für SozialwissenschaftlerInnen.* 3., aktualisierte Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, 129 s.
KELLER, Rudi: *Zeichentheorie: Zu einer Theorie semiotischen Wissens.* Tübingen, Basel: Francke Verlag, 1995, 276 s.
KRISTEVA, J.: *Polyfonie. Významy, pohlaví, světy.* Břeclav: Malovaný kraj, 2008, 138 s.
LACAN, J.: *Écrits : A Selection.* London : Routledge, 2001, 376 s.
LACLAU, E., MOUFFE, CH.: *Hegemony and Socialist Strategy : Towards a Radical Democratic Politics.* (Second Edition). London, New York: Verso, 2001, 198 s.
MAKAROV, M. L.: *Osnovy teorii diskursa.* Moskva: ITDGK Gnozis, 2003, 280 s.
OHNO, Ch.: *Die semiotische Theorie der Pariser Schule: Ihre Grundlegung und ihre Entfaltungsmöglichkeiten.* Würzburg: Königshausen & Neumann, 2003, 307 s.
RORTY, R.: *Filozofické orchidey.* Bratislava: Kalligram, 2006, 264 s.
SAUSSURE, F.: *Kurs obecné lingvistiky.* Vydal Ch. Bally, A. Sechehaye za spolupráce A. Riedlingera. Preložil F. Čermák. Praha: Academia, 1996. 468 s.
SENGHAAS, D.: *Abschreckung und Frieden: Studien zur Kritik organisierter Friedlosigkeit.* Frankfurt: Europ. Verl.-Anst., 1969, 317 s.
SMITH, D. W.: *Husserl.* Oxon, New York: Routledge, 2007, 467 s.
STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filozofie*. Preložil P. Rezek, M. Petříček, K. Šprunk. Praha: Zvon, 1996, 559 s.
ŠEJGAL, Je.: *Semiotika političeskogo diskurza.* Moskva: Gnozis, 2004, 325 s.
TALBOT, M.: *Media Discourse: Representation and Interaction.* Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. 198 s.

VERCHOVSKIJ, A., MICHAJLOVSKAJA, Je., PRIBYLOVSKIJ, V.: *Političeskaja ksenofobija : radikaľnyje gruppy : predstavlenija liderov : roľ Cerkvi.* Moskva: OOO „Panorama“, 1999, 191 s.

WELLER, Ch.: *Feindbilder: Ansätze und Probleme Ihrer Erforschung.* Bremen: Institut für Interkulturelle und Internationale Studien, 2001, 66 s.

Časopisecká:

KOLOSOV, S. A.: Manipulativnyje strategii diskursa nenavisti. In: *Kritika i semiotika*, vyp. 7., Novosibirsk, 2004, s. 248 – 256.

KOŽEMIAKIN, Je.: Mediadiskurs. In: *Sovremennyj diskurs-analiz* [online], vyp. 2, tom 1 (2010), s. 72 – 80. Dostupné na internete:< http://www.discourseanalysis.org/ada2_1.pdf>.

ODINCOV, M.: Drugogo raza ne bylo...In: *Nauka i religija*, No. 2, Fevraľ 1989, s. 8 – 9.

Štúdie v zborníku:

FAIRCLOUGH, N.: Political Discourse in the Media: An Analytical Framework. In: *Approaches to Media Discourse.* Edited by A. Bell and P. Garret. Oxford; Malden: Blackwell Publisher, 1998, s. 142 – 162.

JÄGER, S.: *Bemerkungen zur Durchführung von Diskursanalysen.* Vortrag auf der Tagung „Das große Wuchern des Diskurses. Der Diskurs als unberechenbares Ereignis“ am 3. und 4.7.1997 in der Universität GH Paderborn (Fachbereich Sozialwissenschaften. Leitung: Hannelore Bublitz) [online]. Dostupné na internete: < http://www.diss-duisburg.de/Internetbibliothek/Artikel/Durchfuehrung_Diskursanalyse.htm>.

JÄGER, S.: Von der Ideologiekritik zu Foucault und Derrida. In: *Wie kritisch ist die Kritische Diskursanalyse?: Ansätze zu einer Wende kritischer Wissenschaft.* Hg. S. Jäger. Münster: Unrast Verlag, 2008, s. 18-37.

MOTYKOVÁ, K.: „Bauern in der Stadt“: Metaphorische Grenzen der Stadt in Feuilleton der Bratislavauer Zeitung am Abend aus dem Jahr 1920. In: *Studien zur Angewandten Germanistik II.* Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2010, s. 71 – 81.

RUSAKOVA, O., F.: Sovremennyje teorii diskursa. In: *Sovremennyje teorii diskursa: muľtidisciplinarnyj analiz* [online]. Serija „Diskursologija“. Jekaterinburg: Izdateľskij Dom „Diskurs-Pi“, 2006 [cit. 10.1.2012]. Dostupné na internete: <discourse-pm.ur.ru›avtor6/books/std.doc>.

SERIO, P.: Analiz diskursa vo Francuzskoj škole (Diskurs i interdiskurs). In: *Semiotika: antologija.* Izd. 2-je, ispr. i dop. Sost. Ju. S. Stepanov. Moskva; Jekaterinburg: Akademičeskij Projekt; Delovaja kniga, 2001, s. 549 – 562.

TORFING, J.: Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges. In: *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance.* Edited by D. Howarth, J. Torfing. Hampshire; New York : Palgrave Macmillan, 2005, s. 1-32.

Analyzované materiály:

Mitropolit Ioann (SNYČOV) *Samoderžavije ducha: očerki russkogo samosoznanija* [online]. Petrohrad: „Carskoje delo“, 1997, [cit. 10.1.2012]. Dostupné na internete: <http://www.koob.ru/snichev_ioann/samoderzhavie_duha>.

Mitropolit Ioann (SNYČOV): Tajna bezzakonija. In: *Sovetskaja Rossija*, 10.10.1992, s. 3.

Patriarch Kirill vo vremia vizita na Ukrainu byl ukrainskim patriotom nomer odin, sčitajut v Moskovskom patriarchate [online]. In: *Interfax*, 6.8.2009 [citované 27.4.2012]. Dostupné na internete: <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=31468 >.

Schiigumen AVRAAM (Rejdman): *Besedy o končine mira.* Moskva: Palomnik, Jekaterinburg: Novo-Tichvinskij ženskij monastyr, 2009.
Vstreča Generaľnogo sekretaria CK KPSS M. S. Gorbačova s Patriarchom Moskovskim i vseja Rusi Pimenom i členami Sinoda Russkoj pravoslavnoj cerkvi. In: *Pravda*, 30.4.1988, s. 1 – 2.
Vystuplenije patriarcha Moskovskogo i vseja Rusi Kirilla...[online], 29.7.2009 [citované 27.4.2012]. Prepis dostupný na internete: <http://www.interfax-religion.ru/?act=documents&div=914>.

Резюме

ОППОЗИЦИЯ ГРУППОВЫХ СУБЪЕКТОВ В КАЧЕСТВЕ КОНСТИТУТИВА ДИСКУРСА
В статье рассматривается методика дискурс-анализа. Внимание уделяется вопросам, касающимся отбора материала из пространства возможных текстов. В связи с интерпретацией результатов анализа, особое внимание уделяется базовой оппозиции „мы“ –„они“, воспринимаемой в качестве конститутива дискурса. В целях более тонкого определения отношений между групповыми субъектами, вводится лексикалиция позиций, восходящая к квадрату школы А. Греймаса. По результатам анализа дискурса о Русской православной церкви и православии выделены три разновидности дискурса: дискурс союзничества, дискурс ненависти и дискурс слияния.

VÝZNAM KONTEXTU PRE POCHOPENIE VERBÁLNEJ IRÓNIE

Ingrid Kálaziová

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
ingrid.kalaziova@ukf.sk

Iróniu neidentifikujeme na základe stanovených lingvistických a štylistických jednotiek. Ironická výpoveď je podmienená vzťahom medzi slovami a výrazmi v celom texte. „Súvislosť takejto výpovede so susednými, ale i so vzdialenejšími výpoveďami, alebo hoci s časťou textu prípadne celým textom, sa nazýva kontext“ (Mistrík, 1997, s.277). V istom kontexte výpoveď nadobúda význam, ktorý je odlišný od významu, ktorý by výpoveď mala v neutrálnom kontexte a stáva sa ironickou.

V prístupe k literárnemu dielu Booth akcentuje zámer autora. Ironický zámer tvorivej činnosti autora „depends on the reader´s catching the proper clues to those intentions“ (Booth, 1969, s.91). Pre Bootha je kontext kľúčovým prvkom, v ktorom čitateľ odhalí signály. To čo odlišuje relevantný kontext od ostatných detailov diela je autorova voľba a čitateľov úsudok o autorovej voľbe. Relevantný kontext sa stáva obrazom koherentného celku, v ktorom všetky detaily literárneho diela navzájom nadväzujú. Z pohľadu autora relevantný kontext netvorí len samotné dielo. Na jednej strane autor vychádza z úsudku o čitateľových faktuálnych poznatkoch a skúsenostiach s literatúrou, na druhej strane je čitateľ závislý od domnienky, ktorú si vytvoril o autorových zámeroch. Podľa Bootha kontext netvoria len slová v samotnom texte diela, ale „the words as they relate to our total view of the subject, to our range of inferences about what the author would most probably mean by each stroke, and to our range of possible genres“ (Booth, 1969, s. 99). Zložky kontextu formujúce ironickú výpoveď Booth rozširuje o intencie autora, literárne vedomosti a názory čitateľa.

Rovnako ako Booth aj Hutcheonová pri interpretácii verbálnej irónie v kontexte zdôrazňuje vedomosti čitateľa o literárnom diele a úsudok o literárnom diele na základe ktorého čitateľ deduktívne vyvodí prítomnosť irónie v texte. Jeden z troch kontextov, ktorých prítomnosť podmieňuje interpretovanie verbálnej irónie Hutcheonová (Hutcheon, 1994, s.143) nazýva intertextový kontext (Intertextual context). Intertext vytvárajú všetky relevantné výpovede zohľadnené pri interpretácii určitého výrazu ako ironického. Ako príklad uvádza autobiografický román Jamesa Joyca Portrét mladého umelca (Portrait of the Artist

as a Young Man), v ktorom ponímanie hlavnej postavy Stephena Dedalusa bolo spätne prehodnotené ako ironické až po publikácii románu Odyseus (Ulysses). Ďalším kontextom nevyhnutným k interpretácii irónie je okolnostný kontext. Okolnostný kontext(Circumstantial context) je komunikačný kontext, v rámci ktorého výraz nadobúda ironický význam. Zahŕňa spoločenský a fyzický kontext priradený ku komunikačnej triáde odosielateľ-správa-prijímateľ. Situácia v ktorej je výraz vypovedaný, vytvára okolnostný kontext nevyhnutný na aktiváciu nevypovedaného a tým priradeniu ironického významu. Ďalším dôležitým faktorom tvoriacim kontext je vnútorný vzťah a prepojenie jednotlivých obsahových prvkov literárneho diela, ktorý Hutcheonová nazýva textový kontext. Textový kontext (Textual context) je charakterizovaný ako vývoj celého literárneho diela a vlastného textu, v ktorom je výraz vyslovený, a tým vytvára predpoklady na to, aby výraz bol, alebo nebol považovaný za ironický. Podľa Hutcheonovej (Hutcheon, 1994, s.146) kontext rovnako ako ironická výpoveď, ktorá je súčasťou kontextu je výsledkom interpretačných postupov. Interpretačné postupy sú formulované na základe predchádzajúcich skúseností s interpretáciou iných textov a kontextov. Interpretačné postupy a skúsenosti s interpretáciou kontextu umožňujú za explicitne vypovedaným odhaliť implicitný význam výpovede.

Pragmaticky orientovaná lingvistika je jeden z najrozšírenejších smerov lingvistiky, ktorá sa zaoberá skúmaním vplyvu kontextu na interpretáciu verbálnej irónie. Z pragmaticko-lingvistického hľadiska sa pri definovaní irónie kladie dôraz na pragmatický aspekt textu, ktorý „manifestuje závislosťou textu od adresáta, od prostredia, od situácie, od rozličných sociologických momentov“ (Mistrík, 1997,s.274) a na vymedzenie samotných kontextových informácií vedúcich k interpretovaniu irónie.

V pragmaticko-lingvistickom prístupe k irónii Wilsonová poukazuje na kognitívnu funkciu kontextu, ktorý definuje ako „the set of assumptions brought to bear in arriving at the intended interpretation“ (Wilson, 1994, s.39). Okrem textových jednotiek usporiadaných v samotnom texte ako zdroje, ktoré podmieňujú interpretovanie irónie v kontexte Wilsonová uvádza kultúrne hodnoty a vedecké poznatky, správny úsudok a akúkoľvek zdieľanú alebo idiosynkratickú informáciu, ku ktorej má prijímateľ prístup (Wilson, 1994, s.41). Podľa teórie relevantnosti, ktorá definuje kontext ako psychologický pojem, ktorý je vytvorený a rozvíjaný v priebehu interakcie za účelom, aby mohla byť selektovaná správna interpretácia (Sperber a Wilsonová, 1986, s.15), kontext zohráva dôležitú úlohu v komunikácii.

Na podklade teórie relevantnosti Francisco Yus Ramos (1998) poukazuje na úlohu, ktorú zohrávajú kontextové informácie, ktoré nazval kontextové zdroje (contextual sources) pri interpretovaní verbálnej irónie. Podľa Yusa interpretácia ironickej výpovede je

podmienená aktiváciou kontextových zdrojov a množstvom odhalených nezrovnalostí medzi zdrojmi a ironickou výpoveďou hovoriaceho. Kontextové zdroje relevantné pri interpretácii ironickej výpovede Yus rozdelil do siedmych skupín:

1 Encyklopedické informácie a fakty

Človek používa svoje mentálne schopnosti a znalosti, ktoré modelujú stereotypické vedomosti o situáciách a sekvenciách udalostí pri kombinovaní nových myšlienok a informácií. Nové informácie človek spracováva a vytvára mentálny obraz vonkajšieho objektu, alebo situácie, pričom kontextový zdroj umožní prijímateľovi podvedome interpretovať relevantnú výpoveď. Podľa Yusa mnohé ironické výpovede sú protirečením všeobecne známych encyklopedických informácií.

2 Spoločný fyzický kontext

Fyzický kontext v ktorom prebieha interakcia medzi účastníkmi, je prostredie obklopujúce účastníkov a ktoré „ accesses the interlocutors´ minds through perception“ (Yus, 1998, s. 397).

3 Neverbálne správanie sa hovoriaceho

Neverbálna komunikácia je jedna z kontextových zdrojov, ktorá vedie k identifikácii irónie. Ku komplexu neverbálnych paralingválnych prostriedkov Yus priraďuje hlas hovoriaceho, prízvuk, pomalé tempo reči, nazalizáciu a v kinetike zdôrazňuje mimiku.

4 Vedomosti o biografických údajoch hovoriaceho

Vedomosti o tom, že hovoriaci má tendenciu používať ióniu v dialógoch, umožňujú odhaliť ironický podtón v jeho výpovediach.

5 Zdieľané vedomosti

Informácie, ktoré zostávanú implicitné a nevyslovené v priebehu konverzácie, ale obidvaja účastníci konverzácie predpokladajú, že sú s nimi oboznámení.

6 Predchádzajúce výpovede v konverzácii

Pri interpretácii irónie sú predošlé výpovede dôležitým kontextovým zdrojom z dvoch hľadísk. Prvé Yusovo hľadisko sa zhoduje s ozvenou (echo) Sperbera a Wilsonovej. Podľa teórie relevantnosti ironická výpoveď je zmienkou o inom texte, ktorej úlohou je naznačiť, že predošlá výpoveď bola pochopená a hovoriaci na ňu reaguje. Aby výpoveď mohla byť považovaná za ozvenu, musia byť splnené tri podmienky: po prvé, výpoveď musí reprodukovať inú výpoveď na metaúrovni, po druhé, výpoveď musí byť relevantná a napokon, výpoveď musí implicitne vyjadrovať negatívny postoj k výpovedi, ku ktorej sa hovoriaci vyjadruje. Na interpretovanie ironickej výpovede je nevyhnutné, aby adresát rozlíšil

ozvenu a zmienku a aby pochopil, že hovoriaci sa od výpovede dištancuje (Sperber a Wilsonová, 1981, s.306). V druhom prípade, ktorý Yus uvádza si výpovede protirečia.

7 Lingvistické signály

Do tejto skupiny zaraďuje syntaktické štruktúry, ktoré podmieňujú ironickú interpretáciu výpovede.

Podľa Yusa prístup k jednému, viacerým, alebo všetkým kontextovým zdrojom je nevyhnutý k interpretácii irónie. Rozhodujúcu úlohu pri interpretácii zohráva nesúlad medzi informáciou poskytnutou kontextovými zdrojmi a ironickou výpoveďou. Na tomto základe „the more incompatibilities detected, the less processing effort“ (Yus, 1998, s. 401). Na základe tejto skutočnosti Yus sformuloval princíp optimálnej dostupnosti k irónii (principle of optimal accessibility to irony):

„The processing effort required for the interpretation of an ironic utterance declares in parallel with the increase in the number of incompatibilities (detected by the addressee) between the simultaneously activated *contextual sources* and the information provided by the ironic utterance“ (Yus, 1998,s.402).

Veľký počet dostupných kontextových zdrojov a následne odhalených nezrovnalostí uľahčuje interpretáciu ironickej výpovede. Nepochopenie ironickej výpovede je podmienené nízkym počtom dostupných kontextových zdrojov a odhalených nezrovnalostí. Na základe toho Yus uvádza tri základné typy situácií pri interpretácii irónie. V prvom prípade dochádza k rýchlej identifikácii ironického zámeru, ktorý je dosiahnutý veľkým množstvom informácií v kontextových zdrojoch. Veľké množstvo informácií vedie k rýchlej identifikácii nesúladu medzi kontextovou informáciou a výpoveďou hovoriaceho. Dostatočné množstvo informácií takisto uľahčuje odhalenie dištancovania sa hovoriaceho od výpovede. V druhom prípade dochádza k pomalej identifikácii ironického zámeru, spôsobenej malým počtom informácií v kontextových zdrojoch. Aktivácia jedného, alebo niekoľkých kontextových zdrojov spomaľuje odhalenie nezrovnalosti medzi kontextovým zdrojom a výpoveďou hovoriaceho. Nedostatok kontextových informácií takisto spochybňuje dištancovanie sa hovoriaceho od výpovede. Tretí prípad je charakterizovaný nepochopením ironickej výpovede, ktorý je spôsobený absenciou kontextových informácií. Absencia kontextových informácií má takisto za následok fakt, že dištancovanie sa hovoriaceho od výpovede nie je odhalené a výpoveď je považovaná za neironickú.

Najvýznamnejším prínosom Yusovej teórie je sformulovanie teórie optimálnej dostupnosti k irónii. Yus vymedzil kontextové zdroje, ktorých aktivácia je nevyhnutná pre pochopenie verbálnej irónie. Pochopenie verbálnej irónie je následne podmienené odhalením

nezrovnalostí medzi obsahom výpovede a informáciou v kontextových zdrojoch. Odhalenie nezrovnalosti vedie k identifikácii ozveny vo výpovedi a k odhaleniu dištancovania sa hovoriaceho od výpovede, ktoré sú nevyhnutné pre ironickú interpretáciu výpovede.

Pragmatické hľadisko pri definovaní irónie takisto akcentuje Akira Utsumi (2000). Pre Utsumi je verbálna irónia, ktorá je situovaná do ironického prostredia, výsledkom interakcie medzi výpoveďou a kontextom, pričom „context motivates the addressee to interpret the expression ironically " (Utsumi, 2007, s.499). Utsumi definuje ióniu ako rečovú figúru, ktorá „ implicitly displays the fact that its utterance situation is surrounded by ironic environment " (Utsumi, 2007, s.506). Aby výpoveď mohla byť považovaná za ironickú, musí byť vypovedaná v špecifickej situácii, obklopenej ironickým prostredím. Výpoveď v ironickom prostredí charakterizujú tri kľúčové javy: výpoveď vyjadruje očakávania hovoriaceho v určitom čase, očakávania hovoriaceho zostanú nenaplnené, rozpor medzi očakávaním a skutočným výsledkom implikuje negatívny emotívny postoj hovoriaceho k danej situácii. Utsumi zavádza pojem teória implicitného vyjadrenia verbálnej irónie (implicit display theory of verbal irony), podľa ktorej implicitnosť vyjadrenia troch komponentov v ironickom prostredí je kľúčovým faktorom vedúcim k ironickej interpretácii výpovede. Implicitné vyjadrenie troch komponentov ironického prostredia je dosiahnuté tým, že výpoveď vyjadruje očakávania hovoriaceho, ironická výpoveď hovoriaceho je pragmaticky neúprimná a napokon výpoveď implicitne vyjadruje negatívny postoj hovoriaceho k nenaplneniu jeho očakávaní. Negatívny emotívny postoj hovoriaceho, ktorým môže byť hnev, zúrivosť, sklamanie, alebo závisť je výsledkom rozporu medzi očakávaním hovoriaceho a skutočnosťou. Na vyjadrenie negatívneho postoja hovoriaci používa verbálne signály irónie, ktorými môžu byť hyperbola, intenzifikátory, citoslovcia, paralingvistické signály a neverbálne signály. Ak jeden z troch komponentov ironického prostredia je vyjadrený explicitne, výpoveď nemôžeme považovať za ironickú.

Podľa Utsumi na odlíšenie ironickej výpovede od neironickej výpovede musia byť splnené dve podmienky: podmienka implicitného vyjadrenia – irónia implicitne vyjadruje ironické prostredie a podmienka ironického prostredia – irónia vzniká v situácii obklopenej ironickým prostredím (Utsumi, 2007, s.513). Ak príjemca nerozpozná, že výpoveď spĺňa obidve podmienky, nie je schopný odhaliť ironickosť výpovede.

Záver

Napriek odlišným prístupom k definovaniu kontextu irónie sa všetky teórie zhodujú v dôležitosti kontextu pri odhalení, pochopení a interpretácii verbálnej irónie. „One way of

determining the meaning of a text, phrase or sentence is by appeal of context, or the particular situation, conventions and expectations that surround the language " (Colebrook, 2004, s.179). Okrem elementárnych textových jednotiek, ktorými môže byť segment vety, veta, alebo celý text, kontextové informácie vedúce k odhaleniu verbálnej irónie zahŕňajú kultúrne hodnoty, ktoré tvoria predstavy, názory, normy, hodnoty, postoje zúčastnených , ktoré sú výsledkom životného poznania, skúseností a životného štýlu (Wilson, Barbe). Takisto schopnosť rozlišovať úsudky na správne a nesprávne v priebehu komunikácie, alebo vo vzťahu autora a čitateľa literárneho diela (Wilson, Booth). Odhalenie irónie je podmienené literárnymi vedomosťami čitateľa, jeho schopnosťou identifikovať, analyzovať a aplikovať vedomosti o literárnych druhoch a žánroch a jeho postojom k zdieľanej informácii (Wilson, Booth, Yus, Hutcheon). Verbálna irónia sa nemôže obmedziť len na gramatickú, sémantickú, alebo lingvistickú úroveň. Nesmieme zabudnúť na skutočnosť, že „successful reading of irony depends on reserves of tact, experience and even wisdom " (Booth, 1974, s.44).

Literatúra

ATTARDO, S.: *Irony as relevant inappropriateness.* In:Journal of Pragmatics 32(6), 2000a, s.793-826.
ATTARDO, S : *Irony markers and functions: Towards a goal-oriented theory of irony and its processing.* In: Rask 12, 2000b, s.3-20.
ATTARDO, S.: *Humor and Irony in Interaction: From Mode Adoption to Failure of Detection.* In: L. Anolli, R. Ciceri, G.Riva (Eds.), Say no to say: New perspectives on miscommunication. Amsterdam:IOS Press, 2001, s.166-185.
BAKER, M.: *In other words*. London: Routledge,1996, 304 s.
BARBE, K.: *Irony in Context*. Amsterdam: John Benjamins, 1995, 210 s.
BOOTH, C.W.: *A rhetoric of irony*. Chicago: The University of Chicago Press, 1974, 292 s.
CAPELLI, G.: *Expats´ Talk: Humour and irony in an expatriate´ s travel blog*. In:Textus 21(1), 2008, s.9-26.
COLSTON, H.,& GIBBS, R.: *A Brief History of Irony*. In: R.Gibbs and H.Colston (Eds.), Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader. New York: Lawrence Erlbaum, 2007, s.3-21.
CUTLER, A.: *On saying what you mean without meaning what you say*. In: Papers from the 10th regional meeting of the Chicago Linguistic Society, 1974, s.117-127.
GIBBS, R.: *Irony in Talk among Friends*. In: Metaphor and Symbol 15(1 & 2), 2003, s.5-27
HUTCHEON, L.: *Irony´s Edge: The theory and politics of irony*. London: Routledge, 1994, 255 s.
KREUZ, R., & ROBERTS, R.: *Two Cues for Verbal Irony: Hyperbole and the Ironic Tone of Voice.* In: Metaphor and Symbolic Activity 10(1), 1995, s.21-31.
MUECKE, D.: *The Compass of Irony*. London: Methuen, 1996, 270 s.
MUECKE, D.: *Irony and the Ironic*. London: Methuen& Co.Ltd, 1970, 110 s.
MUECKE,D.: *Irony markers*. In: Poetics 7(4), 1978, s. 363-375.
SPERBER, D., & WILSON, D.: *Irony and the Use – Mention Distinction.* In P. Cole (Ed.), Radical Pragmatics. New York: Academic Press, 1981, s.295-318.

SPERBER, D., & WILSON, D.: *Irony and relevance*: A reply to Seto, Hamamoto and Yamanashi. In: R. Carston & S. Uchida (Eds.), Relevance Theory: Applications and Implications. Amsterdam: John Benjamins, 1998, s.283-293.
WILSON, D.: *The pragmatics of verbal irony : Echo or pretence*. In: Lingua, 116(10), s.1722-1743.
WILSON, D.,& SPERBER, D.: *On verbal irony*. In: Lingua 87(1), 1992,s. 53-76.
WILSON, D.,& SPERBER, D.: *Relevance Theory*. In: UCL Working Papers in Linguistics, 14, 2002, s.249-287.
UTSUMI, A.: *Verbal irony as implicit display of ironic environment:Distinguishing ironic utterances from nonirony*. In: R.W.Gibbs and H.L.Colson (Eds.): Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader. Hillsdale:Erlbaum, 2007, s.499-529.

Summary

The importance of context in verbal irony comprehension
Although the concept of irony is a complex one, there is no universally accepted single definition of the role of context in verbal irony comprehension. Not only are there diverse views about the impotance of the context in verbal irony comprehension, but also different reasons leading to various theories exploring the nature of the context. The presented paper is a review of some major approaches to the role context plays in verbal irony comprehension.

RECENZIE

BANSKOBYSTRICKÁ TRANSLATOLÓGIA V BIBLIOGRAFII

Recenzovaná publikácia: BILOVESKÝ, V. – ŠUŠA, I. *Banskobystrická translatológia. História-osobnosti-bibliografia (1997-2011).* Banská Bystrica: FHV UMB, 2012, 122 s. ISBN 978-80-557-0422-7

Bibliografická práca autorského tandemu Biloveský – Šuša, zachytávajúca 15-ročné obdobie vývoja banskobystrickej translatológie, vychádza pri príležitosti 20. výročia založenia Univerzity Mateja Bela a mapuje dôležitú oblasť publikačných a vedecko-výskumných aktivít niekdajšej Filologickej fakulty, z ktorej sa odbor prekladateľstva a tlmočníctva presunul na Fakultu humanitných vied. Dodajme, že ide vôbec o prvú publikáciu podobného charakteru, spracúvajúcu bibliografické výstupy autorov-translatológov z Univerzity Mateja Bela.

Autori v úvodnej časti spomínajú na začiatky etablovania sa translatológie ako študijného odboru v Banskej Bystrici, ponúkajúc detailný prehľad študijných programov, ktoré sa študovali, resp. študujú dodnes, rovnako ako nezabudli ani na zakladajúcich členov a osobnosti jednotlivých katedier (Plutko, Mika, Červeňák, Makara, Vilikovský, Dolník, Povchanič, Hruška, Trup, Taraba a mnohí ďalší). Priestor dostali aj vedecko-výskumné aktivity pedagógov a popularizácia odboru cez konferencie a časopisy. Úvodnú časť uzatvárajú nemenej hodnotné úspechy absolventov odboru prekladateľstva a tlmočníctva, ktoré sú zároveň vizitkou ich pedagógov a materskej fakulty.

Osobitnú časť v podobe medailónov venovali zostavovatelia vybraným osobnostiam banskobystrickej translatológie. Krátke profily v abecednom poradí predstavujú najmä vedecké a publikačné portfólio týchto pedagógov, ktorí aj v súčasnosti pôsobia na FHV.

Dôležitou súčasťou danej publikácie je samotná bibliografia translatologických prác (monografií, učebníc a skrípt, vedeckých štúdií a odborných článkov) z rokov 1997 až 2011. Autori ju koncipovali do dvoch základných blokov. Prvý ponúka bibliografické výstupy autorov (vysokoškolských pedagógov) Filologickej fakulty a Fakulty humanitných vied UMB, druhý blok sleduje v časovej postupnosti bibliografické záznamy nosných periodík (*Filologická revue*, neskôr *Nová Filologická revue*) a zborníkov (*Preklad a tlmočenie č. 1-9, Analytické sondy do textu č. 1-3, Translatológia a je súvislosti*), v ktorých uverejňovali svoje štúdie aj kolegovia z iných pracovísk podobného zamerania.

Práce bibliografického charakteru sú náročné na spracovanie a málo hodnotené v evalvačných tabuľkách. Ich prínos v podobe sumarizovania informácií, dostupnosti a prehľadnosti údajov, ako aj ponúkaný nadhľad v istej etape vývoja, v istom časovom horizonte je nespochybniteľný. Tento autorský počin preto jednoznačne vítame!

Anita Huťková

ZÁZRAKY V ORECHOVEJ ŠKRUPINKE

Recenzovaná publikácia: BILOVESKÝ, Vladimír.: *ZÁZRAKY V ORECHOVEJ ŠKRUPINKE. PREKLADOVÉ KONKRETIZÁCIE TVORBY S. W. HAWKINGA V SLOVENSKOM KULTÚRNOM PRIESTORE*. Banská Bystrica: FHV UMB. ISBN 978-80-557-0249-0, 160 s.

V katalógu „translatologickej knižnice“ sme opäť zaznamenali ďalší prírastok. Máme na mysli monografiu Vladimíra Biloveského nazvanú *Zázraky v orechovej škrupinke. Prekladové konkretizácie tvorby S. W. Hawkinga v slovenskom kultúrnom priestore* (2011). Uvedenú publikáciu môžeme charakterizovať ako voľné pokračovanie prvej monografie autora, ktorá vyšla pod názvom *Termín a/alebo metafora? Preklad anglicky písaných neumeleckých textov s umeleckými prvkami* (2005). Ako už naznačuje samotný podnadpis, V. Biloveský sa vo svojich prácach zameriava na problematiku prekladu neumeleckých textov obsahujúcich umelecké prvky. Predkladaná monografia sa snaží bližšie nazrieť na aktuálny translatologický jav v slovenskom kultúrnom priestore a zároveň ponúknuť obraz o autorovom myslení a nazeraní na preklad a prekladanie, ktoré je výsledkom niekoľkoročného skúmania, podrobného štúdia a odborných skúseností. Obidve monografie považujeme za cenný prírastok pre súčasnú slovenskú translatológiu vzhľadom na ich aktuálne tematické zameranie a prepojenie starších i novších, domácich i zahraničných koncepcií o preklade.

Publikácia je členená na tri hlavné časti: I. Podnety a východiská, II. Stephen W. Hawking a III. Stephen W. Hawking v slovenskom kultúrnom priestore. Jednotlivé časti pozostávajú ďalej z kapitol alebo podkapitol.

Časť I. tvoria dve kapitoly, prvá z nich je zameraná na translatologické podnety doby. V. Biloveský v nej odôvodňuje preferenciu termínu neumelecký text pred termínom odborný text vzhľadom na výstižnejšie pojatie reality skúmaných textov a širšie pokrytie ich rôznorodých druhov. Poukazuje i na skutočnosť, že mnohé súčasné teoretické translatologické práce primárne nezohľadňujú diferenciáciu na texty umelecké a neumelecké. Autor navrhuje, aby ďalší rozvoj myslenia o preklade smeroval k rozvoju teoretického myslenia o preklade

neumeleckých textov. V závere tejto kapitoly formuluje niekoľko (rečníckych) otázok, odpovede na ktoré, by mali poskytnúť nasledujúce stránky monografie.

Druhá kapitola je venovaná východiskám súčasného uvažovania o preklade neumeleckých textov. Autor tu prezentuje najvýznamnejšie teórie a názory pre inonárodné a slovenské myslenie o preklade. Ako prvý je predstavený R. Jakobson, jeho poňatie ekvivalencie a definície troch druhov prekladu. Následne sa pozornosť zameriava na J. C. Catforda a posuny ako výsledok lingvistického prístupu k prekladu. Ekvivalencia v preklade sa spája aj s menom E. Nidu a vymedzením dvoch základných kategórií. Po uvedení hlavných predstaviteľov inonárodnej proveniencie, prechádza autor k slovenskému mysleniu o preklade, ktoré má korene u A. Popoviča, predovšetkým v posunoch a výrazových zmenách v preklade. V. Biloveský upriamuje našu pozornosť aj na relatívne mladý fenomén prekladových univerzálií. Záver druhej kapitoly je venovaný slovenskej prekladateľskej škole – tzv. tvorivej metóde. Hoci sa daná metóda vyznačuje určitými obmedzeniami, môžeme ju považovať za významný a podnetný zdroj pre ďalší rozvoj slovenského myslenia o preklade. Podľa V. Biloveského je potrebné formulované zásady dopĺňať a dodefinovávať v súlade so súčasným stavom poznania a súčasnou (hoci absentujúcou) kritikou prekladu. Následne autor prezentuje stručný diachrónny vývoj myslenia o preklade na Slovensku od čias konštituovania slovenskej prekladateľskej školy so zameraním sa na hlavných predstaviteľov a translatologické pracoviská.

Časti II. v publikácii je priradená tretia kapitola, ktorá sa sústreďuje na osobnosť Stephena Williama Hawkinga a jeho dielo. Úvodné informácie obsahujú životopisné údaje o nezvyčajnej osobnosti súčasnej vedy, za akú je S. W. Hawking právom považovaný. Vo vedeckých kruhoch býva dokonca označovaný ako Einsteinov následník. Okrem opisu detstva a rodinných pomerov sa viac dozvedáme i o jeho štúdiách a odborných vedeckých záujmoch, taktiež o zlom, neustále sa zhoršujúcom zdravotnom stave. Dôkazom fenomenálnej osobnosti S. W. Hawkinga je množstvo významných ocenení a skutočnosť, že i napriek celkovému ochrnutiu a odkázanosti na invalidný vozík, je stále aktívnym vedcom a spisovateľom, ktorý sa odborne zaujíma o teoretickú kozmológiu a kvantovú gravitáciu. V centre záujmu V. Biloveského sú vedecko-popularizačné knihy, ktoré Hawking využíva na sprostredkovanie najnovších výskumov o existencii sveta, vesmíru či človeka. Podľa autora recenzovanej publikácie možno čitateľský úspech skúmaných publikácií pripísať viacerým faktorom. V prvom rade je to predovšetkým štylistická obratnosť a majstrovstvo výkladu – zámerné striedanie informačne nasýtených častí textu s jednoduchšími výpoveďami a dopĺňanie vlastných interpretácií. Ďalej je to používaný jazyk, predovšetkým nocionálne slová

a termíny, ako aj prostriedky príznačné pre umelecký štýl (prirovnania, metafory, personifikácie, časté opytovacie i zvolacie vety). V neposlednom rade sa pod popularitu podpísala aj úloha editora. Vzhľadom na identifikované prvky charakterizuje V. Biloveský vybrané publikácie Hawkinga ako neumelecké texty obsahujúce umelecké prvky a označuje ich tiež ako *pomedzné texty*. Z danej kategórie vyberá a stručne popisuje osem publikácií a ich sedem slovenských prekladov.

Na rozdiel od teoreticky orientovaných častí I. a II., má časť III. prevažne analytický ráz a pozostáva zo štyroch samostatných kapitol. Štvrtá kapitola ozrejmuje a približuje vlastnosti Hawkingových textov, ktorých znalosť je nevyhnutným predpokladom pre hodnotenie kvality jednotlivých slovenských prekladov. Uvedenie charakteristických čŕt originálov prispieva k efektívnejšej identifikácii ťažkostí prekladu Hawkingových kníh, ktoré sa nevyznačujú „čistým“ štýlom. Konkrétne vlastnosti (nocionálne slová, termíny, parentézy, podraďovacie súvetia, prvá osoba plurálu, výklad, opis, prirovnanie, metafora, personifikácia, epitetá, rýmovačky, príbehy z vlastného života, rétorické otázky, humor) sú doložené príkladmi z originálov a ich slovenskými prekladmi. Slovenskí prekladatelia Hawkingových kníh sú uvedení v piatej kapitole. Obsahom šiestej kapitoly je analýza slovenských podôb Hawkingových textov. V. Biloveský v nej dokumentuje problematické aspekty prekladu zvolených typov textov, zdôrazňuje význam skúsenostného komplexu prekladateľa a hľadá odpovede na otázky formulované v prvej časti publikácie. Na účely translatologickej analýzy využíva Popovičove posuny a výrazové zmeny v preklade a niektoré zásady slovenskej prekladateľskej školy. Samotná analýza je dvojstupňová. Autor najprv analyzuje spoločné problémy typické pre viaceré preklady, následne sa zameriava na špecifické aspekty jednotlivých prekladov. Význam uskutočnenej analýzy spočíva i v jej didaktickom aspekte, t.j. v potenciálnom využití pri vzdelávaní budúcich prekladateľov. Zistenia, ku ktorým autor počas rozboru dospel, formuluje v poslednej siedmej kapitole. Zároveň nám ponúka aj možné odpovede na nastolené otázky.

Recenzovaná publikácia sa vyznačuje kvalitným spracovaním z odborného aj jazykového hľadiska. Vladimír Biloveský ňou prispel do súčasného slovenského myslenia o preklade, predovšetkým orientáciou na otázky prekladu neumeleckých textov s umeleckými prvkami, ktoré majú v dnešnej dobe stúpajúcu tendenciu a vyznačujú sa aktuálnosťou. Uvedenú monografiu považujeme za prínosnú, nielen pre odbornú komunitu translatológov na Slovensku, ale aj pre študentov odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo ako učebný materiál, ktorých je v danom odbore nedostatok.

Miroslava Melicherčíková

CONTRIBUTO SULLA STORIA SLOVACCA, PER GLI ITALIANI

Recenzovaná publikácia: GRITTI, Fabiano – GRITTIOVÁ, Monika: *Repubblica Slovacca e Vaticano durante la Seconda Guerra Mondiale alla luce dei documenti diplomatici italiani e slovacchi*. Nitra. Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2011, 104 s. ISBN 978-80-558-0024-0

La ricerca che qui si presenta all'attenzione del lettore, sui rapporti tra il Vaticano e lo Stato slovacco durante la seconda guerra mondiale, è indirizzata in primo luogo a studiosi italofoni interessati all'approfondimento di un capitolo di storia poco conosciuto in Italia. Non è solo la lingua italiana con la quale il testo è stato scritto, che permette tale avvicinamento alla storia slovacca da parte di interessati stranieri, ma soprattutto la modalità espositiva del lavoro di ricerca, che è stato organizzato in modo che fosse possibile un approccio progressivo alla problematica, che viene poi analizzata facendo ricorso a studi di storici slovacchi e a riferimenti da fonti d'archivio italiane. La ragione di tale approccio risiede chiaramente nella necessità di preparare il lettore con un'adeguata introduzione, che lo prepari a cogliere il contesto relativo alle vicende che saranno fulcro della ricerca. Oltre a questo primo motivo di base, si può cogliere la volontà dell'autore di mettere in pratica l'approccio ideale che è sempre stato caratteristico della cattedra di italianistica di Nitra, e cioè la convinzione che si possa parlare di vero arricchimento culturale qualora tra diverse culture sia possibile effettuare scambi bilaterali, non a senso unico. Ecco perché in tale cattedra, insieme all'insegnamento della cultura e della storia italiana si è cercato, nei limiti delle possibilità, di realizzare studi anche nel senso opposto, dall'ambito culturale slovacco a quello italiano, e possibilmente di fare sintesi dei due. Questo è esattamente ciò che in primo luogo la presente ricerca si è proposta di realizzare, non uno studio fine a se stesso, ma un tentativo di sintesi tra ricerche storiche di vari ricercatori slovacchi, con particolare enfasi verso il ricorso alle fonti italiane, come invito allo studio, alla ricerca più che come esito finale di una ricerca conclusiva.

Il periodo che viene preso in considerazione è soprattutto quello degli anni iniziali del rapporto tra Vaticano e Stato slovacco, una vicenda cioè che riguarda la questione dell'indipendenza di tale stato nell'ambito della sfera di influenza della Germania allora egemonica. Quello che ne risulta è uno sguardo sugli avvenimenti da parte di testimoni italiani come il console italiano a Bratislava o lo chargè d'affaires vaticano, direttamente o indirettamente. L'ambizione dichiarata nella ricerca non è tanto quella di dare uno sguardo particolarmente originale rispetto agli studi già condotti da Ďurica, Kubík, Kamenec o altri storici citati, considerando la scarsità di materiale attualmente a disposizione, ma di farne una

sintesi verificata alla luce di una ricerca parallela sui testi originali. Il pregio della ricerca infatti è che l'autore abbia visionato personalmente i documenti in questione presso gli archivi del Ministero degli esteri italiano a Roma e dell'Archivio di stato, oltre che i documenti dell'archivio slovacco a Bratislava. In appendice al volume sono riportati alcuni documenti chiave slovacchi tradotti in italiano, per dare un riferimento diretto al lettore su fonti particolarmente significative e per la verifica di alcuni avvenimenti trattati. Lo scopo principale di tali traduzioni però è innanzitutto quello di stimolare l'interesse degli studiosi italiani per la storia slovacca, e per stimolare la bidirezionalità degli scambi di conoscenze tra Slovacchia e Italia.

Pavol Koprda

VÍTANÁ PUBLIKÁCIA PRE POLITOLÓGOV A PREKLADATEĽOV-TALIANISTOV

Recenzovaná publikácia: PRANDO, Patrizia – ŠUŠA, Ivan: *Taliansko. Vybrané kapitoly z politiky, straníckeho systému a politickej komunikácie*. Banská Bystrica. FPVaMV UMB 2012, 130 s. ISBN 978-80-557-0348-0

So záujmom som si prečítal publikáciu autorov PhDr. Ivana Šušu, Ph.D. a Dr. Patrizie Prando, Ph.D. *Taliansko (vybrané kapitoly z politiky, straníckeho systému a politickej komunikácie*). Autori dlhšie fungujú ako vedecký tandem, napísali spolu viacero úspešných publikácií, resp. štúdií, v ktorých sa zaoberajú presahmi medzi filológiou a ďalšími sociálnymi vedami, najmä politológiou (napr. *Občiansko-politická literatúra v súvislostiach,* vydaná na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v roku 2010, *Komparatistické a prekladové aspekty v slovensko-talianskych medziliterárnych vzťahoch,* publikované v roku 2011 na Fakulte humanitných vied UMB a podobne).

Do rámca takto koncipovaných prác patria aj tieto učebné texty. Publikácia je výstupom projektu tamojšej Univerzitnej grantovej agentúry, jeho riešitelia sa v ňom zameriavajú na tzv. areálovú filológiu (teda nielen areál v geografickom zmysle slova – ako Slovensko a Taliansko, ale areál aj ako vedecká oblasť, odbor). Časť, ktorá v práci najvýraznejšie prepája politologický a filologický areál, je venovaná politickej komunikácii. Autori v nej analyzujú presahy medzi politickou a masmediálnou komunikáciou, vzťahy politika-médiá, jazyk politiky a najmä nekontrolovateľný a negatívny vplyv vybraných masmédií (pod vplyvom magnáta a niekoľkonásobného talianskeho premiéra Silvia Berlusconiho) na politiku krajiny. Ako sa v práci uvádza, texty sú primárne určené pre

študentov odboru politológia, medzinárodné vzťahy a prekladateľstvo a tlmočníctvo, teda pre odbory, ktoré sa študujú na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Autori do práce zakomponovali okrem svojich analýz a názorov aj názory relevantných talianskych, slovenských a českých politológov a filológov. Pozitívne vnímam aj bohatý poznámkový aparát, v ktorom Patrizia Prando a Ivan Šuša dovysvetľúvajú niektoré menej známe aspekty (témy, termíny a pod.) Chcel by som tiež zdôrazniť precíznosť autorov a analytickosť diela, ako aj prácu so zahraničnou odbornou literatúrou, z ktorej autori citujú (mnohé z citovaných diel totiž nie sú k dispozícii ani v slovenskom a ani v českom vedeckom kontexte). Súčasťou publikácie sú aj texty na analýzu, najmä politické prejavy, spolu s úlohami, resp. inštrukciami, ako je potrebné s jednotlivými komunikátmi pracovať (na preklad a tlmočenie). Pozitívne hodnotím i to, že nosné termíny autori uvádzajú v originálach (v taliančine), ako aj v preklade do slovenčiny. Nechýbajú tiež logá vybraných politických strán a hnutí, ktoré vizuálne dotvárajú traktované témy.

Učebné texty nepochybne pomôžu poslucháčon politológie, talianistiky a slovakistiky, hlavne pri štúdiu komunikácie a reálií Talianska.

Ladislav Győrgy

UMELECKÉ SLOVO I. S. TURGENEVA V MONOGRAFII A. REPOŇA

Recenzovaná publikácia: REPOŇ, Anton: *Umelecké zobrazenie človeka v románovom svete I. S. Turgeneva.* Banská Bystrica, 2011, 152 s. ISBN 978-80-557-0248-3

K literárnemu odkazu Ivana Sergejeviča Turgeneva, jedného z najznámejších ruských spisovateľov, sa vo svojej monografii *Umelecké zobrazenie človeka v románovom svete I. S. Turgeneva* obracia rusista Anton Repoň, pracovník Katedry slovanských jazykov FHV UMB.

Ivan Sergejevič Turgenev patrí k tým ruským spisovateľom, ktorých diela sa do slovenčiny prekladali často. Prvý preklad sa objavil už v roku 1863 v časopise Sokol. S tvorbou Turgeneva sa slovenský čitateľ mohol oboznamovať v priebehu desaťročí vďaka takým prekladateľom, akými boli Ján Ferenčík, Zora Jesenská, Rudolf Klačko, Magda Takáčová, Mária Rázusová-Martáková, Ružena Dvořáková-Žiaranová, Viera Marušiaková a iní.

Autor monografie si určil niekoľko úloh a cieľov. K hlavným patrí charakteristika významu I. S. Turgeneva, jeho miesto v literatúre druhej polovice 19. storočia. Repoň vychádza z faktu, že literárne dedičstvo tohto veľkého ruského spisovateľa je pestré. Prvá a druhá časť práce sa venuje analýze aspektov poetiky Turgenevových próz. Aby monografia

dešifrovala sporné otázky, nastolené ruskou kritikou už počas Turgenevovho života, sústredil sa autor monografie na aspekty spisovateľových literárnych diel, ktoré by mohli túto oblasť ozrejmiť.

Repoň sa pridržiava názoru, že *„každý umelecký systém je funkčný v spojení s inými existujúcimi systémami, ktoré sa navzájom obohacujú svojimi výsledkami“* (s. 5). Svoje bádanie stavia na kontinuite spisovateľovej tvorby so svetom klasického romantizmu, analyzuje pritom estetické názory Turgeneva, jeho koncepciu človeka, typológiu postáv, ako aj v psychologické portréty. Autor monografie zdôrazňuje fakt, že umelecká metóda je blízka pojmu umeleckého štýlu, pretože *„štýl a metódu môžeme ako určité varianty vyvodiť z významovej štruktúry diela a jeho recepčného vplyvu“* (s. 6). V procese posudzovania literárneho diela, ako Repoň zdôrazňuje, nemôžeme tieto dva pojmy zamieňať, pretože *„metóda je jeden z impulzov pri formovaní autorského štýlu a spravidla sa realizuje najrozmanitejšími individuálnymi sústavami výrazových prostriedkov (štýlov)“* (s. 6).

V najrozsiahlejšej časti práce pod názvom *Zobrazenie človeka v románovom svete I. S. Turgeneva* predkladá autor monografie turgenevovský umelecký model sveta nielen v komparácii s jeho predchodcami – majstrami pera zlatého veku ruskej literatúry – , ale aj so spisovateľovými súputnikmi; v románoch *Rudin, Šľachtické hniezdo, V predvečer, Otcovia a deti* si Repoň všíma spôsob zobrazovania literárnych postáv, ich typológiu a celý komplex výrazových prostriedkov umeleckého štýlu, vlastný autorovi, jeho umeleckej výpovedi. Literárna postava nie je v bádaní Repoňa osamotená. Nachádza sa uprostred koncepcie podstaty človeka, chápania jeho miesta vo svete, vo vzájomnom vzťahu s rôznymi silami sveta atď. Repoňova analýza Turgenevových diel vytvára komplexný materiál, ktorý približuje obrazné myslenie a autorov vzťah k svetu.

Súčasťou monografie je aj kapitola venovaná vzťahu ruských symbolistov k literárnemu a duchovnému dedičstvu Turgeneva.

Záverečná časť sa venuje základným časovým bodom v živote a tvorbe I. S. Turgeneva, v ktorých sa formoval nielen ako majster pera, ale aj ako ľudská bytosť so svojimi sínusoidami.

Monografia je adresovaná rusistickej obci, ktorá sa v súčasnosti rozrastá najmä vďaka záujmu mladých ľudí, túžiacich prostredníctvom ruského slova – a nepochybne aj Dostojevského posolstva o myšlienke, že krása spasí svet – dosiahnuť to, čo je vlastné nastupujúcej generácii a čo v nej treba podporovať: úprimný záujem o nové poznatky a vedomosti. Tvorba I. S. Turgeneva je plná nadšenia, ideálov, krásy, atribútov mladosti. Veríme, že monografia Antona Repoňa bude obohacujúcim materiálom pre milovníkov

literárneho i duchovného odkazu takých významných osobností ruskej klasickej literatúry, k akým I. S. Turgenev nepochybne patril.

Marta Kováčová

UMELECKÝ PREKLAD V ŠTÚDIU GERMANISTIKY (Recenzia slovenského prekladu nemeckej poviedky)

Recenzovaná publikácia: ROTHFUS, Uli: *Bist du der Elch? Auf der Spur des Glücks. Ty si ten los? Po stopách šťastia.* Preklad: Mária Bieliková. Ludwigsburg: Pop Verlag, 2011. I. Auflage. 88 s. Banská Bystrica: UMB, 2011. ISBN : 978-3-86356-006-5

Cieľom prekladu je funkčný ekvivalent originálneho textu v inom jazyku, v tomto prípade v jazyku slovenskom. Pri prekladaní z jedného jazyka do druhého je dôležité, aby prekladateľ ovládal oba jazyky, aby mal zmysel pre štylistické odtiene a aby zároveň zachoval obsahovú a štylistickú hodnotu originálu. Musí narábať s takými jazykovými prostriedkami, aby bol preložený text nielen jazykovo korektný, ale aj estetický. Všetky tieto podmienky spĺňa Mária Bieliková v preklade rozprávky Uliho Rothfussa: *Bist du der Elch? Auf der Spur des Glücks.*

Aké je využitie originálneho textu a jeho prekladu na seminároch umeleckého prekladu v rámci štúdia germanistiky? Originálny text možno analyzovať z pohľadu štrukturalizmu či intertextuality – teda skúmať napr. aká je funkcia autora, či aké sú skúsenosti postáv – menované fenomény sa preberajú na hodinách seminára umeleckého prekladu. Výrazná intertextovosť Rothfussovej poviedky nie je samoúčelná, prináša hlboké humanitné posolstvo – adekvátny preklad príslušných viet patrí k výzvam pre študentov, budúcich prekladateľov. Ďalšia možnosť je sledovanie gramatických javov v originálnom texte. Mnohé z nich sú odlišné od slovenčiny a teda pre slovenského študenta problematické, napr.: používanie členov, dodržiavanie vetného rámca vo vedľajších vetách, infinitívne konštrukcie s „zu“ alebo „um zu“, zhodný prívlastok tvorený minulým a prítomným príčastím. Spomenuté kategórie sa v rozprávke hojne vyskytujú a tak sa núka možnosť zdokonaľovať sa v nemeckom jazyku a cibriť ho.

Celý text je prevažne dialogizovaný. Transformovanie takého textu do nepriamej reči – tzn. používanie konjunktívu je ďalšou výzvou pre prekladateľa – v našom prípade slovenského študenta, budúceho germanistu. K problematickým miestam patrí aj dokonavý, resp. nedokonavý vid, ktorý v nemčine neexistuje, ale v slovenčine má svoje nezastupiteľné miesto. Ku konkrétnym „prekladateľským orieškom“ patrí adekvátny preklad dievčenského

mena „Fiep“. Ide o dievčatko s piskľavým hláskom – len málo študentov v rámci seminárov jej meno preložilo vhodným slovkom „Piskľavka“. Los z rozprávky sľubuje deťom krajinu, v ktorej budú žiť šťastne. Napriek tomu, že deti trochu šťastia už našli – a to seba, má rozprávka otvorený koniec v protiklade k mnohým slovenským rozprávkam, v ktorých postavy svoje šťastie nakoniec nájdu a dobro zvíťazí nad zlom. Aj túto skutočnosť možno využiť na seminároch umeleckého prekladu, a to kreatívne. Študent môže totiž dopísať koniec. Každý zo svojho pohľadu, podľa toho, ako sa ako „autor“ vcítil do deja. Táto skutočnosť je ďalším pozitívom predmetu Umelecký preklad, pretože rozvíja kreatívne myslenie študentov. Zároveň je to v súlade s vysokoškolským štúdiom germanistiky v Nemecku, keďže k prekladovým seminárom na väčšine nemeckých univerzít patrí aj predmet Kreatívne písanie.

Ako píše vo svojom oponentskom posudku Hedviga Kubišová, „[...] germanistka Mária Bieliková ako senzitívna prekladateľka pretlmočila text s interkultúrnym nábojom s vycibreným zmyslom pre jemné odtienky slova, s pochopením pre jazyk a originalitu autorovho štýlu“. S jej názorom plne súhlasíme a poviedku, ktorá vyšla v oboch jazykoch súbežne – v nemeckom i slovenskom – odporúčame najmä ako študijný materiál pre študentov germanistiky v rámci seminárov umeleckého prekladu. Mladí ľudia v rámci uvedeného predmetu získavajú tak možnosť zdokonaliť sa nielen v cudzom, ale najmä v materinskom jazyku. V dnešnom „pretechnizovanom“ svete je to viac než vítané.

Jana Pospíšilová

PUBLIKÁCIA PRE TÝCH, KTORÍ MAJÚ RADI INTELIGENTNÝ HUMOR A PRE PREKLADATEĽOV KRÁSNEJ LITERATÚRY

Recenzovaná publikácia: ALLEN, Woody: *Nežiadúce účinky*. Preklad: Martin Kubuš. Bratislava: Tatran 2011, 142 s. ISBN: 9788022205948

„Vo svojom živote ľutujem len to, že nie som niekto iný.“
(Woody Allen)

Multitalent Woody Allen je režisér, herec, spisovateľ a jazzman v jednej osobe. Jeho život a dielo sú úzko späté s rodným New Yorkom. Mesto, ktoré nikdy nespí, zvečnil v početných filmoch, drámach i próze. Písať začal už v pätnástich, režírovať síce až v tridsiatich, ale pätnásťročný rozdiel by iste pripísal nejakej zanedbateľnej príčine, ako napr.

kontinuálnemu štúdiu autentického bytia... Detstvo príliš šťastné nemal a príroda mu nedopriala ani postavu a tvár Supermana, a tak svojich konštudentov (či skôr konštudentky) ohuroval čarodejníckymi trikmi, čo spolu s hrou na klarinet dodnes patrí k Allenovým vášňam. Aby si finančne prilepšil, začal písať vtipy, či skôr „gagy", ktoré jeho agent predával rôznym novinám. V sedemnástich, už ako Heywood Allen, zarábal viac ako obaja jeho rodičia spolu. Nasledovalo obdobie štúdií, ktorého zlatým klincom bol vyhadzov z New York University, načo sa úspešne etabloval ako scenárista a neskôr aj režisér. Širšej verejnosti je však viac známa jeho herecká kreácia, komická postavička, ktorú vytvoril ako svoju obchodnú značku a ktorá vystupuje vo všetkých jeho filmoch: malý, pehavý, zakomplexovaný cholerik s kostenými okuliarmi, vždy nervózny, ľakavý a všetko výdatne komentujúci. Jeho popularitu dokazuje množstvo rôznych ocenení, ako aj skutočnosť, že si mohol dovoliť beztrestne vysypať odpadky na takú celebritu, akou je Homer J. Simpson. No Allen je aj spisovateľ s vlastným nezameniteľným štýlom, ktorý sa realizuje predovšetkým v kratších prozaických útvaroch – v tzv. krátkych poviedkach (short stories). Tak ako vo filmoch i vo svojej próze sa Allen venuje dvom základným témam – medziľudským vzťahom a (svojmu) vzťahu k životu. Svoje dielka publikoval zatiaľ v štyroch zbierkach: *Getting Even* (1971), *Without Feathers* (1975), *Side Effects* (1980) a posledná z nich je *Mere Anarchy* (2007). Predposlednú menovanú si vybral PhDr. Martin Kubuš ako svoju prekladateľskú prvotinu.

Side Effects (Nežiaduce účinky) zahŕňajú 17 krátkych poviedok v typickom allenovskom štýle – ako ironicko-satirické obrazy zo života newyorských intelektuálov pôsobiace ako kaleidoskop paradoxov a absurdných kontrastov moderného života vo veľkomeste. Treba povedať, že Allenov štýl je výzvou pre každého prekladateľa. Predpokladá nielen skvelú znalosť jazyka, ale aj rozsiahle vedomosti o newyorských reáliách (nielen topografických, ale aj znalostí o osobnostiach predovšetkým židovského pôvodu, najviac prirodzene zo showbiznisu). Navyše, Allen má záľubu v parodovaní, napodobňovaní, narážkach, mieša historické fakty s fikciou, reálnym historickým osobnostiam vkladá do úst svoje vtipné postrehy, tak ich detabuizuje a uťahuje si z nich. Nič mu nie je sväté. Toto, samozrejme, determinuje aj jazykový výraz: kalambúry, metafory, pseudocitáty, diferenciácia jazykovej úrovne postáv podľa ich sociálneho pôvodu, rôzne alúzie.

K najťažším prekladateľským orieškom iste patria narážky na významné osobnosti z rôznych oblastí spoločenského a kultúrneho života. Prekladateľ v rámci presupozícií

dokázal správne vyhodnotiť, do akej miery je tá-ktorá osobnosť slovenskému čitateľovi známa a tento problém riešil doplnením informácie, respektíve špecifikáciou, ako napríklad pri mene Cesar Romero, kde len doplnil informáciu o populárnom filme, v ktorom herec účinkoval („Cesar Romero z Batmana"). Podobné prekladateľské riešenie by sa ponúkalo na viacerých miestach, napr. pri mene Ernst Borgnine, ktorý je u nás inak pomerne málo známym hercom. Pri preklade iných reálií použil adaptáciu, napr. kým Američania si radi opekajú sladké marshmallows, Slováci dávajú prednosť opekaniu špekáčikov, pre Američanov viac známy prípravok proti hmyzu Raid adaptoval ako Biolit, hoci v tomto prípade by možno mladší čitateľ skôr akceptoval u nás dnes už bežne dostupný a reklamou široko propagovaný, a teda oveľa známejší prípravok Raid. Ďalšími orieškami, ktoré mladý prekladateľ bez problémov rozlúskol, sú slovné hračky, ktoré dokonca sám vytváral napr. vo forme aliterácie a prirovnania (fön fúka ako fén…), metaforické výrazy (wise old sage – mudrc rokmi ošľahaný) a žargón (bucks – prachy). Zaujímavým javom v Allenových dielach je časté používanie nemeckých výrazov (Angstzeit a pod.) a nemeckých či židovských mien. Mená bývajú kombinované, ako napríklad nachádzame španielske meno a priezvisko ruského alebo nemecko-židovského pôvodu. Napriek tomu, že väčšinou nejde o tzv. hovoriace mená, istým spôsobom charakterizujú svojho nositeľa. Allen to dosahuje viac-menej kombinatorikou mien (napr. typické španielske ženské meno Carmen spája s priezviskom Pinchuck, čo je v preklade niečo ako čapová spojka) a tiež ich fonetickou podobou. V tomto prípade prekladateľ volil cestu prebierky až na jeden prípad, kedy sa nevedno prečo Chester Ramsbottom zmenil na Chestera Ritpaula. No kým sa Allenove pseudointelektuálne konštrukcie, ako napr. „sémantické módy neesenciálneho fungovania" dali prekladateľsky riešiť (s dosiahnutím žiadaného komického efektu) kalkovaním, prekladateľa iste potrápila snaha autora o jazykovú diferenciáciu (fiktívnych) častí textu z rôznych zdrojov, ako napríklad boli (pseudo)citáty z antických diel, stredovekých listín, Biblie či dokonca Goetheho prehovory a subštandardné vyjadrovanie príslušníkov nižších vrstiev, kde bolo treba diferencovať jazykový výraz tak, aby čitateľ dokázal odlíšiť historickú, resp. sociálnu príslušnosť zdroja. V tomto prípade treba skonštatovať, že prekladateľ výzvu prijal a dielo so cťou zvládol.

Napriek drobným nedostatkom považujeme preklad PhDr. Kubuša za vynikajúci a dúfame, že nezostane len pri *Nežiaducich účinkoch*, ale bude pokračovať v preklade ďalších diel, aby slovenskému čitateľovi priblížil humor a vtip Woodyho Allena, ktorým už viac ako päťdesiat rokov baví svojich priaznivcov nielen v New Yorku, nielen v USA, ale prakticky na

celom svete. Kedy môžeme očakávať preklad ďalších poviedok pre pobavenie a poučenia nášho čitateľa?

Jana Miškovská

SPRÁVY A INFORMÁCIE

Profesorovi Michalovi Harpáňovi udelili čestný doktorát UMB

Na slávnostnom zasadnutí Vedeckej rady Univerzity Mateja (UMB) Banskej Bystrici, ktoré sa konalo dňa 15. novembra 2012, udelili čestný doktorát *Doctor honoris causa UMB* „významnej osobnosti, ktorá sa svojou vedeckou, pedagogickou a prekladateľskou aktivitou spolupodieľa na rozvoji literárnej vedy a translatológie, šírení hodnôt vzdelanosti, humanizmu a kultúry v domácom, krajanskom a medzinárodnom kontexte“ – **prof. Dr. Michalovi Harpáňovi** zo Srbska.

Profesor Harpáň pôsobil v rokoch 2005 až 2011 aj na UMB v Banskej Bystrici, najprv na Katedre slovakistiky Filologickej fakulty (FiF) a po zlúčení katedier na Katedre slovenského jazyka a literatúry, oddelení prekladateľstva a tlmočníctva Fakulty humanitných vied (FHV). Na banskobystrickej univerzite prednášal pre všetky tri stupne štúdia, a to teóriu a dejiny slovenskej literatúry, svetovú literatúru a literárnu komparatistiku. Teóriu literatúry zabezpečoval ako celouniverzitný predmet. Svojimi odbornými poznatkami, erudíciou, medzinárodnými vedeckými skúsenosťami a kvalitnými pedagogickými výsledkami rozvíjal banskobystrickú slovakistiku, napájal ju na európsky kontext a vychovával novú generáciu študentov – budúcich slovakistov, prekladateľov a učiteľov. Okrem toho bol výraznou vedeckou a humánnou oporou kolegov na banskobystrickej univerzite. Bol členom Vedeckej rady UMB, aktívne sa zúčastňoval na organizovaní medzinárodných vedeckých literárno-vedných a translatologických konferencií FiF a FHV, najmä *Analytické sondy do textu* a *Preklad a tlmočenie* a i. a na projektovej činnosti Katedry slovenského jazyka a literatúry s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva. Úspešne viedol grant VEGA FHV UMB *Spoločné paralely a diverzity Slovenska a južnej Európy*. Je pre nás cťou, že profesor Harpáň je od tohto roku aj členom Redakčnej rady NOVEJ FILOLOGICKEJ REVUE.

Hlavným vedecko-pedagogickým zameraním profesora Michala Harpáňa sú teória a dejiny literatúry a literárna komparatistika. Vydal diela *Priestory imaginácie* (1974), *Kritické komentáre* (1978), *Poézia a poetika Michala Babinku* (1980), *Teória literatúry* (1986), ktorá

sa v prepracovanom a doplnenom vydaní dočkala ďalších štyroch reedícií v roku 1996, 2004 (dve vydania) a 2009, *Premeny rozprávania* (1990), *O Paľovi Bohušovi* (1999), *Zápas o identitu* (2000), *Literárne paradigmy* (2004), *Texty a kontexty* (2004), *S literárnou vedou a kritikou* (2005), *Predslovy a doslovy* (2009) a i.

Autorova publikácia *Teória literatúry* je v slovenskom rámci dodnes neprekonanou a jedinou svojho druhu. Používa sa zároveň ako základná učebnica teórie literatúry na všetkých univerzitách na Slovensku, vybraných slovakistických pracoviskách v zahraničí a na lektorátoch slovenského jazyka Ministerstva školstva Slovenskej republiky, t. j. vo viac ako desiatich krajinách Európy a sveta. Profesor Harpáň sa v nej zamýšľa nad podstatou a členením literatúry a teóriou literárnych druhov, teóriou verša a vzťahom literárnej vedy k iným disciplínam, ktoré prekračujú rámec literatúry, no svojou podstatou s ňou súvisia, a to lingvistika, najmä štylistika a estetika. Autor neponúka len teoreticko-metodologický základ, ale ho aplikuje na konkrétne literárne texty, t. j. zaujíma interpretačné stanovisko. Žiada sa spomenúť i autorovu publikáciu *S literárnou vedou a kritikou,* v ktorej rieši vzťah literárnej vedy a literárnej komunikácie, procesuálnosť literárnych hodnôt, ako aj špecifické témy, napr. generatívna poetika a pulzačná estetika.

Profesor Michal Harpáň sa vo svojej publikačnej a vedeckej činnosti okrem literárno-teoretických prác zameriava aj na dejiny literatúry, najmä s dôrazom na súčasnú slovenskú (najmä medzivojnovú) literatúru so špeciálnym záujmom o súčasnú poéziu. Tento záujem vyvrcholil v najnovších *Dejinách slovenskej literatúry* (zväzok č. 2), ktorej je spoluautorom (zost. profesor Imrich Sedlák). Ide o významné dielo, ktoré sa (podobne ako v prípade *Teórie literatúry*) stalo súčasťou povinnej lektúry vysokoškolských študentov humanitných a pedagogických smerov, doktorandov, ako aj teoretickým východiskom pre vedcov, skúmajúcich obdobie slovenskej literatúry dvadsiateho storočia. Táto literárno-historická a syntetizujúca práca vhodne zaplnila priestor, ktorý nebol najmä z ideologických dôvodov dostatočne (resp. bol tendenčne) skúmaný.

Nosný je aj autorov prínos do slovensko-srbských medziliterárnych vzťahov a do kontextu tzv. krajanskej literatúry. Je autorom desiatok štúdií komparatívneho charakteru, skúma v nich najmä súvislosti slovenského a srbského básnického nadrealizmu.

Kvalitu vedeckej práce profesora Michala Harpáňa dokumentujú aj ocenenia, ktoré získal: Cena časopisu Nový život za najlepší vedecký príspevok, Cena vydavateľstva Obzor za knihu *Poézia a poetika Michala Babinku*, Cena Samosprávneho záujmového spoločenstva Vojvodiny za „Teóriu literatúry" (1988), Cena Spolku slovenských spisovateľov za prínos do slovenskej literatúry (1993), Zlatá medaila Filozofickej fakulty UK za pedagogickú a

literárnovednú činnosť (1995) Cena Pavla Országha Hviezdoslava za preklad a propagáciu slovenskej literatúry v zahraničí (2000), Vyznamenanie ministra kultúry SR (2004) či Strieborná plaketa ministra zahraničných vecí (2004).

Pán profesor, srdečne gratulujeme a tešíme sa z toho významného ocenenia.

Ivan Šuša

Slávnostné otvorenie Centra poľského jazyka a kultúry na FHV UMB

Dňa 9. 10. 2012 sa na pôde Fakulty humanitných vied UMB v Banskej Bystrici uskutočnilo slávnostné otvorenie Centra poľského jazyka a kultúry, ktoré vzniklo pri Katedre slovanských jazykov FHV UMB z iniciatívy jej pracovníkov v spolupráci s Veľvyslanectvom Poľskej republiky v SR a Poľským inštitútom v Bratislave ako najvýznamnejšími partnermi centra pri napĺňaní jeho cieľov, medzi ktoré patrí: propagácia štúdia poľského jazyka a kultúry na UMB v Banskej Bystrici, spolupráca so slovenskými a poľskými vedeckými a kultúrnymi inštitúciami, organizovanie stretnutí s osobnosťami poľskej vedy, kultúry a politiky, realizovanie vedeckého výskumu v oblasti slovensko-poľského medzikultúrneho dialógu, vydávanie publikácie *Język Polski i Kultura* (ktorej druhá časť bola akademickej obci predstavená na záver odbornej časti slávnostného otvorenia centra), organizovanie prekladateľských dielní pre študentov polonistiky a príprava prezentácií ich vedeckých či umeleckých prác. Úlohou centra je tiež nadväzovať spoluprácu s partnermi z univerzít a vedecko-kultúrnych inštitúcií v Poľsku a polonistickými pracoviskami v zahraničí. Dôkazom záujmu odborníkov z poľských vysokých škôl o takýto typ výmeny poznatkov a skúseností bola aj účasť zástupcov Rzeszowskej univerzity v Rzeszowe, Sliezskej univerzity v Katoviciach a Jagelovskej univerzity v Krakove na podujatí.

Program organizátori rozdelili do troch častí. Zúčastnili sa na ňom Dr. h. c. prof. PhDr. Beata Kosová, CSc., rektorka Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a J. E. Andrzej Krawczyk, mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Poľskej republiky v SR, ktorí prestrihnutím pásky na vstupe do priestorov centra v budove FHV UMB na Ružovej 14 otvorili centrum. Potom sme si spolu s prof. dr hab. Urszulou Żydek-Bednarczuk, významnou odborníčkou z oblasti didaktiky poľského jazyka ako cudzieho a garantkou študijného programu poľský jazyk a kultúra na FHV UMB, pripomenuli 15 rokov činnosti banskobystrickej polonistiky.

Ďalej nasledovala odborná časť programu, určená celej akademickej obci, ktorá sa začala otvorením výstavy poľského Ústavu pamäti národa (Instytutu Pamięci Narodowej) vo

Varšave pod názvom *Fenomén "Solidarity". Momentky zo života Poľska (Fenomen „Solidarności". Migawki z życia Polski)* a pokračovala prednáškami veľvyslanca Poľskej republiky v SR o poľských univerzitách v minulosti a súčasnosti, riaditeľa Poľského inštitútu v Bratislave, Andrzeja Jagodzińského, o verejnej a kultúrnej diplomacii. Dr Przemysław Gasztold-Seń z Ústavu pamäti národa vo Varšave priblíži prítomným význam hnutia Solidarita v európskej tradícii boja proti totalitným režimom a prof. dr hab. Urszula Żydek-Bednarczuk sa venovala téme autostereotypov Poliakov a Slovákov.

Odborný program vo večerných hodinách vystriedal koncert poľskej kapely *Őszibarack* v Centre nezávislej kultúry – Záhrada.

Anita Račáková

Prednáška s diskusiou *Tlmočnícka empíria – ideál a realita*

Dňa 7.11.2012 sa pod taktovkou Občianskeho združenia FILOLÓG a Katedry germanistiky FHV UMB uskutočnila prednáška Mgr. Tomáša Sovinca, PhD. Pripravili sme ju v rámci Týždňa vedy 2012 a Dňa otvorených dverí na Fakulte humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, v aule na Ružovej ulici 14. Organizáciou prednášky som bola ako začínajúca doktorandka poverená ja a to pod odborným dohľadom mojej školiteľky doc. PhD. Zuzany Bohušovej, PhD. Aula bola plná zvedavých študentov, ako aj učiteľov z translátorských programov.

Náš hosť, doktor Sovinec, etablovaný prekladateľ a tlmočník na najvyšších politických fórach, člen SAPT – Slovenskej asociácie prekladateľov a tlmočníkov (www.sapt.sk) prednášal o skúsenostiach zo svojej dlhoročnej praxe tlmočníka, dotkol sa tém ako tlmočnícka

empíria, príprava tlmočníka na kvalitný tlmočnícky výkon, dôležité osobnostné, intelektuálne, psychické, fyzické ako aj profesijno-etické vlastnosti a predpoklady tlmočníka. Počas prednášky sa dr. Sovinec vyjadril v tom zmysle, že ani on sám nemá 100%-ný patent na to, ako dokonale vykonávať povolanie tlmočníka, nakoľko v tejto profesii je väčšina rozhodovaní veľmi individuálna a závislá na zohľadnení aktuálnych obsahových a situačných faktorov. Avšak jeho vlastné skúsenosti na nás zapôsobili motivujúco, miestami nás svojimi zážitkami z praxe aj rozosmial. Ako organizátorka prednášky oceňujem spätnú väzbu študentov, ktorí sa aktívne zapojili do diskusie s vecnými a dobre premyslenými otázkami. Ešte raz ďakujem všetkým, ktorí sa zúčastnili, a pánovi doktorovi Sovincovi za to, že prijal naše pozvanie.

Miroslava Hliničanová

Prekladateľské soirée v Štátnej vedeckej knižnici

Dňa 6. novembra 2012 sa v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici konalo v poradí druhé *Prekladateľské soirée*. Akcie tohto druhu organizuje Katedra anglistiky a amerikanistiky FHV UMB v spolupráci so Štátnou vedeckou knižnicou v Banskej Bystrici a Veľvyslanectvom USA na Slovensku. Naším druhým hosťom bol prekladateľ Vladislav Gális – laureát Ceny Jána Hollého za umelecký preklad diela Isaaca Bashevisa Singera *Otrok* (1962), ktoré vyšlo v slovenskom preklade vo vydavateľstve Tranoscius v roku 2011.

Vladislav Gális patrí k mladšej generácii slovenských prekladateľov umeleckej literatúry, no na svojom konte má už niekoľko desiatok knižných prekladov – napr. diela S. Kinga, P. Austera, K. Mossovej, T. Pratchetta a pod. Pán prekladateľ predstavil autora I. B. Singera v širšom spoločensko-kultúrnom kontexte, účastníkov oboznámil s jeho životom i dielom a prezradil nám aj detaily zo svojej

prekladateľskej dielne.

Soirée moderovali naši kolegovia PhDr. Katarína Feťková, PhD., ktorá hosťa uvítala a stručne predstavila a PhDr. Martin Djovčoš, PhD., ktorý sa ujal slova v druhej časti posedenia. Večer nám spríjemnila aj poslucháčka herectva Akadémie umení v Banskej Bystrici Gabriela Očkajová, ktorá predniesla vybrané úryvky z románu *Otrok*.

Zasadacia sála v ŠVK bola naplnená (a zhruba 20 študentov sa muselo zaobísť bez stoličiek), študenti sa zapájali do diskusie a ich aktívna účasť nás organizátorov veľmi teší – opäť sa potvrdzuje, že umelecký preklad (aj keď nemá na ružiach ustlané) mladých poslucháčov aj v dnešnej uponáhľanej dobe veľmi zaujíma.

Martin Kubuš

Literárna beseda *Krvilačné tety a iné zvery*

V stredu 31. októbra 2012 sa v banskobystrickom Artfore v rámci cyklu literárnych stretnutí konala ďalšia beseda, ktorú organizovala Katedra anglistiky a amerikanistiky Fakulty humanitných vied UMB. Témou večera bola publikácia ***Krvilačné tety a iné zvery*** od anglického spisovateľa Sakiho (1870 – 1916), ktorá vyšla na jar 2012 vo Vydavateľstve Európa. Hosťami večera boli traja prekladatelia, ktorí spomínanú zbierku preložili – menovite Mgr. Barbora Kráľová PhD., PhDr. Martin Djovčoš PhD. (ktorý večer aj moderoval) a PhDr. Martin Kubuš (všetci traja sú absolventmi prekladateľstva a tlmočníctva Filologickej fakulty UMB). Ďalším vzácnym hosťom večera bol PhDr. Peter Zemaník, ktorý, ako už býva dobrým zvykom, večer obohatil svojím nezabudnuteľným a nadovšetko precíteným prednesom.

Zbierka *Krvilačné tety a iné zvery* predstavuje prvý slovenský knižný preklad Sakiho diela – dovtedy vyšiel len v časopise *Revue svetovej literatúry*, jedna poviedka odznela v rozhlase a ešte za bývalého režimu natočila Československá televízia niekoľko krátkych

inscenácií. Saki, ktorého Americký literárny vedec Adam Rovner v predslove ku kompletnému vydaniu Sakiho diela označuje ako „Oscara Wilda svojich čias“, je v našom kultúrnom priestore stále pomerne neznámy. Prekladatelia sa snažili slovenskému čitateľovi sprostredkovať najlepšie Sakiho poviedky, ktoré v zbierke dopĺňa šesť novonájdených poviedok (vyšli až v roku 1982) a doslov.

Okrem predstavenia autora a jeho diela sa pozornosť upriamila aj na problematiku prekladu a organizátorov teší, že v publiku sedelo veľké množstvo študentov. Celkom na záver Martin Djovčoš prítomných pozval na ďalšie literárne stretnutie, ktoré by sa mohlo uskutočniť na jar 2013 – tentoraz pôjde o zbierku mysterióznych próz Arthura Conana Doyla, ktorú v týchto dňoch prekladá dvojica Djovčoš-Kráľová.

Martin Djovčoš – Martin Kubuš

Rozhlasová akadémia s našimi pedagógmi

Hosťami relácie *Rozhlasová akadémia*, ktorej cieľom je popularizácia vedy prostredníctvom verejnoprávneho média (Rozhlas a televízia Slovenska, Rádio Regina), boli dňa 22. septembra 2012 **PhDr. Ivan Šuša, Ph.D.** a **PhDr. Anita Huťková, PhD.** z Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (Katedra slovenského jazyka a literatúry). Témou jeden a pol hodinovej živej diskusie bolo prekladateľstvo a tlmočníctvo v minulosti a dnes. Hostia prezentovali vývin prekladovej literatúry od jej počiatkov, cez hlavné historické medzníky (humanizmus, osvietenstvo a romantizmus) až po súčasnosť. Priblížili tiež ideologické pozadie prekladu po roku 1948, jeho špecifické postavenie po roku 1989, zamerali sa na jednotlivé osobnosti translatológie a vysvetlili terminológiu a súvislosti vzťahu preklad a tlmočenie.

Otázky moderátora Michala Városíka sa týkali i konkrétnych skúseností oboch pedagógov s prekladom a tlmočením vo vyučovacom procese na Filologickej fakulte a neskôr na Fakulte humanitných vied UMB a v praxi. Reláciu vysielalo Rádio Regina na všetkých troch okruhoch Slovenského rozhlasu (Bratislava, Banská Bystrica, Košice). Do relácie sa zapojili so svojimi otázkami i poslucháči rádia.

Eva Čulenová

Jubilujúca profesorka Larisa Sugay

V období, keď sa profesorka Katedry slovanských jazykov FHV UMB **Larisa Anatolievna Sugay**, naša kolegyňa, chystá osláviť životné jubileum, sú verše jej obľúbeného slovenského básnika Miroslava Válka *Každý deň stretnúť človeka...* viac než vhodné. Za obdobie piatich rokov, ktoré strávila po príchode z Moskvy na Katedre slovanských jazykov, sme ju mali možnosť spoznať ako odborníka par excellence a človeka výnimočne dobrého, ústretového a žičlivého.

Larisa Anatolievna Sugay, doktorka filologických vied, sa narodila 22. novembra 1952 v Moskve. V roku 1976 absolvovala štúdium ruského jazyka a literatúry na Filologickej fakulte Moskovskej štátnej univerzity M. V. Lomonosova. V roku 1985 ukončila externé štúdium ašpirantúry MGU M. V. Lomonosova a v roku 1999 získala vedeckú hodnosť doktora vied v Inštitúte svetovej literatúry A. M. Gorkého Ruskej akadémie vied. Hodnosť profesora jej bola udelená na základe rozhodnutia Ministerstva školstva Ruskej federácie 10. októbra 2001.

Prioritnou oblasťou vedeckého bádania profesorky Larisy Sugay sú dejiny literatúry a umenia 19. a začiatku 20. storočia, teória a dejiny kultúry Ruska, kulturológia a translatológia. Zároveň je aj významnou odborníčkou tvorby N. V. Gogoľa. K 200. výročiu spisovateľovho narodenia dostala profesorka Sugay pamätnú medailu Múzea N. V. Gogoľa v Moskve. Larisa Sugay je autorkou viac než 130 vedeckých a metodických prác, napr. *„Gogoľ i simvolisty“* (1999); *„Chrestomatia po literaturnoj kritike dľa školnikov i abiturientov“* (1997; 1998; 2000); kapitoly venované ruskej literatúre a kultúre v „*Istorii kuľtur slavianskich jazykov“*.

Značnú časť svojej výskumnej činnosti venuje profesorka Sugay sprístupňovaniu zatiaľ nepublikovaných diel ruských autorov. Do dnešného dňa boli vďaka nej zverejnené texty ruských symbolistov I. A. Annenského, V. J. Briusova, Andreja Belého, D. S. Merežkovského, Akima Volynského a i.

Larisa Sugay je aj autorkou teoretických prác A. Belého *„Simvolizm kak miroponimanie“* (1994) – knihy, ktorá získala svetové uznanie. Je členkou kolektívu zostavovateľov a autorkou komentárov *„Sobrania sočinenij Andreja Belogo“*; v tomto roku vyšiel ďalší diel *„Arabeski. Lug zeľonyj“* s jej komentármi a doslovom. Bola hlavnou redaktorkou časopisu *„Vestnik slavianskich kuľtur: Naučnyj i literaturno-chudožestvennyj aľmanach“* (2002 - 2006). V súčasnosti je členkou Redakčnej rady fakultného časopisu Nová Filologická revue. Vedie medzinárodný kolektív „*Russkij simvolizm i mirovaja kuľtura“*,

vďaka ktorému vyšli štyri zborníky vedeckých prác: 1. *„Puškin kak simvol russkoj kuľtury“ (2000);* 2. *„Russkij simvolizm i mirovaja kuľtura“ (2001);* 3. *„Russkij simvolizm i mirovaja kuľtura“ (2004);* 4. *„Russkij simvolizm i mirovaja kuľtura“ (2009).*

Vedecká i pedagogická aktivita Larisy Anatolievny je obdivuhodne bohatá. Vymenovať všetko sa na tomto priestore nechystáme. Aktívne sa zúčastňovala a zúčastňuje na domácich i zahraničných vedeckých konferenciách.

Za obdobie 36 rokov praxe pôsobila vo viacerých vzdelávacích inštitúciách Moskvy: odborná asistentka na Katedre ruského jazyka MEI (1976–1991), docentka Katedry kulturológie MEI (1991–1994), docentka Katedry filozofie IPPK pri MGU M. V. Lomonosova v Moskve (1994–1995), docentka Katedry teórie a dejín kultúry MGOPU (1995–1996), docentka a neskôr profesorka na Katedre teórie a dejín kultúry a Katedre teórie literatúry GASK. V rokoch 1998 – 2006 bola dekankou Fakulty kulturológie Štátnej akadémie slovanskej kultúry (GASK); v rokoch 2006 – 2007 pracovala ako profesorka Humanitného inštitútu Rozhlasu a televízie M. A. Litovčina (GIRT). Pracovala aj na Katedre teórie literatúry Štátnej klasickej akadémie Majmodina a na Katedre kulturológie a teórie literatúry MGGU M. A. Šolochova. Pôsobila aj v zahraničí: v rokoch 1998-1999 ju ministerstvo školstva RF vyslalo vyučovať ruský jazyk na univerzitu do anglického mesta Bath.

Od roku 2007 pracuje na Katedre slovanských jazykov FHV UMB. Prednáša dejiny a kultúru Ruska, rétoriku, vedie semináre venované ruskému románu, ruskej poézii atď.

Pod jej vedením vznikol v uplynulom akademickom roku divadelný súbor „U Lukomoria“, ktorý úspešne vystúpil s poeticko-hudobným pásmom *„O, Rus moja“* nielen na pôde našej fakulty, ale napr. aj v Ruskom centre vedy a kultúry v Bratislave.

Larisa Sugay sa na Slovensku venuje problematike rusko-slovenských kultúrnych vzťahov i oblasti translatológie. Slovensko pre ňu odkrylo nové oblasti tvorby. V jej umeleckom priečinku čaká veľa veršov, ktoré sa, verme, čoskoro dostanú k milovníkom poézie a vďaka autorkinmu citu pre krásu slova obohatia a azda aj urobia o čosi ľudskejším náš uponáhľaný svet. Nebude to len pôvodná tvorba Larisy Anatolievny, ale vďaka nej sa čoskoro knižne objavia do ruštiny aj prebásnené verše Sládkoviča, Botta, Válka, Mihálika, Rúfusa a iných slovenských majstrov pera.

Každý deň stretnúť človeka je dar, ktorý si uvedomujeme a vážime azda viac s pribúdajúcimi rokmi a životnými skúsenosťami. Pre nás, kolegov profesorky Sugay, ale aj pre študentov-rusistov sú stretnutia s ňou darom, za ktorý treba ďakovať.

Milá pani profesorka, mnogaja leta! **Marta Kováčová**

dve smutné správy na záver…

Za Milanom Jurčom

Životom žitý, diaty dejinami,
plní si človek mieru daného
a neroztína osudové puto.

(Milan Rúfus, zb. Čítanie z údelu)

Začiatkom leta nás zastihla mrazivá správa, že 23. júna 2012 nedlho po dovŕšení 81. roku života skončila pozemská púť popredného slovenského literárneho vedca, literárneho a divadelného kritika, editora a vysokoškolského pedagóga profesora Milana Jurča, jednej z kľúčových osobností v histórii banskobystrickej katedry slovenského jazyka a literatúry.

Milan Jurčo sa narodil 6. apríla 1931 vo Východnej. Stredoškolské vzdelávanie absolvoval na obchodných školách v Liptovskom Mikuláši, Košiciach a zavŕšil ho na Vyššej hospodárskej škole pre zahraničný obchod v Bratislave. Nasledovalo vysokoškolské štúdium na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Vysokej škole pedagogickej v tom istom meste. Učiteľské začiatky Milana Jurča sú spojené s Ružomberkom, odtiaľ v polovici 50. rokov 20. storočia prešiel ako asistent na Vyššiu pedagogickú školu v Banskej Bystrici a v rokoch 1959 – 61 bol stredoškolským učiteľom v Mošovciach. Temer celé ďalšie desaťročie svojho života spojil s prácou v médiách – krátko bol redaktorom denníka Smer, od roku 1962 nastúpil do Československého rozhlasu, štúdio Banská Bystrica, kde ako vedúci literárnej redakcie pôsobil do roku 1969. V jeho široko rozložených tvorivých aktivitách čoraz viac dominoval odborný záujem o literatúru, a tak od toho istého roku začal pracovať na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Sľubná akademická dráha vtedy už známeho a odbornou komunitou akceptovaného literárneho vedca bola však prerušená. Pre aktívnu účasť v konšpiratívnom rozhlasovom vysielaní proti vstupu cudzích vojsk do Československa v roku 1968 musel začiatkom 70. rokov

vysokoškolské pracovisko opustiť. Bezmála dvadsať rokov nesmel oficiálne pôsobiť vo sfére literárnej vedy, pre ktorú mal jedinečné dispozície. Pracoval mimo školského prostredia, najdlhšie v Krajskej organizácii pre rozvoj techniky v Banskej Bystrici ako referent na oddelení racionalizácie a školení, štyri roky bol dokumentátorom a prekladateľom vo Výskumnom ústave lúk a pasienkov v Banskej Bystrici.

Životná cesta Milana Jurča nebola priamočiarou trasou napredujúcou len presne vytýčeným smerom. Metaforicky možno povedať, že spoločenské okolnosti na nej spôsobili čosi ako tektonický zlom, keď je nevyhnutné zmeniť smer, vydať sa na zásadnú obchádzku. Viacprúdovú magistrálu tvorivých aktivít vystriedali paralelné horské cestičky, nenápadné a často príkre. Akokoľvek ťažká to bola zmena, v takomto trasovaní životnej dráhy je aj čosi príznačné: pamätáme sa, ako rád hľadal Milan Jurčo nové chodníky, s akou húževnatosťou zdolával aj obťažné úseky, ako si vedel poradiť v nepredvídaných situáciách. Tak sa preňho nedobrovoľné presmerovanie z pohodlného údolia do strminy strání stalo príležitosťou na výstup, testom kondície ducha i tela, zachovaním vertikality pohybu v horizontálnom ťahu plynúceho času. Sústredené štúdium, sústavné sledovanie kultúry, osobitne literatúry, trvalý kontakt s literárnovedným výskumom prezentovaným knižne i časopisecky, to všetko pokračovalo v ústraní malej domácej pracovne Milana Jurča – motivované hlbokým osobným záujmom, bytostnou potrebou viesť hoci len tichý dialóg s prejavmi hľadajúceho ľudského ducha. Neprerušil ani vlastné vedecké bádanie, hoci z neho mohol publikovať len časť a s ťažkosťami.

V roku 1990 sa Milan Jurčo po rehabilitácii ocitá priamo uprostred oslobodeného, aspoň istý čas s nádejou, nadšením a energiou rozprúdeného spoločenského i kultúrneho diania. Vracia sa na Pedagogickú fakultu, v rokoch 1991 – 1992 vykonáva funkciu prodekana pre zahraničné styky, v rokoch 1992 – 1993 vedie Katedru slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici, absolvuje študijný pobyt na univerzite v Birminghame, stáva sa členom Rozhlasovej rady v Bratislave, od roku 1992 sa aktívne zapája do činnosti Literárnovednej spoločnosti SAV v Bratislave a vstupuje do Klubu nezávislých spisovateľov, pôsobí v redakčných radách časopisov Zlatý máj, Bibiana, Tvorba T, Romboid. Konečne nastáva čas, keď môže vedecko-pedagogickými titulmi suverénne potvrdiť vysoký kredit, ktorý mu literárnovedná obec neoficiálne priznávala. V roku 1990 sa habilituje na docenta, v roku 1991 obhajuje vedeckú hodnosť kandidáta vied a v tom istom roku je

vymenovaný za profesora v odbore teória a dejiny slovenskej literatúry. Dlhoročná vedecká činnosť sa začína zúročovať v synteticky koncipovaných prácach. Po dávnejšie publikovanej zásadnej monografii Dielo Ľuda Zúbka (1985) vydáva popri množstve časopiseckých štúdií a zborníkových príspevkov nové publikácie. Z úctyhodného radu monografických kníh Milana Jurča je potrebné pristaviť sa predovšetkým pri tých, ktoré synekdochicky signujú jeho celoživotné odborné dominanty: Paradoxný svet literatúry faktu (2000) a Dotyky a prieniky : Nad textami literatúry pre deti a mládež (1997). Ak v prvej z nich dominuje schopnosť abstrakcie, systematizovania, vytvárania teoretického rámca pre výklad ambivalentného fenoménu literatúry faktu, druhá je príkladom hlbinného interpretačného porozumenia textu, schopnosti prostredníctvom štruktúrnych rovín textu prenikať k jeho sémantickým a hodnotovým kvalitám. Oba aspekty sú príznačné pre literárnovednú prácu profesora Jurča. Jeho texty sú pre vnímavého recipienta nezámernou školou presného analytického prieniku a empatiou vedeného dialógu so zmyslom, ktorý umelecké dielo sprostredkúva. To všetko vyjadrené štýlom oslobodeným od suchého akademizmu, štýlom prepájajúcim kognitívnu dimenziu s estetickou, štýlom plnokrvným, ako býva dobrá literatúra a samotný život. Štýl v tomto prípade presne zrkadlí svojho tvorcu. Použitý prítomný čas nie je eufemizujúcim prostriedkom. Vyjadruje prostý fakt, že diela Milana Jurča sú súčasťou zlatého fondu slovenskej literárnej vedy.

Osobitný prínos pre slovenskú literatúru predstavuje popri vedeckej práci aj editorská činnosť Milana Jurča. Kultúrnej verejnosti prostredníctvom erudovanej a starostlivej edičnej prípravy sprístupnil viaceré pútavé texty, obvykle opatrené zasväteným doslovom editora. Ešte v 80. rokoch vypracoval pre vydavateľstvo Mladé letá projekt Vybrané diela Ľuda Zúbka, vo vydavateľstve Tranoscius vyšla jeho pričinením reedícia Baránka božieho Ľudmily Podjavorinskej, pre Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov zostavil výber próz Ľuda Ondrejova pod názvom Tátoš a človek a iné prózy. Prekladateľsky sa Milan Jurčo prejavil jednak prekladmi niekoľkých krátkych próz ruských klasikov (Čechov, Gorkij, A. Tolstoj), jednak prekladom knihy Nicolasa Horderna Objavovanie Ameriky z angličtiny (Mladé letá, 1989). Mnohostrannú tvorivú prácu profesora Milana Jurča sprevádzali viaceré ocenenia; spomedzi nich pripomeniem Cenu Trojruža, ktorá mu bola v roku 2000 udelená za invenčný výskum literatúry pre deti a mládež.

Účinkovanie Milana Jurča na Katedre slovenského jazyka a literatúry –

v ostatných rokoch Fakulty humanitných vied UMB – malo nielen vedecký rozmer. Jedinečná a draho zaplatená skúsenosť dodávala jeho slovám autentickú platnosť. Bol prirodzenou autoritou, osobnosťou s vyhraneným a jasne vysloveným názorom, družným a veselým spoločníkom, vo vzácnych chvíľach citlivým účastníkom rozhovorov, v ktorých sa najlepšie ukazovalo, ako hlboko nahliadol do tajomstiev ľudského bytia. Pre niektorých z nás sa stal tichou mierou hodnôt – hodnoty pevného charakteru, hodnoty náročnej, precíznej, vnútorne motivovanej vedeckej práce, hodnoty vzájomného porozumenia a priateľstva. My, čo sme mali šťastnú príležitosť kráčať povedľa neho a tak trochu aj spolu s ním, vieme, že cesta Milana Jurča došla do nesamozrejmého cieľa: poznamenal naše životy. Preto nie je lacnou útechou konštatovanie, že bytie človeka, ktoré takto prestúpilo do životov iných, svojím spôsobom pokračuje.

Ivan Jančovič

Za Tatianou Vinarčíkovou

Dňa 15. júna 2012 v Bratislave vinou tragickej nehody vo veku dvadsaťosem rokov zahynula naša priateľka, kolegyňa, absolventka doktorandského štúdia v študijnom odbore slovenský jazyk a literatúra, Mgr. Tatiana Vinarčíková, PhD. Jej nečakaná, náhla a predovšetkým nevysvetliteľná smrť zanechala obrovský zármutok a žiaľ v srdci každého, kto mal tú česť spoznať jej inteligentnú, empatickú, jemnú, pokornú a neuveriteľne silnú osobnosť.

Táňa sa narodila 17. februára 1984 v Brezne, no väčšinu života strávila vo svojej milovanej Banskej Bystrici. Bola to nielen záľuba v čítaní, ale najmä talent a cit pre jazyk, komunikáciu a interpretáciu textu, čo ju predurčilo na štúdium slovenského jazyka a literatúry v kombinácii s filozofiou. Od roku 2003 bola študentkou Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a na fakulte pôsobila prakticky až do roku 2011, kedy úspešne ukončila svoje doktorandské štúdium na Katedre slovenského jazyka a literatúry. Vo svojej dizertačnej práci sa zamerala na Baladické tvarovanie v modernej slovenskej próze pod vedením Prof. PhDr. Kristíny Krnovej, CSc. Plodom jej bádania je nielen perspektívna dizertačná práca, ale aj viacero odborných štúdií, ktoré stoja za povšimnutie. Táňa bola nielen úspešnou literárnou

vedkyňou, ale aj vynikajúcou a obetavou pedagogičkou. Oslovovala ľudí rôznych vekových kategórií, mladší ju obdivovali a so staršími vedela viesť plnohodnotný rozhovor. Mimoriadna empatia, ktorú prejavovala nielen k ľuďom, ale aj k veciam dejúcim sa okolo nás všetkých, jej záujem o históriu ako aj angažovanie sa v súčasnej problematike vzbudzoval obdiv a motiváciu neostať pasívnym účastníkom života.

Tánin dych sa zastavil, no napriek tomu na nás „dýcha“ stále. Svojím životom zanechala príklad a vzor ako zvládať všemožné životné situácie a pritom vždy „zostať človekom“. Útechou nám tak ostáva výzva k naplneniu slov jej obľúbeného motta – Haiku životnosti od Ivana Kadlečíka : „*Ak v našej mysli / nedýchajú tí dávni / dávno sme mŕtvi.*“

Jej blízki priatelia dobre vedeli, že čítanie kníh si vychutnávala najmä v pokojnom prostredí, s úsmevom dodávala, že chodievala čítať aj na cintorín. Azda symbolicky je miestom jej posledného odpočinku práve Evanjelický cintorín v Banskej Bystrici, nachádzajúci sa v blízkosti Štátnej vedeckej knižnice.

Petra Kelčíková a Eva Urbanová

NOVÚ FILOLOGICKÚ REVUE

vydáva

Fakulta humanitných vied

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Časopis vychádza 2x ročne.

Príspevky do 1. čísla upravené podľa pokynov posielajte **do 20. apríla 2013** na adresu:

nova.filologicka.revue@gmail.com

Neupravené príspevky nebudú uverejnené!

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

Pokyny pre autorov

Jazyk	Príspevky môžu byť napísané v jazyku, ktorý sa vyučuje na FHV (slovenský, anglický, nemecký, ruský, francúzsky, španielsky, taliansky, maďarský, poľský)
Formát súboru	Microsoft Word 2007 **-*.DOCX**
Špeciálne symboly a znaky, ktoré nie sú obsiahnuté v unicode znakovej sade, zahrnúť ako obrázky. V prípade väčšieho počtu symbolov vložte celú tabuľku ako jeden obrázok.	
Na začiatku príspevku označiť sekciu: literárnovedná; lingvistická; translatologická; kulturologická; recenzie; informácie o konferenciách, seminároch a kolokviách; kronika	
Písmo	12, Times New Roman
Riadkovanie	1,5
Odseky	Na začiatku každého odseku alebo logického celku odsadenie 1,5 cm
Zarovnanie	Do bloku
Hlavička	NÁZOV PRÍSPEVKU (kapitálky, bold, veľkosť 14, centrované, riadkovanie 1,5) Vynechať riadok (1,5) Meno autora (bold, veľkosť 12, zarovnanie vľavo, riadkovanie 1), Vynechať riadok (1) Inštitúcia - pracovisko, mesto (bold, veľkosť 12 zarovnanie vľavo, riadkovanie 1) e-mail vynechať riadok (1,5) text...

	Príklad: **O REFLEXII TEÓRIE PREKLADU ODBORNÝCH TEXTOV NA SLOVENSKU** **Vladimír Biloveský** **Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica,** **vladimir.bilovesky@umb.sk**
Text príspevku Rozsah (max. 15 strán)	Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5; zarovnané okraje Text členiť na odseky, kapitoly, resp. podkapitoly
Formát strany	Normalizovaná strana (30 riadkov, 60 znakov)
Poznámky za príspevok	Poznámky v texte označujte (1), (2)... Umiestňujte ich na koniec textu pred zoznam literatúry. **Nepoužívať poznámky pod čiarou!**
Literatúra: Zoznam literatúry uvádzať v abecednom poriadku, prosíme nečíslovať	za textom vynechať riadok(1,5) **Literatúra (**Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Vynechať riadok (1) **Knižná:** VILIKOVSKÝ, J.: *Preklad ako tvorba.* Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 240 s. **Časopisecká:** VILIKOVSKÝ, J.: *Preklad jazykovej špecifiky*. In: Revue svetovej literatúry, 16,1980, č. 6, s.170-176. **Štúdia v zborníku:** VILIKOVSKÝ, J.: *Slovenské preklady Poeovho havrana.* In: Preklad a tlmočenie 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2001, s. 12-40. (Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje)
Resumé: 1/ v jednom zo svetových jazykov, ak je príspevok v slovenčine; 2/ v slovenčine, ak je príspevok v cudzom jazyku	Za literatúrou, vynechať riadok (1,5) **Resumé** (Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Vynechať riadok (1) Text resumé (Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) **Prosíme uviesť názov príspevku v jazyku resumé.**